Департамент освіти, науки та молодіжної політики
Івано-Франківської обласної державної адміністрації

Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

Лабораторія суспільно-філологічних дисциплін

«ПІД СИНЬО-ЖОВТИМ ПРАПОРОМ СВОБОДИ З'ЄДНАЄМ ВЕСЬ ВЕЛИКИЙ НАРІД СВІЙ...»
(матеріали до навчально-виховних занять)

Івано-Франківськ
2018

ББК 74.266
П 62

«Під синьо-жовтим прапором свободи з'єднаєм весь великий нарід свій…» (матеріали до навчально-виховних занять) / упорядники Н. Уманців, Я. Козленко, С. Худецька, В. Островський. – Івано-Франківськ : ІФОІППО, 2018. – 144 с.

Упорядники:

Наталія УМАНЦІВ, *завідувач лабораторії суспільно-філологічних дисциплін;*

Ярослава КОЗЛЕНКО, *методист лабораторії суспільно-філологічних дисциплін;*

Світлана ХУДЕЦЬКА, *методист лабораторії суспільно-філологічних дисциплін;*

Валерій ОСТРОВСЬКИЙ, *кандидат історичних наук, в. о. доцента кафедри теорії та методики навчання, методист лабораторії суспільно-філологічних дисциплін*

Рецензенти:

Оксана МАРИНОВСЬКА, *доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та освітніх інновацій;*

Галина ОСТРОВСЬКА, *кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики навчання*

Відповідальний за випуск: ***Роман ЗУБ'ЯК,*** *кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту та освітніх інновацій, ректор ІФОІППО*

Затверджено до друку науково-методичною радою ІФОІППО 26 червня 2018 р., протокол № 2

Відповідальність за приналежність, достовірність наведених фактів, цитат та покликань несуть автори поданих матеріалів

© Наталія Уманців, Ярослава Козленко,
Світлана Худецька, Валерій Островський, упорядкування
© ІФОІППО, 2018

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ …… 4
ГІМН УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ……. 6
Оксана ЯВОРСЬКА. «Я – НЕВГАСИМИЙ ОГОНЬ ПРЕКРАСНИЙ, ОДВІЧНИЙ ДУХ» …… 7
Микола ЛИТВИН, Микола КУГУТЯК. ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА ……... 13
Богдан МАКСИМЕЦЬ. «КОЖНИЙ НАРІД МАЄ БУТИ ВІЛЬНИЙ І РІВНИЙ, ГОСПОДАРЕМ НА СВОЇЙ … ЗЕМЛІ!» 100 НОТАТОК ПРО ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКУ НАРОДНУ РЕСПУБЛІКУ ……. 21
Ольга ЗАБАВСЬКА. УРОКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ. До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. 5 клас …….. 40
Марія ВІЗІНСЬКА. «ЯКЩО НЕ ЗАРАЗ, ТО ВЖЕ НІКОЛИ». Історично-літературна панорама. 5–11 класи …….. 45
Марія ГРИЦИШИН. «ОСТАННЯ РОМАНТИЧНА ВІЙНА». Поетичний урок-рефлексія. 10–11 класи …….. 65
Вікторія ЛЕХНЮК. СЛІДАМИ ЛИСТОПАДОВИХ ПОДІЙ 1918 РОКУ У ЛЬВОВІ. Віртуальна екскурсія. 11 клас …….. 74
Марія ШПІЛЬЧАК, Світлана ВОЛКОВИЧ. ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА В ПАМ'ЯТКАХ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ МІСТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА. Урок-віртуальна екскурсія. 10–11 класи …… 85
Оксана ШИШКО. КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ: СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ. Матеріали до навчальних і виховних занять ……... 90
Оксана ІВАНЮЛИК. «ХТО УМИРАЄ В БОРОТЬБІ, В СЕРЦЯХ ЖИВЕ НАВІКИ!» ЖИТТЄПИС ПОЛКОВНИКА ДМИТРА ВІТОВСЬКОГО. Урок-усний журнал. 10–11 класи ……. 99
Марія ВІЗІНСЬКА. ЦЕ ЛЮДИ, НА СТАЛЬ ПЕРЕКУТІ В ОГНІ… Матеріали до інтелектуальних ігор …… 108
Оксана ТЕБЕШЕВСЬКА. ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА: ДОБЛЕСТЬ, ТРАГЕДІЯ, ПАМ'ЯТЬ. Тексти для контрольних і навчальних диктантів і переказів …….. 120

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ*

АТО – антитерористична операція
ГУР – Головна українська рада
ЗО УНР – Західна область Української Народної Республіки
ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка
ЗУР – Загальна українська рада
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
ОУН – Організація українських націоналістів
ОУН(б) – Організація українських націоналістів (бандерівці)
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
УГА – Українська Галицька армія
УГКЦ – Українська греко-католицька церква
УСС – Українські січові стрільці
УНР – Українська Народна Республіка
УНРада – Українська Національна Рада
УПА – Українська повстанська армія
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

***** Написання назв приведено у відповідність до вимог сучасної української літературної мови. Словосполучення «Західно-Українська Народна Республіка» написано так, як воно вказано в Тимчасовому основному законі Української Національної Ради.

* * *

8 грудня 2017 року на першому пленарному засіданні XIX сесії Івано-Франківської обласної ради депутати більшістю голосів підтримали проект рішення, відповідно до якого 2018 рік на Прикарпатті проголошено Роком Західно-Української Народної Республіки. Такий крок виглядає логічним навіть у тому ракурсі, що місто Станиславів (тепер – Івано-Франківськ) упродовж 1 січня – 25 травня 1919 р. перебувало в статусі столиці новопосталої держави.

1 листопада 1918 р. західні українці нарешті зреалізували заповітну мрію про незалежність. Не все згодом вдалося впровадити в життя. Та й зовнішні обставини склалися несприятливо. Тому ЗУНР проіснувала недовго. Але її принципи обстоювання українськості, соборності, покладання на свої сили слугували дороговказом майбутнім борцям за волю. Уроки тодішніх державотворців і сьогодні є актуальними.

Тому на виконання рішення Івано-Франківської обласної ради Перший урок у 2018/2019 навчальному році в закладах загальної середньої освіти буде присвячений 100-річчю від дати проголошення ЗУНР. Для його якісного проведення колектив авторів, викладачів та учителів української мови і літератури, історії, методистів пропонує добірку тематичних матеріалів до навчально-виховних занять.

Посібник містить публікації авторитетних науковців, презентує моделі відповідних уроків і позаурочних заходів, тексти диктантів та переказів, матеріалів для проведення інтелектуальних ігор. Добірка дає кожному педагогові можливість вибору вільної освітньо-виховної траєкторії.

Для учнів 5–9 класів доречними будуть тематичні заняття на основі рубрик і розробок «Західно-Українська Народна Республіка», «“Кожний нарід має бути вільний і рівний, господарем на своїй … землі!” 100 нотаток про Західно-Українську Народну Республіку», «Уроки державотворення українського народу», «Якщо не зараз, то вже ніколи». Використовуючи короткі повідомлення істориків, – доречно зорганізувати в школах щотижневі п’ятихвилинки і розповісти дітям про героїчні події вікової давнини.

Вивчаючи хронологію ЗУНР в 10–11 класах, учителі й вихователі зможуть послуговуватися матеріалами до уроків «Остання романтична війна», «Слідами листопадових подій 1918 року у Львові», «Західно-Українська Народна Республіка в пам’ятках історії та культури міста Івано-Франківська», «“Хто умирає в боротьбі, в серцях живе навіки!” Життєпис полковника Дмитра Вітовського», текстами для контрольних і навчальних диктантів «Західно-Українська народна республіка: доблесть, трагедія, пам’ять». У ході їх проведення можна застосовувати традиційні та інноваційні методичні прийоми, зокрема навчальні проекти. Враховуючи вікові особливості школярів, корисно залучати додаткові документи, ілюстрації чи твори образотворчого мистецтва, мультимедійні презентації, кіно- чи відеосюжети, що є в електронній світовій павутині.

До впорядкування рубрик долучилися науковці й учителі Львівщини та Івано-Франківщини, фахівці лабораторії суспільно-філологічних дисциплін ІФОІППО. Упорядники сподіваються, що їх матеріали стануть затребуваними в повсякденній діяльності педагогічних працівників.

ГІМН УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Зродились ми великої години
З пожеж війни і з полум'я вогнів.
Плекав нас біль по втраті України,
Кормив нас гнет і гнів на ворогів.

І ось ідемо в бою життєвому
Тверді, міцні, незламні, мов граніт,
Бо плач не дав свободи ще нікому,
А хто борець, той здобуває світ.

Не хочемо ні слави, ні заплати,
Заплатою нам радість боротьби,
Солодше нам у бою умирати,
Як жити в путах, мов німі раби.

Доволі нам руїни і незгоди,
Не сміє брат на брата йти у бій,
Під синьо-жовтим прапором свободи
З'єднаєм весь великий нарід свій.

Велику Правду, для усіх єдину,
Наш гордий клич народові несе:
Батьківщині будь вірний до загину,
Нам Україна вища понад все!

Веде нас в бій борців упавших слава,
Для нас закон найвищий та наказ –
Соборна Українськая Держава
Вільна й міцна від Сяну по Кавказ!

Олесь Бабій

Оксана ЯВОРСЬКА,
учитель української мови і літератури
Калуської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 3
Калуської міської ради

«Я – НЕВГАСИМИЙ ОГОНЬ ПРЕКРАСНИЙ, ОДВІЧНИЙ ДУХ»

Я – Україна. Споконвічно біленькою вишнею стою край битого шляху і виглядаю своїх синів. Понесли їх ворони над землею аж попід небеса шукати долі. Припадаю до кожної шибки в надії, що чужі вітри не згасять вогню. Ружами і барвінком вистеляю стежки-дороги до рідного порогу, щоб повернулися сини і принесли до своєї хати світло омріяного щастя. Обіймаю пречисто-лебедино небо і землю, а серце аж вилітає на крилах із грудей. Несіть, лелеки, мою тривогу, таку велику, як ясний світ, до Бога… Молитися… Уже понад шість століть розчахнуте предковічне дерево роду славного. Зажерливі сусіди ділять моїх дітей на козаків і гречкосіїв, православних та уніатів, правобережних і лівобережних, східних і західних, врешті – на страхітливих бандерівців і лаповухих «совєтів», на капосних екстремістів і слухняних обивателів. Поділене навпіл, серце кровоточить, але живе, бо наповнене воно нестерпно-нероздільною мукою, густою і огнедишною вірою, пречистою і жорстокою правдою.

Навколо озлилась гординя розуму
оголеного до крайнощів
нетерпимість озвалась ненавистю
я тільки захищаюсь
і терплячими поглядом широких очей
розширюю простір
щоб дати місце двом різним
бо любити ближнього
і не приймати таким як є
то тільки любити себе в ньому
Не приведи Господи
щоб з цього розладу
з цього розбрату і ненависти
вибродила сила заперечення святого
бо коли вони зовсім закинуть ниву
яку ми орали і кидали зерна
щоб пробудити душу Словом Твоїм
коли випустять усе приховане
з батогом жорстокосердя
самолюбства
похвальби
то буде руїна серця
і обвал наших тисячолітніх споруд
Не приведи Господи.

Євген Сверстюк

Я – Любов. Споконвічно зігріваю серце матері, слово батька, бабусину молитву, дідову казку. Ясним світлом єднаю людські душі, щоб не схитнулися від буревію біди. Проростаю милосердям і прощенням у часи гніву й насильства. Кладу в кожну колиску сонячний промінь на благословенне майбутнє. Усміхаюся білоцвітно, розгортаю над дітьми своїми білі ангельські крила. Спаси і сохрани…

Ви різні, але в різності тій – наше багатство невпокореності, наша сила нести спільний духовний спадок: дорогу мучеництва, великого сум'яття й відчуження, тяжкого морального виснаження. Маємо й спільний урок: той, хто ділив нас непроникним позбручанським кордоном, виявився нікчемним і слабким перед світлом, що піднесло сволок української хати на вселенську висоту.

Слава Тобі Господи
за все що Ти послав мені в цім житті
за розкішний і вбогий край
під сонячним небом
де я родився
за дарований мені духовний скарб
пісню і віру батьків
за спадок предків
ясну веселу і вперту породу
за шляхетність і щирість почуттів
що дали мені право
нести світло в святиню мистецтва
за горе і послані мені страждання
з якими приходили краплини мудрости
Слава Тобі за все.

Євген Сверстюк

Я – Краса. Споконвічно розцвітаю мальвами під біленькою хатою, витьохкую соловейком у вишневому саду, горю червоним і чорним на вишиванці, кочуся від родини до родини диво-писанкою. Мою пісню співають ангели на небесних хорах: тужить трембіта в Карпатах, двигтять Дніпрові пороги, стелиться душа степів, реве чорноморська хвиля, ридають кобзами терикони Донбасу, озивається сопілками з підземель століть голос древньої коляди про Дажбога, кривулька на трипільському куманцеві, погрібне голосіння, поганське заклинання, проповідь з амвона.

Хто дав право нівечити й краяти Богом дану красу, хто відповість за вчинений переступ супроти вічної світобудови – платити за сонце, повітря, сині гори?

Ясне, нещадно-чітке усвідомлення себе спадкоємцем цих скарбів випливає із золотих серпанків маминою усмішкою – і лопотять крилами рушники понад образами, як райські птиці. І великодня паска з печі, як сонце…

Боже наш
як багато великих істин

не змігши нести
ми затоптали в землю
а потім ходимо
визбируючи по крупинці
з гордістю дослідників
що торують і відкривають
мідні п'ятаки з золотого засіву
Слава Тобі
у співі небесного хору
про простих і чистих серцем
милостивих і спраглих правди
достойно і праведно єсть
поклонятися тільки Тобі.

Євген Сверстюк

Я – Воля. Споконвічно витаю в мріях і сподіваннях. Як зранена птаха, літаю під високим українським небом без гнізда і прихистку. Недооцінена і зневажена, розтерзана і розіп'ята, але завжди хоругва Честі і Гідності. Несхитно стою в лавах Віри-Надії-Любові, щоб зійтися у двобої з ненависним злом. Я на черлених щитах Володимира і Святослава, на хоругвах Сагайдачного і Мазепи, на козацьких шаблях і в стрілецьких крісах, на Софійській площі, у Крутах, у Чорному лісі, у Дебальцевому й Іловайську… Віками стікала кров'ю із жовто-блакитних знамен – і проросла Майданом. Наді мною насипали тисячі могил – а я злетіла на крилах Небесних Ангелів. Над моїм вівтарем світло не гасне, бо завжди були ті, хто захищав свого Бога і свого Пророка.

За мене гинули в нерівнім бою, конали на палях, у сатанинських катівнях козаки, гайдамаки, опришки – найславніші мужі, котрі навпростець упродовж століть тримали на своїх плечах український Содом. Моїх синів таврували «малоросами і бидлом», а вони вийшли з-під руїн імперій лицарськими синами. Тільки столочена земля пам'ятає ходу велетнів, тих, що кров'ю писали Універсали Свободи, що будували державу під дулами ворожої зброї, але показали всьому світові: зрослись розчахнуті віти, дерево нашого роду стало могутнім, соборність нашого духу перемогла.

Син мав загинути за нас і воскреснути для нас
але чому
тільки в найважчих муках
найстрашнішою смертю
на високій горі
на хресті
між розбійниками
Він міг утвердити свою місію Любови і Прощення
Легким плугом нива не була б зорана
Маленькою кров'ю не була б зрошена
аби оживити дух
дітей людських

Не була б нам відкрита велика дорога самоофіри
Як прообраз Доброго Зерна
яке має загинути щоб дати плід
Тільки так ми могли
пізнати СВОГО БОГА
і наблизиться до Нього
приймаючи Його шлях.

Євген Сверстюк

Я – слава. Я – соборність. 7 листопада 1917 рік. Третій універсал – Українська Народна Республіка. Вселенська радість. Наддніпрянщина незалежна. 18 жовтня 1918 рік. Дзвони волі у Львові – народилася Західно-Українська Народна Республіка. 22 січня 1919 рік. Велика Злука. Віковічна мрія здійснилася – і на Софійській площі тисячі сердець б'ються в унісон. Свобода! Єдність! Соборність! Слава Україні!

Слава нашим прадідам, що пішли у світову заворуху відчайдушно – нечуваним національним здвигом. Вони, як могли, боронили свою молоду державу в гуркоті великої бурі, в якій ламалися трони, укладалися договори, таємні угоди, малювалися нові кордони, створювалися армії, перемагали сильніші, гинули сотні тисяч.

Україна опинилася в пеклі. Червона армія неодноразово плюндрувала Київ, Польща зазіхала на Галичину, Румунія – на Буковину, Чехо-Словаччина – на Закарпаття… Антанта, місія Бартелемі, Версальська конференція, армія Галлера, лінія Керзона… Віддати Львів, Борислав, Дрогобич, згуртувати Українську Галицьку армію, зберегти суверенність ЗУНР чи стати автономією у складі Польщі, пристати на пропозиції альянтів чи підтримати Директорію УНР, кому довіряти, кого представити в дипломатичну місію до Парижа, як втриматися в числі дієвих гравців на полі Східної Європи?

Запитань тут більше, ніж відповідей, бракувало згуртованості, рішучості дій, політичної далекоглядності.

Так невблаганно по обидва боки Збруча на зміну весні, що несла відродження і славу, прийшла зима, що пожене згодом хуртовини смерті зі Сходу на Захід подоланої України.

Тремкої свічки хоругвка,
ногою збита, полягла долів.
Блакитний вогник заскімлів,
черкнув каміння згаслим зойком.
Ще схлип барвінку, ще сльоза
ясної квітки зорить в око.
Та розверзається глибоко
ця невідстояна земля –
пляцдарм останній, де тулились
в молитві наші скорбні душі,
де у мовчанні непорушнім
нас берегли святі могили...
Жінок сполохана юрма...

Дерева в поспіху осіннім
жбурляють долі сизі тіні.
І плач, де голосу нема.
Встаю на стомлені коліна,
волаю в небо: Ти єси?
Свій хрест з Голгофи вознеси
на цьому місці, де провина –
лише заснути вічним сном,
лише цвісти багряним маком,
лише із свіччиних долонь
приймати пам'ять і подяку...
Йдуть каравани чорних хмар.
Барвінок в'яне на узбіччі.
І плаче вічна чайка в вічність,
що вже давно гнізда нема.
Свічник загас. Лише сльоза воскова.
Тоненький дим розлукою запах.
В вікно листок ударив, наче птах:
– Чи ти в дорогу дальню вже готова?
Востаннє озирнись: твій дім... твій сад...
і цей свічник ще заясніє знову,
коли покличе полум'ям, як словом,
в цю землю повернутися назад,
щоб освятити з рідного порогу
твій шлях до неї і на суд до Бога...

Ірина-Стасів Калинець

Я – Туга. Стою на колінах перед образами і молюся благальними устами за тих Соколят, що упали калиновими гронами на холодні сніги. Їхньою нареченою була молодість. Вони розпрощалися з нею, щоб ніколи не розлучатися…

2014 року невипадково нас почали убивати на Майдані саме в День Соборності, день нашої слави. Вочевидь, за задумом сценаристів цей день мав бути викреслений нам із пам'яті та змінитись на «день страху». Тим терором нам «закривали національний ґештальт». А вийшло навпаки: все, що не вбиває, робить нас сильнішими. Перші жертви цієї війни – «західняк» Вербицький і «східняк» Нігоян – наново ствердили своїм життям єдність України, «смертію смерть поправши». Ця війна і за соборність також, війна з кочівниками за свою землю. Головне – тримати «ґештальти» відкритими.

Я – Страждання! Який ще народ у світі вистраждав так свою долю, сповнену болю, гарячого і розпачливого? Який ще народ, що так прагнув волі, зумів заховати у серці свою поразку? Який ще народ пережив те, як принижували подвиг його героїв? Який ще народ через сто років знову віддав свій найдорожчий цвіт чорним крукам?

Думи клубочаться роєм бджолиним,
І в кожної думи отруйне жало.

Трутки гіркої у кожну клітину
Серце стражданням своїм налило.
Вмерти або розродитися болем…
Зібрати епоху в розсіяну мить…
На перелозі вітцівського поля
Хрест на високій могилі стоїть.
На перелозі здичілім від смерті
Звитягу танцює сьогодні тиран.
Падають, падають, падають жертви,
Дмесь на скривавленім полі бур'ян.
На заохабленій пусткою ниві
Обвітрені кості вросли у траву.
Мрякою сірою душі червиві
Вкрали дідівську славу живу.
Прикро… Байдужість нам душі роз'їла…
Нікчемніють діти в ледачих батьків…
Серця за правду не вирве із тіла
Той, що душею дощенту зітлів!
Друже! Сучаснику! Стань на коліна
На тім перелозі – під тим хрестом,
Твоя ж Батьківщина, твоя Україна
Очі народам мозолить ярмом.
Серцем відкрийся, бо буде запізно!
Хай думка, як рана, тобі заболить!
Збіглась сьогодні епоха залізна
В куцу розстріляну мить.

Зіновій Красівський

Я – Пам'ять. Споконвічно живу у високих заповітах моїх пророків. Хтось на Сіверщині написав «Історію Русів», заховавшись під псевдонімом архієпископа Георгія Конисього, знайшовся Осип Бодянський, який провів його через «термопіли» цензури. Раптом вибухає сміх Котляревського, невинний збірник пісень Максимовича роздмухує пригаслу варту, і з пісні з'являється Гоголь. Вибух національної свідомості у «Кобзарі» рятує і гуртує все живе в Україні.

Тримаю вогонь правди над родом своїм, аби не заблудився, не змалів. Розганяю чорне вороння зради, зцілюю і воскрешаю. Тисячами дзвонів пробуджую українську душу. Зневірені, повірте, ослаблені, кріпітесь, байдужі, розплющуйте очі: «Нема на світі України, немає другого Дніпра… В своїй хаті своя правда…» Станьмо плече до плеча, думка до думки, слово до слова міцним перевеслом. Нехай почують степи і моря, ліси і гори: «Ми єдині, ми на віки!»

Я – Україна. Я – любов, краса, пам'ять, воля, мрія, соборність. Мої гори не стерплять неба низького. Моє каміння не звикне до кроків чужих. Моє обличчя не буде більше без сонця. Моя любов спопелить пітьму. Моя краса засліпить підлість. Моя пам'ять стане силою, воля – мудрістю. Моя мрія здійсниться: Бог зішле своє благословення на мої землі, на моє небо,

на мій народ. І повернуться сини додому. І збудують біленьку хату. І задзвенять усі небесні дзвони про мир і щастя. І цвістимуть споконвічно вишні у моєму саду.

Микола ЛИТВИН,
керівник Центру дослідження українсько-польських відносин
Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича,
доктор історичних наук, професор;
Микола КУГУТЯК,
декан факультету історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
доктор історичних наук, професор

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА (ЗУНР, у 1920–1923 рр. вживалася також назва Галицька республіка) – українська держава парламентського типу, створена в листопаді 1918 р. на західноукраїнських землях, які входили до складу Австро-Угорської монархії; де-факто існувала до липня 1919 р. (евакуація уряду та Української Галицької армії на Наддніпрянщину, територію УНР), де-юре – до березня 1923 р., коли Рада представників Антанти надала дозвіл на інкорпорацію Польщею Східної Галичини. Декларована територія – близько 70 тис. км^2 (фактично близько 40 тис. км^2), населення – 4 млн осіб.

Проголошення державної незалежності УНР та поразка країн Троїстого (Четверного) союзу в Першій світовій війні активізували національно-визвольний рух у Східній Галичині, Буковині та на Закарпатті. 25 березня 1918 р. в залі Музичного інституту імені Миколи Лисенка у Львові відбувся з'їзд 500 українських представників усіх галицьких партій, послів Галицького крайового і Буковинського сеймів, які привітали проголошення незалежної УНР та ухвалили резолюцію з такими вимогами: «З українських земель Галичини та Буковини утворити окремий державний організм; надати національним меншинам на цій території повне забезпечення їхньої національної автономії та політичної рівноправності; припинити насильницьку колонізацію Холмщини; злука всіх національних сил».

У вересні 1918 р. вимоги об'єднати всі українські землі Австро-Угорської монархії в єдиний коронний край з окремим сеймом та адміністрацією, якомога швидше ратифікувати умови Берестейського мирного договору підтримали на масових мітингах і вічах українці Львова, Тернополя, Самбора, Дрогобича, Станиславова та інших галицьких міст і сіл. Почастішали й візити українських послів до цісаря Карла І з вимогою поліпшення соціально-економічного становища.

Унаслідок наростання національно-визвольного руху народів Австро-Угорської монархії 16 жовтня 1918 р. цісар оголосив про її реорганізацію у федеративну державу, «в якій кожен народ має створити на своїй території власну державу». 18–19 жовтня 1918 р. у Львові (зала Народного дому) представницьке зібрання українських послів до австрійського парламенту, Галицького крайового та Буковинського сеймів, єпископату, делегатів українських партій (так звана Конституанта) обрало тимчасовий парламент – Українську Національну Раду (УНРаду), очолювану адвокатом і підприємцем Євгеном Петрушевичем, який був одним із лідерів провідної політичної партії краю – Української національно-демократичної партії. До УНРади, згідно зі Статутом, увійшли українські депутати обох палат австрійської Державної ради (парламенту і палати панів), крайових сеймів Галичини і Буковини та по три представники українських партій із цих земель. Окрім них до засідань ради допускалися делегати від українського студентства Галичини та журналісти. Функції Президії УНРади у перші дні виконувала Президія Української парламентської репрезентації на чолі з Євгеном Петрушевичем. 19 жовтня УНРада ухвалила рішення про створення трьох делегацій: Віденської (голова Євген Петрушевич), делегації для полагодження справ Галичини у Львові (Кость Левицький), Буковинської делегації – у Чернівцях (Омелян Попович). Загалом в УНРаді працювали авторитетні люди краю – митрополит Української греко-католицької церкви Андрей Шептицький, адвокат Роман Перфецький, публіцист Лонгин Цегельський, педагог Антін Крушельницький, письменники Осип Назарук і Василь Стефаник, вчені Іван Горбачевський і Станіслав Дністрянський, журналіст Василь Панейко, фольклорист Олександр Колесса та ін. (загалом через цей орган пройшло дві сотні осіб). Водночас у маніфесті УНРада проголосила на українських етнічних землях Австро-Угорської імперії Українську державу, закликавши до її творення всі національні меншини краю. Рада заявила про тимчасовий статус, вбачаючи своїм завданням організацію демократичних виборів до парламенту. Український політикум взяв курс на легальне й мирне перейняття державної влади. Втім, її довелося здобути Першолистопадовим повстанням, у ході якого українці всупереч польським політикам взяли під контроль стратегічні об'єкти Львова та більшості міст краю (крім Перемишля, Ярослава, Сянока). Пополудню австрійський намісник Галичини Кароль фон Гуйн передав владу своєму заступнику, українцеві Володимиру Децикевичу, а той, уже на підставі цісарського маніфесту від 16 жовтня 1918 р., УНРаді. Нову владу привітала громадськість Києва, Одеси та інших міст Наддніпрянщини.

У програмному маніфесті УНРади від 5 листопада 1918 р. декларовано загальне виборче право, рівність усіх громадян незалежно від віри, мови, стану чи статі перед законом, 8-годинний робочий день, соціальний захист людей похилого віку та інвалідів, охорону праці та громадський спокій, проведення аграрної реформи. За ухвалою львівської делегації УНРади представники українських партій

9 листопада 1918 р. сформували коаліційний уряд – Раду державних секретарів (Державний Секретаріат), який засідав у колишньому Галицькому намісництві. Його головою і міністром фінансів став Кость Левицький. Президентом УНРади, яка засідала в будинку Ставропігії, переобрали Євгена Петрушевича.

13 листопада 1918 р. УНРада затвердила Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії, уконституювала нову назву держави – ЗУНР, затвердила її герб.

Закони УНРади «Про тимчасову адміністрацію областей ЗУНР» від 16 листопада і «Про тимчасову організацію судів і власти судейської» від 21 листопада залишили правочинність нормативних актів Австро-Угорщини (цивільного кодексу 1811 р., цивільно-процесуального кодексу 1895 р., кримінального кодексу 1852 р., кримінально-процесуального кодексу 1873 р.) в тому обсязі, які відповідали державі ЗУНР. Нова система судових органів складалася з повітових (130) і окружних судів (13), вищого суду (Найвищий державний суд планували створити окремим законом). Суддів призначав Державний Секретаріат за призначенням Державного секретаріату судівництва (складався з особово-управлінського і законодавчого відділів). Повітовому комісару підпорядковувалися повітові військові команди, громадські комісари у містах і селах. Поза їхньою компетенцією залишилися суди, телеграф, пошта, залізниці, земельні володіння. Створено й нову жандармерію – цивільну, військову й транспортну. За європейським зразком у другій половині листопада – грудня 1918 р. сформовано регулярну Українську Галицьку армію (УГА), до якої вступали не лише місцеві українці, але й німці, євреї, а також добровольці-наддніпрянці.

Законодавчо упорядковано й державну службу. Державні урядовці поділялися на керівних (концертових) урядників і на виконавців (канцеляристів). Першими могли стати лише дипломовані правники до 40 років, які бездоганно володіли українською мовою і склали три державні іспити. Від канцелярійних урядників вимагалося знання української, польської та німецької мов, досконалого володіння діловодством. Існували й контрактні урядники – адвокати, судді й нотаріуси, які складали фаховий іспит. На службу не приймали боржників, злочинців чи ув'язнених. Хабарництво каралося великим грошовим штрафом (до 20 тис. грн), або ж арештом до шести місяців. Для службового листування запроваджено кур'єрську пошту. Українська влада толерувала діяльність місцевих Єврейських Національних Рад, місцевої єврейської і польської громадської міліції, редакцій польських, єврейських та німецьких газет.

Польське населення Львова і керівники відродженої 11 листопада 1918 р. Польської держави негативно відреагували на встановлення української влади. Польські офіцери австрійської армії створили збройні підрозділи, які розпочали у Львові вуличні бої проти українських сил (2,5 тис. осіб). Перші три тижні польсько-української війни 1918–1919 рр.

йшли зі змінним успіхом. Лише після того, як із Перемишля, де 11 листопада придушено українську владу, до Львова залізницею прибуло польське угруповання із центральної Польщі, противникові вдалося перехопити ініціативу й змусити 22 листопада 1918 р. українські війська відступити зі Львова. УНРада і уряд ЗУНР виїхали до Тернополя, який став новою столицею держави. Українські війська, що вийшли зі Львова, розпочали облогу міста, встановивши 300-кілометрову лінію фронту.

Не зважаючи на стан війни, західноукраїнська і польська влади намагалися вирішити нагальні гуманітарні проблеми – обмін полоненими, пораненими, інтернованими з числа цивільних і військових, не чинилися перешкоди поштовому зв'язку, громадському харчуванню. Після закінчення війни польська адміністрація дозволила українській громадськості споруджувати пам'ятники загиблим українським стрільцям, навіть меморіали УГА (Львів, Тернопіль, Рогатин, Золочів, Самбір та ін.) та Армії УНР (Ланцут, Щепйорно, Стшалків, Варшава, Люблін, Александрів Куявський). У ході відступу і задля уникнення хаосу українські чиновники та банкіри нерідко передавали новій польській адміністрації ключі від кабінетів і сейфів. Однак тогочасним українським і польським елітам не вдалося призупинити війну проти пам'ятників: у цей час українці нищили пам'ятники королю Яну III Собеському (Жовква), Адаму Міцкевичу (Станиславів), а поляки – Тарасові Шевченкові.

2 січня 1919 р., після місячного перебування в Тернополі, центральні органи держави перебралися до Станиславова. У трьох сесіях УНРади (2–4 січня, 4–15 лютого, 25 березня, 3–15 квітня 1918 р.) взяло участь понад 130 делегатів, які створили десять комісій: земельну, військову, законодавчу, технічної відбудови, фінансову, шкільну, закордонних справ, суспільної опіки, комунікаційну, адміністративну. Тоді ж сформовано новий уряд на чолі з адвокатом Сидором Голубовичем.

4 січня 1919 р. закон «Про виділ Української національної ради» закріпив за радою «функції, що звичайно входять в обсяг повноважень президента держави». Поточну роботу Виділу перекладено на президію УНРади: президента Євгена Петрушевича, чотирьох його заступників, двох секретарів і заступника секретаря.

За умов кількарічної воєнної розрухи УНРада і уряд особливу увагу фокусували на організації понівеченого війною господарства та виведенню його з кризи. Монополізовано продаж зерна, хлібопекарських виробів, картоплі, великої і малої рогатої худоби, свиней, шкіри, цукру, сірників, цигарок, спирту, вина, горілки і пива, поташу, пороху. «Харчевий уряд» намагався подолати голод. 4 квітня 1919 р. УНРада запровадила в обіг спільну з Наддніпрянщиною валюту – гривню (дорівнювала австрійській короні) і карбованець (дорівнював двом коронам). Однак вона не змогла стримати інфляції в умовах війни, міжнародної ізоляції ЗУНР, напливу знеціненої корони з Чехії, Угорщини, Югославії, спекулятивних дій окремих чиновників. Відчуваючи брак дрібних національних грошей, повітові влади Бродів, Золочева,

Тернополя, Збаража і Сокаля почали друкувати, нерідко на твердому обгортковому папері, міські бони (1, 2, 5, 10 грн). У квітні 1919 р. регламентовано розподіл м'яса, заборонено випікання хліба без установленого мінімуму (25%) сурогату, обмежено його продаж у промислових їдальнях (25 г). Середа і п'ятниця оголошені пісними днями.

Центральні органи влади так і не зуміли взяти під контроль прибутковий нафтовидобуток (більшість розробок належала іноземному капіталу – англійському, польському, єврейському, швейцарському), хоч і заборонили вивіз нафти-сирівцю до сусідніх країн. У цей час планувався контроль за нафтовидобутком, запуск сотень законсервованих свердловин; рекомендувалася максимальна переробка сирцю на бензин, масла, парафін, асфальт, збільшення частки українського капіталу у цьому бізнесі. Задля економії енергоресурсів республіка перейшла на літній час. Влада намагалася захистити внутрішнього товаровиробника і планувала ввести прогресивне оподаткування підприємців. При цьому уряд дозволяв виготовлення алкогольних і тютюнових виробів недержавним структурам, натомість монополізував вигідний їх продаж. Галицькі броварі (55 броварень) і спиртовиробники (580 гуралень) традиційно значну частину своєї довоєнної продукції експортували за кордон. Митна політика мала насамперед захищати власного товаровиробника. Під державним контролем залишалися залізниці, пошта і телеграф. Керівництво намагалося залучити інвестиції від української діаспори, планувалося повернення 300 тис. українських заробітчан із країн Європи та Америки.

Після трьох читань 14 квітня 1919 р. УНРада ухвалила земельний закон, який визначив основи аграрної реформи, зокрема ліквідацію великого поміщицького та монастирського землеволодіння. Після закінчення війни передбачалося поділити ріллю між безземельними і малоземельними, вояками УГА (від 30 до 100 моргів). Ліси різних форм власності мали перейти під оруду міністерства земельних справ. Господарів, у яких окультурені ґрунти стояли облогом, влада покарала шестимісячним арештом або штрафом 100–5000 корон. Встановила ціни на оренду землі (1 морг – 15–20 корон). Особливу увагу влада та сільські громади мали приділяти виробництву та експорту високооплачуваних технічних культур – ріпаку, льону, коноплі, тютюну, а також вигодовуванню породистої великої худоби, значну частину якої продавали за кордон. Новий аграрний закон розкритикували ліві сили і консерватори, місцева біднота. Галицький консерватор Василь Кучабський вважав, що цей закон відвертав від ЗУНР галицьких поляків-землевласників і примітизував рівень життя.

Національним меншинам УНРада гарантувала свободу усного і писемного спілкування з державними і громадськими структурами рідною мовою. Ухвалений після третього читання закон про вибори до сейму Західної області УНР (ЗОУНР) від 15 квітня 1919 р. передбачав загальні, таємні й прямі вибори за національними куріями осіб, не молодших ніж 20 років, зокрема вибори 160 депутатів від українського

(3,99 млн), 33 – від польського (0,8 млн), 27 – від єврейського (0,69 млн) і 6 – від німецького (0,16 млн) населення краю, разом 226 обранців. Право висувати кандидатів у депутати надавали партіям і групам виборців (не пізніше 10 днів до виборів) за спеціальними виборчими списками (від 200 осіб). Право вибору і виборності були позбавлені психічно хворі, зареєстровані кримінальні злочинці та повії. Жодних обмежень за соціальним походженням, релігійною та національною приналежністю не передбачалося. Члени виборчих комісій складали письмові присяги. Однак заплановані на листопад сеймові вибори не відбулися через наступ у травні 1919 р. 80-тисячного польського війська.

1 лютого 1919 р. УНРада ухвалила закон про запровадження української мови як державної в усіх установах. Згідно із законом від 8 квітня 1919 р. громадянство ЗУНР мали надавати особам із постійним місцем проживання (хоча б п'ять років). Службу в державних установах і організаціях дозволяли лише після громадянської присяги. В умовах війни та виживання втілювати в життя ці демократичні права було важко, оскільки цього бажали не всі політичні сили, які прямо чи опосередковано брали участь у роботі УНРади і місцевих органів влади, насамперед ліворадикальний блок – напівлегальні члени Комуністичної партії Східної Галичини, яку фінансово і кадрово підтримувала Москва, і легальні українські соціал-демократи.

Українська влада прагнула реформувати систему освіти, підняти її статус. Закон УНРади про шкільництво ЗОУНР від 13 лютого 1919 р. оголосив публічні школи державними, а вчителів – державними службовцями; за рішенням освітніх органів було дозволено засновувати приватні школи. Українська мова стала основною в усіх державних школах; за національними меншинами – поляками та євреями, визнавали «право на школу в рідній мові». У школах з українською мовою навчання на прохання батьків дозволялося вивчати факультативно польську та німецьку мови (дві години в тиждень). Спеціальним законом націоналізовано українські приватні гімназії в Долині, Городенці, Копичинцях, Рогатині, Чорткові та Яворові, а також учительські жіночі семінарії у Львові, Станиславові, Самборі, Сокалі, Бережанах, Коломиї й Тернополі. Пенсії педагогам становили близько половини їхніх окладів. Одноразові допомоги від держави також отримували науковці й митці. Уряд дофінансовував діяльність громадських патріотичних товариств, зокрема «Січі». Не зважаючи на інфляцію, влада виплачувала грошові компенсації, зокрема дорожні вчителям, а також удовам і сиротам греко-католицьких священиків. Зарплата нараховувалася священикам усіх конфесій, хоча римо-католицькі ксьондзи загалом не довіряли українській владі.

УНРада на сесії 3 січня 1919 р. урочисто проголосила намір об'єднати ЗУНР з УНР «в одну одноцілу суверенну Народну Республіку», обрала делегацію (65 осіб), очолювану віце-президентом УНРади Левом Бачинським, яка мала ратифікувати цю ухвалу. Актом Злуки 22 січня 1919 р. у Києві ці плани реалізовано. 23 січня всеукраїнський Трудовий

Конгрес затвердив Універсал Директорії, й на цій підставі делегати УНРади ввійшли до складу парламенту УНР. До складу Директорії УНР обрано Євгена Петрушевича, ЗУНР стала ЗОУНР. Ратифікувати акти єднання мали Українські національні збори, які планували скликати згодом. Злуку УНР і ЗУНР привітали народні віча у Стрию, Калуші, Войнилові, Товмачі, Долині, Дрогобичі, Золочеві, Заліщиках, Самборі. Акт Злуки передбачав спільне ведення із Директорією УНР закордонної політики, об'єднання війська, фінансових структур, пошти і телеграфу. Автономними в управлінні мали залишатися питання віросповідання, шкільництво, а до підготовки спеціальних законів – адміністрування і судочинство.

14–15 травня 1919 р. польська армія почала велику наступальну операцію, внаслідок чого частини УГА відступили з околиць Львова на південь Тернопільщини, до Дністра. У середині червня 1919 р. УГА здійснила Чортківський контрнаступ (офензиву), під час якого звільнено міста Чортків, Тернопіль, Золочів. Для оптимізації механізмів ухвалення рішень в екстремальних умовах війни Президія Виділу УНРади і уряд 9 червня 1919 р. передали надзвичайні повноваження Євгенові Петрушевичу, якого «до відкликання» оголошено диктатором ЗУНР.

У 1920 р. у Відні сформовано Колегію уповноважених диктатора ЗУНР, яка поєднувала виконавчі й частково законодавчі функції керівництва республіки в складних умовах еміграції. Окремі міжнародні протестаційні документи підписувалися від імені послів УНРади у Відні й Львові, або ж від президента УНРади Східної Галичини. Уряд мав дипломатично-консульські структури в 15-х країнах світу. Однобока орієнтація галицьких політиків на Австро-Угорщину і Німеччину під час світової війни призвела до браку конструктивних зв'язків з повоєнними урядами держав Антанти і США.

З огляду на виникнення нової воєнно-політичної ситуації в Центрально-Східній Європі, насамперед через небезпеку експансії більшовицької Росії, поширення комуністичних режимів, західні держави схилялися до розв'язання українсько-польської суперечки за Галичину на користь національно консолідованої Польщі. 25 червня 1919 р. Найвища рада Антанти у Парижі санкціонувала право Варшави на «тимчасову військову окупацію» Східної Галичини. Підготовлений Найвищою радою 8 грудня 1919 р. проект статусу Східної Галичини, котрий передбачав лише 25-річний мандат на адміністрування Польщі у краю, опротестувала польська делегація і він не набув чинності (поляки вимагали права на довічне володіння Галичиною).

Намагаючись перешкодити інкорпорації українських земель до складу Речі Посполитої, провідники ЗУНР домагалися від країн Антанти розв'язання східногалицької проблеми на засадах права націй на державне самовизначення. Натомість за підтримки керівництва більшовицьких республік Росії та України влітку 1920 р. створено Галревком і проголошено маріонеткову Галицьку соціалістичну радянську республіку зі столицею в Тернополі, яку не визнала міжнародна спільнота.

Її двохмісячну політику радянізації (націоналізація підприємств, грабунки заможних євреїв і поляків, обмеження прав служителів культів та ін.) розкритикував еміграційний уряд ЗУНР.

На той час геостратегії українських еміграційних урядів розійшлися: наддніпрянські політики намагалися знайти прихисток у Польщі, куди інтерновано Армію УНР; натомість еміграційний уряд ЗУНР все ще шукав підтримки не лише у політиків білої, але й червоної Росії (з цією метою неодноразово відбувалися сепаратні зустрічі з дипломатами Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки і Української Соціалістичної Радянської Республіки). Нетолерування українських керівних структур, нерозуміння країнами Антанти українських проблем і перспектив, спричинили окупацію українських земель по обидва боки річки Збруч чотирма державами-сусідами.

23 лютого 1921 р. паризька сесія Ради Ліги Націй підтвердила тимчасовий характер польської воєнної окупації Східної Галичини. У відповідь 30 квітня 1921 р. Євген Петрушевич запропонував Лізі Націй проект «Основи державного устрою Галицької республіки», що передбачав відродження у краї незалежної соціально-правової держави, в якій вибори до парламенту (Державної ради) пропонувалося здійснити за трьома національними куріями, очолити республіку мав президент. Цей проект Ліга Націй на вимогу Варшави не підтримала. Не вдалося також консолідувати національно-державні плани проводу ЗУНР і УНР, який осів – усупереч галичанам – у Польщі (Тарнові, Варшаві).

14 березня 1923 р. Рада представників держав Антанти визнала Східну Галичину частиною Польської держави. Натомість польський уряд пообіцяв забезпечити меншинам можливості національно-культурного розвитку і надати Східній Галичині автономію, але не виконав цієї обіцянки. Оголосивши заяву з протестом, 15 березня 1923 р. екзильний уряд ЗУНР у Відні самоліквідувався, Євген Петрушевич виїхав до Берліна, де налагодив контакти із середовищем гетьмана Павла Скоропадського. Помер у 1940 р. Його прах перепоховано в 2002 р. на Личаківському цвинтарі у Львові.

Діяльність УНРади та уряду ЗУНР засвідчили, що провідники українських партій, недавні посли Галицького крайового сейму і депутати Віденського парламенту непогано засвоїли досвід європейських демократичних традицій та прагнули згідно з міжнародним і національним правом збудували республіку, яка б стала прикладом українського державного правопорядку. На думку адмірала австрійського флоту, керівника санітарних справ ЗУНР Ярослава Окуневського, президент УНРади Євген Петрушевич у «впорядкованій республіці» міг би стати «пречудовим президентом», не гіршим від президента Чехословаччини Томаша Масарика. Цьому завадила війна, агресивна політика щодо західних земель України у 1918–1920 рр. Польщі, Румунії, Чехословаччини та більшовицької Росії. Досвід ЗУНР щодо формування революційного парламенту і коаліційних урядів, системи функціонування місцевої влади за участю потенційних

опонентів, виваженого земельного і освітнього реформування може стати в нагоді політикам і управлінцям незалежної України.

Богдан МАКСИМЕЦЬ,
кандидат політичних наук, викладач Івано-Франківського коледжу
Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника»

«КОЖНИЙ НАРІД МАЄ БУТИ ВІЛЬНИЙ І РІВНИЙ, ГОСПОДАРЕМ НА СВОЇЙ … ЗЕМЛІ!» 100 НОТАТОК ПРО ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКУ НАРОДНУ РЕСПУБЛІКУ

1. Перша світова війна (Велика війна) – організоване збройне протистояння у світі з 28 липня (1 серпня) 1914 року до 11 листопада 1918 року між двома військово-політичними блоками – Антантою і Троїстим, згодом Четверним союзом.

2. Головна українська рада (ГУР) – політична організація, створена українськими політичними партіями Галичини у серпні 1914 р., яка займала проавстрійську позицію; у травні 1915 р. переформатована в Загальну українську раду (ЗУР).

3. Легіон (Перший полк) УСС («усуси») – військовий підрозділ, створений за ініціативою ГУР у складі австрійської армії, що діяла проти російської армії в 1914–1918 рр.

4. Українська національно-демократична революція (Українська революція) – революція на українських землях у 1917–1921 рр. за участю широких верств населення, метою якої була побудова самостійної демократичної української держави, розв'язання аграрного питання.

5. Українська народна республіка (УНР) – форма відродженої української державності, що існувала від 7 листопада 1917 р. до 19 грудня 1919 р. (з перервою від квітня до грудня 1918 р.); мала бути парламентською республікою.

6. Українська Держава (Гетьманат Павла Скоропадського) – назва держави на території України зі столицею в Києві від 29 квітня до 14 грудня 1918 р., державний устрій якої мав форму спадкового гетьманату. Постала на місці УНР внаслідок державного перевороту, здійсненого Павлом Скоропадським, якого проголосили гетьманом. Від 14 грудня 1918 р. її змінила Директорія УНР.

7. Маніфест австрійського імператора Карла I. 16 жовтня 1918 р. оприлюднено Маніфест австрійського імператора про перебудову держави на федеративних засадах, де «…кожне плем'я на області, яку воно заселяє, творить свій власний державний організм». Відповідно до

Маніфесту союзні «коронні землі» одержували право створити свої представницькі органи – «національні ради».

8. Створення Української Національної Ради (УНРади). 18 жовтня 1918 р. відбулось утворення у Львові Української Національної Ради, очолюваної Євгеном Петрушевичем, – політичного органу, що керував українським національно-визвольним рухом. До її складу ввійшли всі українські посли австрійського парламенту, Галицького і Буковинського сеймів, по три делегати від усіх українських політичних партій Галичини і Буковини, представники греко-католицького духовенства на чолі з Андреєм Шептицьким. При ній сформовано три комісії (делегатури): загальну виконавчу під керівництвом Євгена Петрушевича, організаційну під проводом Костя Левицького (для Галичини і Закарпаття) та для Буковини на чолі з Омеляном Поповичем. Була також обрана Президія УНРади, яка представляла її в період між сесіями.

9. Постанова УНРади від 19 жовтня 1918 р. 19 жовтня 1918 р. УНРада ухвалила постанову про об'єднання українських земель Австро-Угорщини в єдину Українську державу. У ній зазначалося: «Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, а зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну із влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська полоса північносхідної Угорщини – творять одноцільну українську територію. Ся українська національна територія уконституовується як Українська держава».

10. Польська ліквідаційна комісія. 28 жовтня 1918 р. у Кракові зорганізувалася Польська ліквідаційна комісія, яка вже 1 листопада мала намір у Львові перебрати владу над Галичиною у намісника Кароля Гуйна.

11. Український генеральний військовий комітет. 29 жовтня 1918 р. сотника УСС Дмитра Вітовського обрано головою Українського генерального військового комітету, створеного ще у вересні цього року. Саме Дмитро Вітовський 31 жовтня 1918 р. на засіданні УНРади запропонував здійснити військовий переворот у Львові та інших містах Східної Галичини і Північної Буковини, аби українці змогли взяти владу у свої руки раніше за поляків.

12. «Листопадовий зрив» («Листопадовий чин», «Листопадова революція») – українське збройне повстання у Львові у ніч із 31 жовтня на 1 листопада 1918 р., організоване січовими стрільцями (1400 вояків та 60 старшин), очолюване сотником Дмитром Вітовським, у результаті якого відбулося захоплення українськими військовими формуваннями найважливіших об'єктів та урядових установ у Львові та інших містах Східної Галичини. Влада перейшла до УНРади. 1 листопада 1918 р. розпочалася польсько-українська війна. 13 листопада 1918 р. на теренах Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття проголошено Західно-Українську Народну Республіку.

13. Дмитро Вітовський (1887–1919) – український військовий і державний діяч, командуючий куренем легіону УСС під час Першої світової війни, організатор Листопадового повстання 1918 р. у Львові, державний секретар військових справ ЗУНР, полковник УГА, член делегації УНР на Паризькій мирній конференції.

14. Відозви Української національної ради. 1 листопада 1918 р. УНРада видала дві відозви «До населення міста Львова» та «Український народе!». У них говорилось, що «волею українського народу утворилась на українських землях австро-угорської монархії Українська держава», що найвищою владою в ній є УНРада. Усім громадянам Української держави гарантувалась «громадянська, національна і віросповідна рівноправність». Усім національним меншинам пропонувалось надіслати своїх представників до УНРади. До прийняття своїх законів на території Української держави тимчасово оголошувалось чинним попереднє (австрійське) законодавство, якщо воно не суперечило засадам української державності.

15. Буковинське віче. 3 листопада 1918 р. у Чернівцях скликано народні збори за участю близько 10 тисяч чоловік, які з'їхалися з усієї Буковини. Результатом стало ухвалення рішення з шести пунктів. У них визначили територію Буковини, яка мала перейти під українське правління, найвищою владою визнавали УНРаду, представникам інших національностей краю пропонували подати своїх делегатів до УНРади пропорційно до їхньої чисельності на Буковині, вимагали якнайшвидше прийняти конституцію Української держави, висловлювали протест проти намагання інших народів, зокрема румунів, захопити українську територію краю, закликали буковинську делегацію УНРади переобрати владу в українській частині Буковини. Також проголошувалося, що «віче бажає прилучення австрійської части української землі до України».

16. Створення Державного Секретаріату. 9 листопада 1918 р. утворено перший український уряд – Державний Секретаріат. Він був коаліційним у партійному розрізі: 8 націонал-демократів, 2 радикали та по одному представникові від соціал-демократичної та християнсько-суспільної партій. Державний Секретаріат очолив Кость Левицький.

17. Проголошення Західно-Української Народної Республіки. 13 листопада 1918 р. офіційно проголошено самостійну Західно-Українську Народну Республіку. Назва визначена на засіданні УНРади 9 листопада 1918 р.

18. Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) – форма держави на західноукраїнських землях, яка існувала з листопада 1918 р. до липня 1919 р. зі столицею у Львові, пізніше – Тернополі і Станиславові. Її тимчасовими вищими органами влади стали: законодавчий – УНРада, утворена 18 жовтня 1918 р. (голова Євген Петрушевич); виконавчий – Державний Секретаріат, створений 9 листопада 1918 р. (голова Кость Левицький). Після проголошення 22 січня 1919 р. Декларації (Універсалу) про об'єднання УНР і ЗУНР остання отримала назву Західна Область Української Народної Республіки (ЗО УНР). Анексована Польщею,

Румунією і Чехословаччиною. До саморозпуску 15 березня 1923 р. уряд ЗУНР перебував у еміграції.

19. Історичне значення відродження державності на західноукраїнських землях. Вперше, з часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, корінне населення західноукраїнських земель, після 650-річного чужоземного панування і гноблення стало господарем своєї долі, скинуло гніт окупантів, проголосило державну самостійність.

20. Гуцульська республіка. Під такою назвою існувало українське державне утворення на Закарпатті з 8 листопада 1918 р. до 11 липня 1919 р. зі столицею в селі Ясіня. Її керівними органами стали Гуцульська Народна Рада (голова – журналіст Степан Клочурак) та Головна Управа. Гуцульська республіка підтримувала найтісніші зв'язки із ЗУНР, з якою виявила бажання об'єднатися. У травні-червні 1919 р. територію Гуцульської республіки захопила Румунія. За Сен-Жерменським мирним договором від 10 вересня 1919 р. територія цього державного утворення увійшла до складу Чехословаччини.

21. Команчанська республіка (Команецька республіка, Вислоцька республіка, Східно-Лемківська республіка). Так називалось державне утворення, що об'єднало під гаслом єдиної української національної та державної ідеї 33 лемківських села в Сяноцькому повіті. Виникло 4 листопада 1918 р., ліквідоване 23 січня 1919 р. Східно-Лемківська республіка не мала безпосереднього територіального зв'язку із ЗУНР, оскільки між ними виявилися землі, окуповані поляками. Столицею республіки стало село Вислік Великий, де осіла повітова Національна Рада, головою якої став греко-католицький священик Пантелеймон Шпилька. У селі Команча (тепер – село однойменної ґміни Сяноцького повіту Підкарпатського воєводства Польщі) знаходився оборонний штаб. Керівництво Східно-Лемківської республіки неодноразово заявляло про необхідність приєднатися до ЗУНР. У січні 1919 р. Команчанську республіку захопили поляки.

22. Територія і населення ЗУНР. Офіційно держава ЗУНР охоплювала понад 75 тис. км^2 території з 6 млн населення (в т. ч. 71% українців, 14% поляків, 13% євреїв, 2% – румунів, угорців, інших національностей). Однак вже в листопаді 1918 р. Буковину захопила Румунія. Що стосується Закарпаття, то воно станом на листопад 1918 р. перебувало під контролем Угорщини. У січні 1919 р. західну частину Закарпаття, а у квітні – всю територію захопила Чехословаччина. Таким чином, фактично держава ЗУНР охопила лише територію Східної Галичини з 4 млн населення (75% українців, 12% поляків, 11% євреїв, 2% – інших національностей).

23. Столиці ЗУНР. До 22 листопада 1918 р. столицею ЗУНР вважалося місто Львів, допоки його не захопили поляки. Цьому сприяла низка чинників. До початку XX ст. місто слугувало важливим політичним і культурним центром польського національно-визвольного руху в умовах бездержавності цього народу. У 1918 р. Львів налічував 195 796 мешканців. Із них 54% становили поляки, євреї – 32%, українці – 13%,

інші національності – 1%. Не менш важливим було й те, що поляки захопили Перемишль і залізничну колію на Львів. Це дозволило перекидати у місто все нові й нові підкріплення. Ймовірно, з 23 листопада і до кінця грудня 1918 р. керівництво ЗУНР перебувало у Тернополі – другій столиці ЗУНР. З 1 січня до 25 травня 1919 р. роль столиці виконувало місто Станиславів. Вибір на його користь обумовлювався географічним розташуванням: по-перше, центр контрольованої урядом ЗУНР території; по-друге, нафтоносний Дрогобицько-Бориславський регіон, який вимагав постійної присутності держави; по-третє, сусідство з Угорщиною і Чехословаччиною, через які підтримувалися зв'язки з іншими західними країнами.

24. Державні символи Західно-Української Народної Республіки. Гербом ЗУНР став золотий лев на синьому тлі, а прапором – блакитно-жовте полотнище. Гімн ЗУНР – «Вже воскресла Україна» на музику Михайла Вербицького до вірша Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна» зі змінами у перших рядках: «Вже воскресла Україна, і слава, і воля, вже нам, браття молодії, усміхнулась доля».

25. Тимчасовий основний закон. 13 листопада 1918 р. УНРада визначила конституційні засади новоутвореної держави, ухваливши «Тимчасовий основний закон». У першому артикулі закріплювалася назва держави. У другому і третьому – писалося, що територія держави включала українські етнографічні землі колишньої Австро-Угорської монархії. Четвертий – закріплював верховенство і суверенітет народу. Визначалися найвищі органи державної влади: законодавча – УНРада до скликання Установчих зборів, виконавча – Державний Секретаріат. П'ятий артикул затверджував державні герб, прапор, печатку.

26. Тимчасовий закон про адміністрацію. 16 листопада 1918 р. прийнято «Тимчасовий закон про адміністрацію Західно-Української Народної Республіки». Він передбачав, що на території ЗУНР залишалось в силі попереднє австрійське законодавство, якщо воно не суперечило суті й цілям Української держави. Далі вказувалось, що всі службовці колишньої австрійської держави, котрі «зложать письмове приречення» чесно служити українській державі, залишаються на своїх місцях. Всі адміністративні органи підлягали Державному Секретаріатові як найвищому органові виконавчої влади. У повітах представниками та основними органами державної адміністрації ставали українські державні повітові комісари, яких призначав і звільняв державний секретар внутрішніх справ. Їм на допомогу повинні були обрати повітові національні ради. У селах, містечках, містах мали обрати громадських комісарів та прибічні ради. Громадських комісарів затверджували повітові комісари.

27. Законодавче регулювання громадянства. У ЗУНР питання громадянства вирішилося з прийняттям 8 квітня 1919 р. Закону «Про право горожанства на Західній области Української Народної Республіки». Згідно з його статтями кожна особа, яка на день оголошення мала «право приналежності до однієї з громад краю», вважалася громадянином УНР.

Окремого громадянства для народу ЗУНР (чи ЗО УНР) не встановлювалося. Особи-чужинці, які не мали «права своїни», однак постійно проживали в одній з громад ЗУНР не менше 5 років, могли набути громадянство ЗУНР за умови отримання відповідної постанови. Важливим також є те, що особи за бажанням могли подати заяву до політичної (державної) влади першої інстанції, яка могла надати їм громадянство за умови прийняття їх до однієї з громад і складення заяви вірності УНР. У законі також піднято питання подвійного громадянства: «особи, яких інша держава признала своїми громадянами, а вони досі мають “право своїни” в одній з громад ЗО УНР і дальше мешкають на тій області, не можуть через прийняте громадянство ухилятися від громадських обов’язків в ЗУНР». Тобто подвійне громадянство не визнавалось.

28. Проблема міжнародного визнання Західно-Української Народної Республіки. ЗУНР ще на початку листопада 1918 р. утворила посольства у Відні (Станіслав Дністрянський), Берліні (Олександр Колесса, Євген Левицький), Женеві (Володимир Темницький), Будапешті, Празі, підтримуючи з цими державами фактичні взаємини, хоча лише Австрія визнала легітимність представництва ЗУНР. Крім того, існували місії в Белграді, Римі, Ватикані, пізніше – у США, Канаді, Бразилії. У січні 1919 р. керівники ЗУНР надіслали своїх представників на Паризьку мирну конференцію. Делегацію очолив державний секретар закордонних справ Василь Панейко. Вона мала домогтися визнання ЗУНР провідними державами Антанти, припинення війни з поляками. Після Злуки сформували спільну делегацію УНР і ЗО УНР, очолювану Григорієм Сидоренком. Його заступником став Василь Панейко. Насправді делегація ЗУНР (ЗО УНР) продовжувала діяти самостійно. Проте нічого вагомого вона не досягла, значною мірою через сильну антиукраїнську політику польської делегації, яка, зокрема, зображувала Східну Галичину як історичну польську територію, українців – русинами, тобто етнографічною групою польського народу, Українську державу – творінням ненависної Німеччини.

29. Василь Панейко (1883–1956) – український громадсько-політичний діяч, дипломат, публіцист; державний секретар закордонних справ ЗУНР; у 1919 р. – заступник голови делегації УНР на Паризькій мирній конференції, голова делегації ЗУНР на конференції.

30. Партійно-політичне життя. У керівних органах ЗУНР (ЗО УНР) найпомітніше місце посідала УНДП – Українська національно-демократична партія, перейменована в березні 1919 р. на Українську трудову партію (УТП). До неї належали Євген Петрушевич, Кость Левицький, Сидір Голубович, Лонгин Цегельський, Степан Федак. Впливовими були також УРП – Українська радикальна партія (Дмитро Вітовський, Лев Бачинський), УСДП – Українська соціал-демократична партія (Семен Вітик, Андрій Шміґельський), УХСП – Українська християнсько-суспільна партія (Олександр Барвінський). Певну роль відігравала також УСРП – Українська селянсько-радикальна партія

(Покутська група). Вона під проводом Кирила Трильовського відокремилась від радикальної. У лютому 1919 р. у Станиславові утворилася Комуністична партія Східної Галичини (КПСГ), яка, щоправда, не мала свого представництва у вищому керівництві ЗУНР.

31. Вищі органи державної влади. Вищими органами влади ЗУНР були: УНРада із Президією, сейм – законодавчі; Виділ УНРади – орган найвищої постійно діючої влади, що виконував роль колегіального глави держави; Державний Секретаріат або Рада державних секретарів, куди входили державні секретаріати (секретарства), – виконавчий; диктатор ЗУНР (ЗО УНР).

32. Українська національна рада (УНРада) – вищий орган законодавчої влади ЗУНР (ЗО УНР). Номінально мала складатися з майже 150 депутатів, які періодично збиралися на свої засідання – пленарні сесії. Фактично у станиславівських сесіях брали участь близько 130 делегатів. Створили такі комісії УНРади: земельну, військову, законодатну, технічної відбудови, фінансову, шкільну, заграничних справ, суспільної опіки, комунікаційну, адміністраційну.

33. Президія Української національної ради. 4 січня 1919 р. УНРада ухвалила закон про створення своєї Президії – постійно діючого органу державної влади у складі президента (голови) Ради і чотирьох його заступників. Президент скликав УНРаду і проводив її засідання. На допомогу Президії УНРада обирала ще двох секретарів і одного заступника секретаря для «ведення канцелярії, протоколів нарад і діловодства Ради». Відповідно до цього закону президентом УНРади обрали Євгена Петрушевича, його заступниками – Лева Бачинського, Омеляна Поповича, Семена Вітика та Андрія Шміґельського, секретарями – Степана Витвицького і Осипа Устияновича, заступником секретаря – Степана Сілецького.

34. Євген Петрушевич (1863–1940) – український громадсько-політичний діяч, депутат австрійського парламенту та Галицького сейму, член ГУР (згодом ЗУР), заступник голови, голова Української парламентарної репрезентації – об'єднання депутатів-українців австрійського парламенту, розпущеного на час Першої світової війни, голова (президент) УНРади, після проголошення злуки УНР і ЗУНР – у складі Директорії. В умовах польсько-української війни у червні 1919 р. одержав права диктатора. До 1923 р. очолював уряд ЗУНР в екзилі. Прихильник відновлення самостійності ЗУНР після підписання Варшавської угоди 1920 р.

35. Лев Бачинський (1872–1930) – український державний і політичний діяч, адвокат, публіцист; один з керівників УРП, співзасновник українського спортивно-протипожежного товариства «Січ»; двічі (1907, 1911) обирався послом (депутатом) австрійського парламенту, депутатом Галицького крайового сейму. У період ЗУНР – делегат, згодом заступник голови (віце-президент) УНРади. Очолював делегацію ЗУНР під час оголошення Акта Злуки в Києві 22 січня 1919 року. У 1920-х рр. активно відстоював інтереси українців у

Польській державі. Голова Української соціалістично-радикальної партії (УСРП). Могила Лева Бачинського збереглася у теперішньому Меморіальному сквері міста Івано-Франківськ.

36. Андрій Шміґельський (1866–1920) – український селянин, громадсько-політичний, кооперативний діяч Галичини. Активіст УСДП. У 1907–1913 рр. – посол до Галицького сейму; у 1918–1919 рр. – делегат УНРади від повіту Збараж, заступник голови (віце-президент) УНРади.

37. Семен Вітик (1875–1937) – громадсько-політичний і профспілковий діяч, лідер УСДП, посол до Віденського парламенту; член УНРади, її віце-президент (заступник голови) у 1919 році. Після Злуки ЗУНР і УНР обраний до президії Трудового Конгресу як представник ЗО УНР.

38. Омелян Попович (1856–1930) – визначний громадсько-політичний діяч і публіцист Буковини, посол Буковинського сейму 1911–1918 рр. У період ЗУНР віце-президент (заступник голови) УНРади.

39. Виділ Української національної ради. 4 січня 1919 р. утворено Виділ УНРади. Він складався з президента (голови Ради) і дев'яти членів та виконував функції колегіального глави держави. До компетенції Виділу належало: призначати членів уряду; приймати їх відставку та відкликати; оголошувати на пропозицію Державного секретаріату судівництва амністії; затверджувати (підписувати) і публікувати закони.

40. Сейм. У квітні 1919 р. УНРада ухвалила закон про вибори до нового вищого органу законодавчої влади – сейму. Право голосу надавалось громадянам ЗО УНР з 21 року, а право бути обраним – з 25 років. Сейм мав складатися з 226 послів. Згідно з національним складом населення краю належало обрати 160 українців, 33 поляків, 27 євреїв і 6 німців. З цією метою територію держави поділили на 12 українських виборчих округів, 5 польських і єврейських, 1 німецький. Вибори і скликання сейму не відбулися у червні 1919 р. через розвиток воєнних подій.

41. Державний Секретаріат. Вищим розпорядчим та виконавчим органом державної влади вважався Державний Секретаріат (Рада державних секретарів). Він складався з президента (голови) та державних секретарів (міністрів), які очолювали галузеві секретаріати (з функціями міністерств). Спочатку діяли 14 галузевих державних секретаріатів. До секретаріату прирівнювався харчовий уряд. На кінець грудня 1919 року залишилося 10 державних секретаріатів. Харчовий уряд став відділом державного секретаріату внутрішніх справ. За час існування ЗУНР (ЗО УНР) працювали два склади урядів – Костя Левицького та Сидора Голубовича. Зміна у січні 1919 р. пов'язана із відставкою у грудні 1918 р. голови Державного Секретаріату Костя Левицького через його причетність до незаконної торгівлі нафтою, яка була одним з основних джерел державних прибутків.

42. Кость Левицький (1859–1941) – громадський, політичний і державний діяч, один із засновників УНДП, депутат австрійського

парламенту та Галицького крайового сейму, керівник ГУР і ЗУР. У листопаді-грудні 1918 р. – голова першого уряду ЗУНР – Державного Секретаріату. Голова УНРади, заснованої у Львові в 1941 р.

43. Сидір Голубович (1873–1938) – адвокат, громадсько-політичний діяч, активіст УНДП, посол до Галицького крайового сейму; учасник Листопадової революції 1918 р. Державний секретар судових справ у першому уряді ЗУНР. У січні–червні 1919 р. – голова (президент) Ради державних секретарів.

44. Лонгин Цегельський (1875–1950) – адвокат, публіцист, активіст УНДП, депутат австрійського парламенту. 1 грудня 1918 р. підписав у місті Фастів від імені УНРади разом з Дмитром Левицьким передвступний договір з Директорією про з'єднання ЗУНР і УНР. Державний секретар внутрішніх справ, керуючий справами Державного секретаріату закордонних справ в урядах ЗУНР. Посол ЗУНР у США, де й згодом проживав.

45. Іван Макух (1872–1946) – адвокат у Товмачі, організатор «Січей», чільний діяч УРП, депутат Галицького крайового сейму, делегат УНРади, державний секретар внутрішніх справ ЗУНР.

46. Степан Федак (1861–1937) – адвокат, громадський діяч, філантроп. Активіст УНДП; у 1918 р. – державний секретар харчових справ уряду ЗУНР (голова Українського харчового уряду). Організатор Комітету допомоги політичним в'язням.

47. Диктатор Західно-Української Народної Республіки – тимчасовий (на час надзвичайної ворожої загрози в період війни) титул найвищої державної посадової особи з повноваженнями верховного військово-політичного зверхника (верховного головнокомандуючого) в ЗО УНР. Надали його (як «уповновласнений диктатор») Євгену Петрушевичу Президія Виділу УНРади і Державний Секретаріат ЗО УНР на спільному засіданні в Заліщиках 9 червня 1919 р. Замість уряду Євген Петрушевич призначив Раду головноуповноважених диктатора. Керував армією диктатор ЗУНР через Військову канцелярію.

48. Органи охорони суспільного порядку. 6 листопада 1918 р. УНРада розпорядилась утворити Корпус української державної жандармерії. Нею мала керувати Команда української державної жандармерії на чолі з Головним комендантом. На місцях належало створювати окружні і повітові команди жандармерії та сільські і міські станиці жандармерії. Їх особовий склад і комендантів повинні були підбирати повітові комісари спільно з військовими комендантами. Водночас для організації самооборони громад дозволялось створювати загони народної міліції.

49. Суд і судочинство. Влада ЗУНР залишила на своїх місцях старих суддів, які не скомпрометували себе антиукраїнською діяльністю і склали присягу служити українському народові. Для організації судочинства створювались повітові, окружні суди, Вищий суд і Найвищий державний суд. Суддів мав призначати державний секретар судівництва, а затверджувати УНРада або її Виділ.

50. Прокуратура. Функції звинувачення продовжувала виконувати державна прокуратура, яка одержала назву «державна прокураторія», а її найвища інстанція – «Вища державна прокураторія». Очолити її мав Генеральний державний прокурор. Планувалося утворення прокуратури в судових округах і повітах. Призначати прокурорів за поданням Генерального державного прокурора повинен був Державний секретаріат судівництва.

51. Адвокатура. Адвокатам запропоновано об'єднатися в Палату адвокатів, встановлено офіційну назву «адвокат». Їм належало скласти обіцянку, що дотримуватимуться законів країни і служитимуть для її блага.

52. Нотаріат. Для керівництва нотаріальною службою створювалась Нотаріальна палата, яка організаційно підпорядковувалась Державному секретаріатові судівництва. На місцях залишалися старі нотаріуси, які, щоправда, мали скласти присягу на вірність Українській державі та добре знати українську мову. Чинним було колишнє австрійське законодавство, за яким раніше «урядували нотарі», якщо воно не суперечило українській державності.

53. Адміністративна політика. Створено ефективну систему управління. У повітах обрано повітових комісарів та повітові національні ради, а в селах, містечках та містах – громадських комісарів та прибічні ради.

54. Володимир Янович (1868–1931) – громадський, політичний, просвітянський діяч, лікар, організатор багатьох товариств у Станиславові, меценат. Організатор Листопадового зриву у Станиславові, голова місцевої повітової Національної Ради.

55. Українська Галицька армія (УГА) – назва регулярної армії ЗУНР, велику роль у створенні якої відіграли Державний секретаріат військових справ (Дмитро Вітовський) та Головна (Начальна) команда українських військ (Гнат Стефанів). Започаткувало УГА розпорядження Державного секретаріату військових справ від 13 листопада 1918 р. про поділ держави на три військові області, кожна з яких мала складатися з чотирьох військових округів. Тоді ж оголошена часткова мобілізація, яка стосувалася лише українців.

56. Чисельність УГА. На початку 1919 р. УГА налічувала понад 100 тис. дисциплінованих і патріотично налаштованих вояків. На початок весни 1919 р. мала десь 125 тисяч. У квітні 1919 р. на фронті перебувало 65 тисяч бійців. У липні 1919 р. за річку Збруч перейшло майже 50 тисяч.

57. Роди військ і служби УГА. У структурі УГА виокремлювалися такі роди військ і служби: піхота, кіннота, артилерія, санітарна, ветеринарна, інтендантська, канцелярська служби, військове судівництво. Згодом, у грудні–січні, з'явились інші роди військ – повітряні сили – «летунський відділ», комендантом якого призначили сина Івана Франка, поручника УСС Петра Франка; саперний кіш.

58. Військові звання в УГА. В УГА встановлено такі військові звання: стрілець, старший стрілець, вістун, десятник, старший десятник, булавничий старший десятник, підхорунжий, хорунжий, чотар, поручник, сотник, отаман, осавул, полковник, генерал-чотар, генерал-поручник, генерал-сотник.

59. Організаційна структура УГА. У складі УГА утворено три корпуси. До складу кожного корпусу входили по чотири піхотні бригади Кожна бригада складалася з 3–5 піхотних куренів (пізніше із двох полків піхоти), полку артилерії, кінної сотні, технічної сотні, сотні зв'язку і допоміжних відділів (санітарного, інтендантського та інших).

60. Керівництво УГА. Вищим органом управління УГА вважалася Начальна команда, створена у листопаді 1918 р. Її очолював Начальний комендант, з червня 1919 року – Начальний вождь (головнокомандувач армії). Формально ж верховним головнокомандувачем УГА був, спершу президент (голова) УНРади ЗУНР, потім (із 9 червня 1919 р.) диктатор ЗУНР. Начальними комендантами УГА були: з 29 жовтня 1918 р. – полковник Дмитро Вітовський, з 5 листопада 1918 р. – полковник Григорій Коссак, із 9 листопада 1918 р. – полковник Гнат Стефанів, із 10 грудня 1918 р. – генерал Михайло Омелянович-Павленко, з 9 червня 1919 р. – генерал Олександр Греков, із 5 липня 1919 р. – генерал Мирон Тарнавський, з 7 листопада 1919 р. – генерал Осип Микитка. При Начальній команді УГА існував Генеральний штаб або Начальна булава на чолі з начальником (шефом).

61. Михайло Омелянович-Павленко (1878–1952) – генерал армії УНР. У грудні 1918 р. – червні 1919 р. – командуючий УГА. У грудні 1919 р. – листопаді 1920 р. – командуючий Армією УНР.

62. Олександр Греков (Греків) (1875–1958) – генерал-хорунжий генерального штабу армії УНР. У червні-липні 1919 р. – Начальний вождь УГА, організатор Чортківської офензиви.

63. Уніформа УГА. Спочатку стрільці та старшини носили старий австрійський мундир і знаки розрізнення до нього. У квітні 1919 р. Іваном Боберським розроблений новий однострій. Він мав бути «зеленаво-землистого кольору», складатися з блузи австрійського покрою з чотирма кишенями і стоячим відложним коміром, штанів того ж покрою, черевиків з гетрами, обмотками і крагами. Для кавалеристів і артилерійських їздових передбачалися чоботи.

64. Знаки розрізнень в УГА. Проект військових відзнак також був розроблений Іваном Боберським. За його задумом, кожному ступеню (рангу) мала відповідати арабська цифра на рукаві. Однак ідея не встигла реалізуватися.

65. Прапори УГА. Бойове знамено корпусів і бригад УГА – державний синьо-жовтий прапор.

66. Нагороди. Влада ЗУНР розробляла і впроваджувала власну систему нагород: орден Оборонців Львова трьох класів, відзнака за хоробрість «Тризуб» чотирьох класів, медаль «За заслуги» чотирьох класів, Медаль для поранених, Хрест для духівників, «Листки Червоної Калини»

для медиків. Проте виготовити заплановані відзнаки не вдалося. Військовики використовували австрійські та усусівські відзнаки.

67. Озброєння УГА. До переходу армії за річку Збруч, на територію УНР, воювали здебільшого австрійською зброєю. Меншою мірою німецькою, французькою, англійською, російською.

68. Вишкіл в УГА. Вишкіл в УГА провадився у старшинських школах і в запасних кошах (полках, куренях) за статутами УСС та австрійської армії.

69. Присяга. «Присягаємо торжественно Всемогучому Богу повинуватися вірно і слухняно Західно-Українській Народній Республіці, Її Верховній Владі, Її Правительству, Її Армії, як також всім Її отаманам та всьому Її Начальству, їх поважати і захищати, їх прикази і припущення у всякій службі виконувати, проти всякого ворога, хто-небудь ним був би і де тільки воля Її Верховної Влади вимагатиме, на водах, на сушах, у воздусі, в день і в ночі, у боях, наступах, сутичках і всякого рода підприємствах, словом на кождому місці, в кожду пору, в кождім случаю хоробро і мужно бороти ся, наших військ, прапорів і оружя в ніякому случаю не покидати, з ворогом ніколи в найменші порозуміння не входити, завсігди так нестися, як сього воєнні закони вимагають та як чесним воїнам лицює і в сей спосіб в чести жити і умирати. Так нам Боже, допоможи – Амінь».

70. Недоліки в УГА – брак досвідчених офіцерських кадрів; нестача озброєння, патронів, військового спорядження, обмундирування, взуття, медикаментів, харчів.

71. Мовна політика. 19 лютого 1919 р. УНРада ухвалила закон про державну мову. Встановлювалося, що державною є українська, яку «вживають у внутрішнім і зовнішнім урядуванні всі державні власті і уряди, публічні інституції і державні підприємства». Водночас «національним меншостям полишається свобода уживати їх рідної мови в урядових зносинах з державними властями і урядами, публічними інститутами і державними підприємствами». «Всі закони, урядові акти та інші правові документи, які мають загальнодержавне значення, слід публікувати на чотирьох мовах – українській, польській, єврейській та німецькій».

72. Політика у сфері промисловості, транспорту, торгівлі. Зберігалася приватна власність. Але підприємства взяв під контроль Державний секретаріат публічних робіт. Правда нафтовидобуток контролювати не вдавалося (більшість розробок належали іноземцям). Накладено заборону на вивіз нафти. Відновлювалась робота залізничного транспорту, пошти, телеграфу, телефону. Зокрема налагодили залізничний рух на території краю, для чого відбудували чи відремонтували мости і переїзди, залізничні станції, рухомий склад залізниці.

73. Аграрна політика. У квітні 1919 р. розпочалася земельна реформа відповідно до ухваленого закону. Земля, яка належала великим землевласникам, вилучалася та переходила у власність держави.

Планувалося наділяти малоземельних та безземельних селян. Налагодили співпрацю з кооперативними та фінансовими установами. Запровадили державну монополію на продаж хліба, цукру, спирту.

74. Фінансова політика. В обігу залишили австрійські гроші – корони. Після Злуки УНР і ЗУНР вирішили поруч з коронами запровадити гривні та карбованці. Не вдалося зупинити інфляцію.

75. Церковна політика. Вже 1 листопада 1918 р. УНРада проголосила в українській державі «віросповідну рівноправність». УГКЦ брала активну участь у розбудові державності. Митрополит Андрей Шептицький, три єпископи і ще близько 15-и священиків входили до УНРади. Священик Степан Юрик входив до складу Виділу УНРади. Член УНРади отець Платонід Філяс опрацював проект конституції Української держави. Священики входили до складу, а іноді очолювали повітові національні ради. Відповідно до наказу Державного секретаріату військових справ від 4 лютого 1919 р. про «Організацію духівництва Українського війська» утворювався «вищий духовний уряд» при ньому Преподобництво, а при Головній команді українських військ – Польове преподобництво. При всіх військових формаціях, лікарнях, лазаретах встановлювали посади військових духівників, яких призначало Преподобництво. Крім своїх безпосередніх, релігійних обов'язків, вони вели «метрики смерті» загиблих в боях чи померлих в лікарнях військовослужбовців. Духовники проводили також вінчання військовиків, оформляли їх заповіти.

76. Андрей Шептицький (1865–1944) – церковний, культурний та громадський діяч, митрополит УГКЦ, прихильник об'єднання церков; підтримував український національний рух. Захищав інтереси українців як депутат Галицького крайового сейму, австрійського парламенту. Заснував чернечий орден студитів (1898 р.), народну лічницю (1903 р.), Український національний музей у Львові (1913 р.), допомагав кооперативам, товариствам «Просвіта», «Пласт». Сприяв проведенню виборчої реформи 1907 р., укладенню Галицького компромісу 1914 р. Входив до УНРади ЗУНР. Засудив пацифікацію 1930 р. Ініціював у 1931 р. Католицьку акцію. Підтримав створення УГВР – Української головної визвольної ради (1944 р.).

77. Андрій Бандера (1882–1941) – громадський і релігійний діяч, греко-католицький священик, батько Степана Бандери. Один з організаторів Листопадового зриву на Калущині. Член УНРади від Калуського повіту. Польовий духівник УГА у 1919–1920 рр. Заарештований і страчений радянською владою в Києві.

78. Захист прав людини, національних меншин. УНРадою ЗУНР проголошувалися громадянські права і свободи, зокрема свобода слова, друку, мітингів і зборів, недоторканість особи, свобода організації будь-яких союзів, товариств і партій, свобода преси і видання будь-якої літератури, право на 8-годинний робочий день. Велику увагу керівництво ЗУНР приділяло захисту прав та інтересів неукраїнського населення. Так, 30% місць у парламенті мало належати етнонаціональним меншинам.

УНРада закликала національні меншини вислати своїх представників до її складу та до Державного Секретаріату. У структурі останнього планувалося створити польське, єврейське і німецьке державні секретарства, щоб «зберегти національні права цих націй в українській державі, бо … український нарід не хоче ущемляти права національних меншостей, тільки хоче мати їх повноправними і добрими громадянами Республіки». Однак національні меншини в основному не долучилися до українського державотворення.

79. Освітня політика. У кожному населеному пункті відкриті українські народні (початкові) школи, засновано 30 українських середніх шкіл. Національні меншості – поляки, євреї, німці – могли відкривати або залишати (якщо вже діяли раніше) свої школи. Створено державне видавництво шкільних підручників. Йшла підготовка до відкриття українського університету. Відповідно до ухваленого 13 лютого 1919 р. УНРадою закону всі школи оголошувалися державними, а вчителі державними службовцями, яким належало скласти «службове приречення» на вірність українській державі і народові. Їм видавалася заробітна плата. Мовою викладання і навчання стала українська. За національними меншинами законодавчо закріплено право створити свої школи, де вести заняття рідною мовою. В українських школах вводили як обов'язкові предмети історію та географію України, українську мову. Дозволяли відкривати й приватні школи, але за погодженням з Державним секретаріатом освіти.

80. Політика у сфері охорони здоров'я. Ще у грудні 1918 р. повітовим комісарам наказано призначити повітових санітарних лікарів, створити санітарні комісії, вжити всіх заходів до відкриття лікарень, поліклінік, аптек. Керував організацією та діяльністю медичної служби санітарний відділ Державного секретаріату внутрішніх справ. Була збільшена заробітна плата всіх медичних працівників. Їм видавались продовольчі пайки.

81. Велика Злука. Вже 10 листопада 1918 р. УНРада прийняла доленосну резолюцію, якою давала доручення Державному Секретаріатові вжити потрібних заходів для з'єднання всіх українських земель в одну державу. 1 грудня 1918 р. уряд ЗУНР і Директорія у Фастові уклали попередню угоду про об'єднання ЗУНР (Галичина, Буковина, Закарпаття) та УНР (Наддніпрянська Україна). 3 січня 1919 р. сесія УНРади у Станиславові ухвалила постанову про злуку ЗУНР з УНР. 16 січня 1919 р. галицька делегація, всього 65 осіб, очолювана Левом Бачинським відбула до Києва для остаточного вирішення питання про Злуку. 22 січня 1919 р. на Софійському майдані в Києві відбулося урочисте оголошення Універсалу про об'єднання УНР і ЗУНР в соборну Україну. Відтоді ЗУНР називалася Західна область УНР (ЗО УНР), отримавши права територіальної автономії. Євгена Петрушевича увели до складу Директорії УНР. Щоправда, об'єднання виявилося швидше декларативним, адже остаточну ратифікацію актів з'єднання обох республік, згідно з постановою УНРади від 3 січня 1919 р. в

Станиславові, мали провести лише Українські Національні Збори, скликані з території цілої України.

82. Історичне значення Злуки. Велика Злука стала здійсненням споконвічної мрії українців до єдності, соборності. Вона дала змогу заманіфестувати перед усім світом про неподільність української землі, єдність і солідарність всього українського народу. Також надала можливість обом урядам взаємно собі допомагати – матеріально, у військових питаннях, дипломатично. Зокрема, уряд УНР для відбудови економіки ЗО УНР виділив 500 млн гривень. Крім того, асигнував ряд цільових проектів – для відродження товариства «Сільський господар» (2 млн гривень), для українського шкільництва і Національного музею у Львові (1 млн гривень), для відбудови залізниць, допомогу галичанам-біженцям, сім'ям загиблих стрільців. Для знедоленого війною галицького населення виділено 730 вагонів цукру, 213 вагонів борошна, 223 вагони збіжжя, 127 вагонів інших продуктів. Уряд УНР надав галичанам і військову допомогу. Одразу після підписання попереднього договору між ЗУНР і УНР у грудні 1918 р. УГА отримала 20 тис. гвинтівок, 10 млн патронів, 300 кулеметів, 80 гармат. Невдовзі – 20 літаків для авіазагонів у Красному і Стрию. Директорія відрядила до УГА також генералів Михайла Омеляновича-Павленка, Олександра Грекова, Євгена Мишковського. Водночас командування УГА та Армії УНР координували свої військові операції проти польських частин на Волині і Східній Галичині.

83. Всенародний конгрес угорських русинів (в історіографії також відомі як **Закарпатські всенародні збори**). 21 січня 1919 р. в місті Хуст відбувся Всенародний закарпатський конгрес (з'їзд). У ньому взяли участь 420 делегатів з 175 сіл і містечок Закарпаття. З ініціативою скликання виступили українці Мармарощини, очолювані Михайлом Бращайком, Степаном Клочураком, Юліаном Чучкою, Миколою Долинаєм на зборах 18 грудня 1918 року в місті Сигот. Збори прийняли історичне рішення: «До України!», в якому йшлося про возз'єднання Закарпатської України з Великою Україною. Сформовано делегації для вручення цього рішення керівникам українських народних республік – ЗУНР і УНР. Наступного дня, 22 січня 1919 р., на Соборній площі у Києві, де відбувався історичний Акт Злуки, ЗУНР говорила також від імені Закарпаття.

Політична ситуація ускладнювалася втручанням інших держав у внутрішні справи краю. За згодою Антанти, 12 січня 1919 р. чехословацькі військові частини зайняли місто Ужгород, далі – територію на захід від річки Уж. Східні регіони Закарпаття почали захоплювати румунські війська. За Сен-Жерменським мирним договором 1919 р. Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь увійшло до складу Чехословаччини.

84. «Живий ланцюг – українська хвиля» – всенародна патріотична акція від Івано-Франківська до Києва, організована Народним рухом України (НРУ) 21 січня 1990 р. з нагоди святкування

Дня Великої Злуки – об'єднання ЗУНР з УНР 22 січня 1919 р. (Дня соборності України).

85. Перша польсько-українська війна – збройний конфлікт між Польщею і ЗУНР на території Галичини, що вилився в широкомасштабні бойові дії з 1 листопада 1918 року до 18 липня 1919 року. Водночас Польща воювала проти УНР на Холмщині, Підляшші, Берестейщині та Волині. Виокремлюють три етапи війни: 1) 1 листопада 1918 р. – лютий 1919 р.; 2) березень–травень 1919 р.; 3) червень – 18 липня 1919 р.

86. Битва за Львів (1918) – битва між УГА та Польською організацією військовою (ПОВ) в ході Першої польсько-української війни, що тривала з 1 до 22 листопада 1918 року. За результатами протистояння місто опинилося під контролем поляків. Керівництво ЗУНР переїхало спочатку до Золочева, згодом до Тернополя, а з 1 січня до 25 травня 1919 року перебувало у Станиславові.

87. Вовчухівська операція (офензива) – наступальна воєнна операція УГА в лютому 1919 року. Корпуси Григорія Коссака та Осипа Микитки завдали удару в напрямку Городка і Судової Вишні, захопили залізницю та відрізали Львів від основних сил ворога. Осадний корпус почав штурм околиць міста. Наступ зупинили на вимогу Найвищої Ради держав Антанти, яка вислала до Львова місію на чолі з генералом Жосефом Бартелемі для переговорів з урядом ЗО УНР. На знак протесту проти припинення наступальної операції подав у відставку державний секретар військових справ Дмитро Вітовський. Відставку прийняли і його замінив на цьому посту полковник Віктор Курманович.

88. Місія Жозефа Бартелемі. У лютому 1919 р. до Львова прибула місія Паризької мирної конференції з генералом Жозефом Бартелемі. Однак умови припинення польсько-української війни, запропоновані нею, виявилися неприйнятними для керівництва ЗО УНР, оскільки передбачали передачу полякам Львова, Перемишля і Дрогобицько-Бориславського нафтового басейну.

89. Міжнародна комісія Луїса Боти. У квітні 1919 р. для підготовки польсько-українського перемир'я приїхала Міжнародна комісія на чолі з генералом Луїсом Ботою. Вона запропонувала демаркаційну лінію («лінія Боти»), за якою Дрогобицький нафтовий басейн залишався за ЗО УНР, а до Польщі відходив Львів і території на захід від лінії Львів–Сокаль. Уряд ЗО УНР 13 травня 1919 р. прийняв пропозиції комісії Луїса Боти. Але польський уряд, значно посиливши свої війська на українському фронті армією генерала Юзефа Галлера відкинув пропозиції комісії.

90. Наступ Армії Юзефа Галлера. Армію під командуванням Юзефа Галлера сформували з польських емігрантів у Франції. Вона налічувала 80 тисяч солдатів, на озброєнні мала 900 кулеметів, 200 гармат та призначалася для боротьби з більшовиками в Польщі. Однак 14 травня 1919 р. за участі армії поляки розгорнули наступ у Східній Галичині, стверджуючи, що всі українці є більшовиками. Майже водночас у Східну Галичину вторглися румунські війська, які до кінця

травня 1919 р. захопили Покуття з містом Коломия. Тим часом поляки окупували решту Східної Галичини. На початку червня 1919 р. УГА виявилася затиснутою у трикутнику між річками Дністер і Збруч. Державні установи і служби ЗО УНР евакуювались зі Станиславова до Бучача, потім до Заліщик і Чорткова. У цей критичний момент 9 червня 1919 р. уряд Сидора Голубовича склав повноваження, а УНРада призначила Євгена Петрушевича повновладним диктатором ЗО УНР, який створив Колегію головноуповноважених та Військову канцелярію, що виконували його вказівки.

91. Чортківська або Червнева офензива – наступальна операція, здійснена УГА під командуванням Олександра Грекова проти поляків із 8 до 28 червня 1919 р. Двадцять п'ять тисяч українських солдатів і офіцерів примусили відступити по всій лінії фронту більш ніж 100-тисячну добре озброєну польську армію. Наступ УГА майже досяг Львова. Проте його довелося зупинити через відсутність боєприпасів та чисельну перевагу поляків. Війська Олександра Грекова змушені були відступити, тим більше, що 25 червня Верховна Рада послів Антанти визнала право Польщі на окупацію всієї Східної Галичини «для захисту цивільного населення від загрози з боку більшовицьких зграй». УГА відступила до річки Збруч. Упродовж 16–18 липня 1919 р. вона разом із керівництвом ЗО УНР перейшла на територію УНР, контрольовану Директорією. Воєнна боротьба за Східну Галичину, в якій полягли до 15 тисяч українців і понад 10 тисяч поляків, завершилася.

92. Українська Галицька армія і Київська катастрофа. У липні–серпні 1919 р. УГА брала участь у наступі об'єднаних українських армій на Правобережжі проти червоних і білих. 30–31 серпня 1919 р. наступ завершився «Київською катастрофою» – ганебною здачею Києва білогвардійцям українськими збройними силами, а саме Третім корпусом УГА під командуванням генерала Антіна Кравса, що привело до агонії українських армій.

93. Українська Галицька армія і Листопадова катастрофа. В умовах браку боєприпасів, спалаху жахливої епідемії тифу та інших інфекційних хвороб, відсутності елементарних ліків командування УГА на чолі з Мироном Тарнавським 6 листопада 1919 р. у селі Зятківці Гайсинського району Вінницької області укладали договір про перемир'я і військовий союз з Добровольчою армією Антона Денікіна. Зятківський договір уважають ключовою подією «Листопадової катастрофи» в історії УНР. Після того як Червона армія в січні 1920 р. розгромила війська Антона Денікіна, 12 лютого 1920 р. підрозділи УГА перейшли на бік Червоної армії та одержали назву ЧУГА – Червона Українська Галицька армія. Щоправда, частина вояків УГА вже у квітні 1920 р. покинули Червону армію та перейшли на бік Армії УНР, але потрапили в польський полон. Поляки звільнили підстаршин і вояків, а старшин інтернували в таборі полонених у місті Тухоля (тепер – центр однойменного повіту Куявсько-Поморського воєводства). Трагічними виявилися наслідки для численних старшин і вояків УГА, яких заарештували більшовики. Чимало

з них загинуло. У вересні 1920 р. деякі частини ЧУГА на чолі з генералом Антіном Кравсом через Карпати пробилися до Чехословаччини, де були роззброєні та інтерновані у таборі міста Ліберець. Такий був кінець УГА після півторарічного її існування.

94. Західно-Українська Народна Республіка і Павло Скоропадський. П'ятого листопада 1918 р. УНРада надіслала у Київ до гетьмана Павла Скоропадського свою делегацію у складі Осипа Назарука та Володимира Шухевича. Делегати мали обговорити з гетьманом варіанти об'єднання обох українських держав, а також просити його про допомогу, в першу чергу військову. Гетьман погодився скерувати в Галичину корпус Січових стрільців з бронеавтомобілями і важкою артилерією під командуванням Євгена Коновальця. Однак самі січові стрільці, які під керівництвом Українського національного союзу в той час готувалися до повстання проти гетьмана, відмовились їхати в Галичину, вважаючи боротьбу за українську державність на Великій Україні важливішою.

95. Західно-Українська Народна Республіка і Михайло Грушевський. У період існування ЗУНР (ЗО УНР) з 5 до 8 квітня у тогочасній її столиці Станиславові перебував визначний громадсько-політичний і культурний діяч, колишній голова Української Центральної Ради Михайло Грушевський. По дорозі до Австрії він зупинився у готелі «Одеса» (до Першої світової війни – розважальний комплекс «Австрія», тепер – готель «Дністер» на вулиці Тараса Шевченка в місті Івано-Франківськ), де проводила свої сесії УНРада.

96. Західно-Українська Народна Республіка і Симон Петлюра. 26 лютого 1919 р. у Станиславові перебував головний отаман військ УНР Симон Петлюра. Відбулася його зустріч із президентом УНРади Євгеном Петрушевичем, президентом Ради державних секретарів Сидором Голубовичем та іншими політичними діячами. Отаман Симон Петлюра звернувся до політиків з промовою про значення Галичини у становленні України як самостійної держави. Також він намагався переконати керівництво ЗО УНР прийняти лінію розмежування з поляками, запропоновану французьким генералом Жозефом Бартелемі.

97. Західно-Українська Народна Республіка і Володимир Винниченко. 20–23 лютого 1919 р. у Станиславові по дорозі до Австрії перебував колишній голова Директорії УНР Володимир Винниченко. Зупинявся в готелі «Одеса».

98. Західно-Українська Народна Республіка і Євген Чикаленко. У лютому 1919 р. до Станиславова прибув визначний український громадсько-політичний діяч, підприємець, меценат Євген Чикаленко разом із персоналом українського посольства в Туреччині, де служив його син Петро. Він зупинився в готелі «Одеса». Познайомившись з членом УНРади молодим гуцулом Петром Шекериком, Євген Чикаленко поїхав гостювати у Жаб'є (тепер – селище Верховина Івано-Франківської області), яке скоро опинилося під румунською окупацією. Коли Гуцульщину окупували поляки, Євгена Чикаленка разом із місцевими інтелігентами

вивезли під вартою в місто Коломия, звідки, протримавши пару днів у тюрмі, відпровадили в місто Мостиська, де він жив у родині греко-католицького священика.

99. Перебування уряду Західно-Української Народної Республіки в екзилі та його саморозпуск. У липні 1919 р. Євген Петрушевич та Колегія перейшли через річку Збруч у Правобережну Україну, де перебували в місті Кам'янець-Подільський та його околицях. У листопаді 1919 р. Євген Петрушевич із оточенням виїхав до Відня. 25 липня 1920 р. утворили закордонний галицький уряд (уряд диктатора ЗУНР). 14 березня 1923 р. Антанта на пропозицію спеціальної комісії Ради Послів визнала Східну Галичину територією Польщі за умови надання їй автономії. 15 березня 1923 р. еміграційний уряд ЗУНР оголосив саморозпуск і Євген Петрушевич склав повноваження. Розпустили всі органи й установи, дипломатичні представництва й місії ЗУНР, що означало остаточне припинення її існування.

100. Причини поразки ЗУНР. 1. Міжнародна ізоляція ЗУНР. 2. Зазіхання держав-сусідів на західноукраїнські землі. 3. Прорахунки керівництва ЗУНР у внутрішній та зовнішній політиці.

Література

1. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: документи і матеріали: у 5-ти томах / кер. роботи і відп. ред. проф. Олександр Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ. – 2001–2013.

2. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: історія / кер. авт. кол. й відп. ред. проф. Олександр Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – 628 с.

3. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Ілюстрована історія / автор ідеї, гол. ред. і кер. авт. кол. Микола Кугутяк. – Львів–Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2008. – 524 с.

4. Тишик Б. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1823 рр. (до 75-річчя утворення і діяльності) / Б. Тишик, О. Вівчаренко. – Коломия : Світ, 1993. – 120 с.

5. Чикаленко Є. Щоденник, 1919–1920 / Є. Чикаленко. – Київ–Нью-Йорк : Видавництво імені Олени Теліги. – 2005. – 640 с.

6. Шандала О. Утворення ЗУНР та законодавче регулювання громадянства (1918–1919) / О. Шандала // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2015. – Вип. 61. – С. 210–216.

Ольга ЗАБАВСЬКА,
вчитель історії та правознавства
Калуської гімназії імені Дмитра Бахматюка
Калуської міської ради

УРОКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ. До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. 5 клас

Очікувані результати. Після уроку учні зможуть:

- називати основні події історії ЗУНР;
- показувати на карті міста, територію та кордони ЗУНР;
- аналізувати різні джерела інформації (документальні, візуальні);
- складати історичні портрети діячів ЗУНР;
- визначати причинно-наслідкові зв'язки між подіями та процесами періоду існування ЗУНР.

Тип уроку. Повідомлення нових знань, удосконалення умінь і навичок.

Основні поняття. Українська Національна Рада, Листопадовий зрив, Державний Секретаріат, Акт Злуки, Чортківська офензива.

Основні історичні особи. Дмитро Вітовський, Кость Левицький, Євген Петрушевич.

Обладнання. Роздавальний матеріал для роботи в групах (додатки А–Е), портрети історичних діячів, настінна карта.

Література. 1. Земерова Т., Скирда І. Історія України. Практичний довідник. 2-е вид. / Т. Земерова, І. Скирда – Харків : Весна, 2010. – 418 с.

2. Пометун О. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії / О. Пометун // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – № 2. – С. 3–7.

3. Інтернет-ресурс «Вікіпедія». Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Західноукраїнська_ Народна_Республіка.

Хід уроку

І. Облаштування навчального простору.

ІІ. Актуалізування опорних знань.

Учитель пропонує учням відповісти на запитання.

- Як називається історично-етнографічний регіон, в якому ми проживаємо?
- Що таке держава?
- Які Вам відомі давні назви державних утворень на нашій території?
- У цьому році ми відзначаємо 100-річчя утворення ЗУНР. Коли вона виникла?

ІІІ. Мотивування навчальної діяльності.

Учитель пропонує учням проблемне завдання: «Історія ЗУНР – світлий промінь у найновішому минулому України. Традиції ЗУНР – свідчення незгасимого патріотизму». *(Ярослав Дашкевич)*

Учитель пропонує учням випереджувальне завдання: «Знайдіть 3 аргументи, щоб довести або спростувати це твердження, та представте їх наприкінці уроку».

IV. Опрацювання нового матеріалу.

Учитель об'єднує учнів у 6 груп, кожна з яких отримує своє завдання та роздавальні матеріали.

1. Група «Аналітики» досліджуватиме передумови виникнення ЗУНР. (Додаток А).

2. Група «Картографи» вивчатиме карту ЗУНР. (Додаток Б).

3. Група «Біографи» ознайомлюватиметься з основними фактами біографії діячів ЗУНР. (Додаток В).

4. Група «Знавці державних символів» розглядатиме зображення герба та прапора ЗУНР. (Додаток Г).

5. Група «Джерелознавці» аналізуватиме документи. (Додаток Д).

6. Група «Військові експерти» реконструюватиме перебіг польсько-української війни. (Додаток Е).

Групи опрацьовують матеріали та презентують результати своїх досліджень.

V. Закріплення, осмислення, рефлексування.

Вправа «Чиста дошка». *Учитель записує кілька найважливіших запитань, над якими працювали групи, і витирає їх, коли учні дають правильні відповіді.*

Вправа «Головоломка» (кросворд).

1. Прізвище президента ЗУНР? *(Петрушевич)*
2. Ім'я голови уряду ЗУНР? *(Кость)*
3. Західно-Українська Народна… *(Республіка)*
4. Слово, яке згадується у темі уроку. *(Народ)*
5. Дмитро Вітовський мріяв про створення сильної української... *(Армії)*
6. Як називається конфлікт між українцями та поляками у 1918–1919 рр.? *(Війна)*
7. Держава, яка захопила землі ЗУНР. *(Польща)*

Що означає виділене слово? *(Україна – назва нашої держави.)*

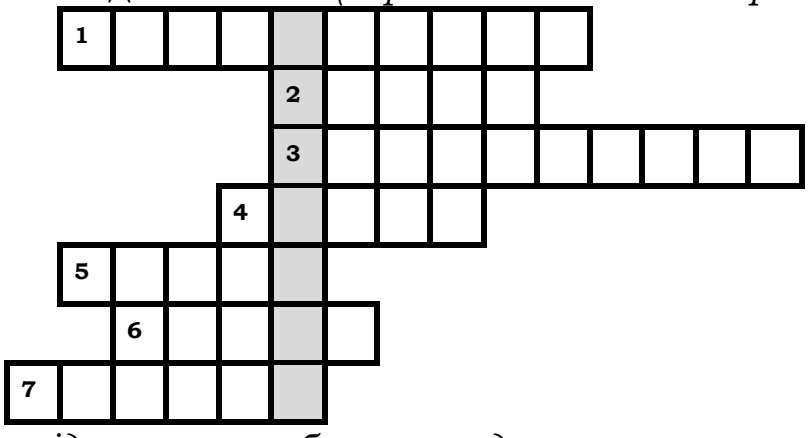

Учні відповідають на проблемне завдання, поставлене на початку уроку, наводячи по 3 аргументи «за» чи «проти» за допомогою методичного прийому «Мікрофон».

VI. Підбиття підсумків. Оцінювання результатів навчальної діяльності.

VII. Повідомлення домашнього завдання.

Написати невеликий (до семи речень) твір-роздум на тему: «Уроки державотворення ЗУНР».

Додаток А. Група «Аналітики»

Інформаційна довідка

Наприкінці XVIII ст. українські землі розділили поміж різними державами. Західна Україна (Східна Галичина, Північна Буковина, Закарпаття) опинилися у складі Австрійської імперії, яка згодом отримала назву Австро-Угорщина. Під час Першої світової війни ця держава ослабла і в жовтні 1918 р. її правитель Карл I дозволив підкореним народам мати свої органи влади. 18–19 жовтня 1918 р. у Львові відбувся з'їзд політичних і громадських діячів українських земель Австро-Угорщини, де сформували Українську Національну Раду. 19 жовтня вона ухвалила рішення про утворення Української держави та її уряду – Державного Секретаріату. 13 листопада 1918 р. Українська Національна Рада проголосила Західно-Українську Народну Республіку.

Запитання.

1. Розпад якої держави зробив можливою появу ЗУНР?
2. Коли створили ЗУНР?
3. Як назвали органи влади ЗУНР?

Додаток Б. Група «Картографи»

Інформаційна довідка

13 листопада 1918 р. Українська Національна Рада проголосила Західно-Українську Народну Республіку. Її територія становила 70 тис. км^2 з населенням 6 млн осіб. Однак поширити українську владу вдалося тільки на частину земель Західної України, а саме на Галичину. Столицею ЗУНР стало місто Львів. У листопаді 1918 р. Румунія захопила Буковину, а Закарпаття залишилося в складі Угорщини.

Запитання.

1. Які історично-етнографічні райони України входили в ЗУНР?
2. Покажіть на карті держави, які мали спільні кордони із ЗУНР?
3. Покажіть на карті столицю ЗУНР?

Додаток В. Група «Біографи»

Інформаційна довідка

1

2

3

1. Євген Петрушевич – відомий політик, голова Української Національної Ради та президент ЗУНР. Проголосив створення Української держави на землях Австро-Угорщини. Мав ступінь доктора права, працював послом (депутатом) австрійського парламенту.

2. Кость Левицький – відомий юрист та громадський діяч. Упродовж багатьох років очолював у Львові Товариство українських правників, обирався до австрійського парламенту, керував діяльністю Українського парламентського клубу у Відні. Очолював уряд ЗУНР.

3. Дмитро Вітовський – відомий військовий діяч, організатор Листопадового зриву у Львові, секретар військових справ ЗУНР, мріяв про створення сильної української армії.

У ніч на 1 листопада 1918 р. частини легіону Українських січових стрільців на чолі із сотником Дмитром Вітовським зайняли у Львові всі урядові установи та стратегічні пункти. Ця подія отримала назву Листопадовий зрив (чин).

Запитання.

1. Що таке Листопадовий зрив?

2. Установіть відповідності між особами та посадами, які вони займали.

1	Євген Петрушевич	**А**	голова уряду
2	Дмитро Вітовський	**Б**	державний секретар військових справ
3	Кость Левицький	**В**	президент ЗУНР

3. Виберіть портрет президента ЗУНР.

Додаток Г. Група «Знавці державних символів»

Інформаційна довідка

Західно-Українська Народна Республіка прийняла «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої австро-угорської імперії», який складався з таких артикулів: назва, кордони, державна суверенність, державне заступництво, герб – золотий лев на синьому полі і синьо-жовтий прапор.

Запитання.

1. Що нагадує Вам символіка ЗУНР?
2. Чому гербом ЗУНР стало зображення лева?
3. Символом якого міста України є зображення лева?

Додаток Д. Група «Джерелознавці»

Інформаційна довідка

22 січня 1919 р. українські землі об'єдналися в одну державу – Українську Народну Республіку. Того ж дня на Софійському майдані в Києві був урочисто оприлюднений Акт Злуки, що здійснював мрію багатьох поколінь українців про створення суверенної Соборної України.

Із Універсалу Директорії УНР: «...Директорія УНР ухвалила тую злуку прийняти… Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – ЗУНР (Галичина, Буковина і Угорська Україна) та Наддніпрянська Велика Україна… Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка… Однині народ український має змогу дружними зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну самостійну державу Українську на благо і щастя всього її трудового народу…»

Запитання.

1. Що проголошує документ?
2. Яке значення має цей документ?

Історик Іван Лисяк-Рудницький про соборність України: «…Соборність України, проголошена 22 січня 1919 р., в тій добі не дочекалася своєї повної практичної реалізації… Наддніпрянщина й Галичина існували далі: до самого кінця визвольних змагань як два окремих державних тіла, з двома урядами та арміями, а також з двома різними політичними лініями…»

Запитання.

1. Чому історик вважає, що соборність України «не дочекалася» своєї реалізації?
2. Якими причинами, на його думку, це було обумовлено?

Додаток Е. Група «Військові експерти»

Інформаційна довідка

Більшість польського населення поставилось до ЗУНР вороже, оскільки підтримувало ідею створення Великої Польщі, в межах якої мали

бути і західноукраїнські землі. Поляки, спираючись на допомогу Франції та Англії, почали підпорядковувати ЗУНР.

21 листопада 1918 р. польські війська захопили Львів. Уряд переїхав спочатку до Тернополя, а через місяць до Станиславова (тепер – Івано-Франківськ). В умовах польсько-української війни ЗУНР почала формувати свою армію. Вона отримала назву Української Галицької армії (УГА) і в січні 1919 р. нараховувала 60 тис. чоловік. УГА мала перевагу над поляками, але спроба відбити Львів не вдалася.

У червні 1919 р. УГА провела Чортківський наступ, унаслідок якого значну частину Галичини звільнено від польських військ. Проте нестача зброї і боєприпасів змусила УГА впродовж червня-липня 1919 р. відступити на старі позиції за р. Збруч. Територію ЗУНР окупували польські війська.

Завдання.

1. Яку військову операцію УГА зображено на карті?

2. Які держави підтримували Польщу у війні із ЗУНР?
3. Визначте причини поразки армії ЗУНР.

Марія ВІЗІНСЬКА,
методист районного інформаційно-методичного центру
відділу освіти Надвірнянської районної державної адміністрації

«ЯКЩО НЕ ЗАРАЗ, ТО ВЖЕ НІКОЛИ».
Історично-літературна панорама. 5–11 класи

Мета. Формувати активну життєву позицію учнів, плекати їх почуття патріотизму, національної гідності та гордості за свій народ та Українську державу.

Література. 1. Гринів О. Рахманні дзвони. Філософські ескізи / Олег Гринів. – Львів : [Б. в.], 2013. – 166 с.

2. Ісаюк О. В ніч на 1 листопада 1918 року Львів було проголошено українським / Олеся Ісаюк. – Режим доступу: http://lviv1256.com/history/v-nich-na-1-lystopada-1918-roku-lviv-bulo-proholosheno-ukrajinskym/.

3. Мельник Р. Листопадовий чин. Як українці у Львові здобули собі державу / Роман Мельник. – Режим доступу: http://photo-lviv.in.ua/lystopadovyj-chyn-yak-ukrajintsi-u-lvovi-zdobuly-sobi-derzhavu/.

4. Монолатій І. Зі зброєю і без жертв / Іван Монолатій. – Режим доступу: http://tyzhden.ua/Publication/3745.

Сценарій панорами

Хоч би з нас сотня мала вернутися додому,
ми мусимо виконати свій національний обов'язок.

Дмитро Вітовський

Голос із мікрофона. В наших грудях кулі і ножі,
Нас розп'ято й знищено не раз,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.
І з колін піднятись поможи
І благослови у добрий час.
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.

Тарас Петриненко

(Учні виконують або слухають пісню «Моя Україна», слова В. Болбата, музика Ю. Васильківського; режим доступу: https://youtube.com/watch?time_continue=230&v=ZYQnaQuXGRI.)

Оповідач 1. О наша історіє! Живою легендою ходиш ти поміж нас, стукаєш у те вікно, де хоч трохи жевріє надія, і питаєш: «Люди! Ви тут є?» Не просиш хліба, не жебраєш грошей, тільки даєш напитися цілющої води. Кличеш до дзвінкової криниці Шевченковим словом:

«Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чиї сини? яких батьків?»

Оповідач 2. Голоси здалека… Тіні забутих днів… Нині, у новітні часи, вони виринають з круговерті далеких подій на овиді української національної історії, яку писали своїм одвічним духом боротьби за кращу долю рідного народу, за справедливий суспільний лад на предковічній українській землі ті, які на уламках Австро-Угорської імперії творили Українську державу. Своєю самовідданою, жертовною працею-звитягою заклали перші зруби національної будови. Вони належать до осереддя калинового цвіту українських героїв. У кожного з них – своє мереживо життя на історико-суспільному тлі, свій важкий життєвий хрест. Сьогодні вони – відгомін відшумілих подій здалека, що віддзеркалюються в нашій тривожно-суперечливій сучасності. Як писав Микола Чернявський:

«…Сини України! Згадайте минуле,
Згадайте славетних гетьманів діла,

Змагання народні, – і сонце заснуле
Розбудить, зогріє надія жива!

У нашім минулім – там воля і слава,
У нашім минулім – безсмертні діла.
Цього не украде в нас зрада лукава,
Бо кров'ю Вкраїна все те добула…»

(Учні виконують або слухають пісню «Вставаймо, браття українці!»; слова В. Крищенка, музика П. Мрежука; режим доступу: https://youtube.com/watch?v=ERFWq--GiQs. Розігрують інсценізацію.)

(Кімната в Народному домі Львова. Зібрання членів УНРади. Сидять (дехто стоїть) навколо стола, на якому розгорнута карта Львова. Іде дискусія…)

Кость Левицький. Захоплювати владу військовим шляхом не варто, треба ще раз звернутися до австрійського намісника генерала Кароля Гуйна щодо визнання Східної Галичини й Буковини з українською частиною Угорщини самостійною Українською державою.

Лонгин Цегельський. Треба все вирішити законним шляхом. Австрія обіцяла передати нам владу в Галичині. Не сьогодні-завтра приїде кур'єр з наказом намісникові передати владу українцям.

Дмитро Вітовський. Але ж Вам відомо, докторе, що цісар не спроста зволікає. Австрійський уряд зацитькує українців, щоб виграти на часі й домовитися з поляками, а передавати владу нам і не думає.

Дмитро Паліїв. Усі знаємо, що «вірні народи» цісаря один за одним стають незалежними. Чому ми й досі тримаємося «австрійської клямки»? Хіба дарма 19 жовтня 1918 р. УНРада проголосила Українську державу?

Лонгин Цегельський. Триматися Австрії, покладатися на цісарський маніфест, який проголошує свободу колишнім народам імперії, корисніше й безпечніше, ніж пускатися на бурхливі каламутні води. Ми держимося «цісарської клямки» якраз задля розумного та передуманого українського патріотизму.

Дмитро Вітовський. Ми чомусь завжди сподіваємося, що інші держави поводитимуться так, як і ми, матимуть світогляд такий, як у нас, але вони відстоюють свої традиції. Чи ви не бачите, добродії, що поляки зовсім не приховують намірів про захоплення нашого краю? Галичина не сьогодні-завтра спалахне, як багаття.

Василь Панейко. Ваша правда. 28 жовтня 1918 року в Кракові утворено Польську ліквідаційну комісію, яка повинна перейняти владу в Галичині від Австрії до Польщі. Кажуть, що поляки збираються це зробити якнайшвидше.

Дмитро Вітовський. Звичайно, мужі імперських націй мислять категорією сили. Мужі поневолених, але гордих народів мислять категоріями свободи. А такі, як оце ми, усе надіються, що якось воно буде. Панове, мусимо зайняти Львів цієї ночі. Наша честь вимагає, щоб ми перші взяли владу в нашім краю, навіть хоч би прийшлося її завтра втратити. Справа може вдатися тільки зараз!

Декламатор. Мусить бути! – скажи – і стане,
Захотіти – досягти!
Духа в льоті до мети
Не затримають кайдани.
Підеш ти – і ляжуть гори,
І розстеляться яри,
І тебе самі вітри
Понесуть в ясні простори.
Вдар не в дзвін, а в серце дуже,
Зважся жить або не жить, –
І каміння закричить,
І запаляться байдужі.
Встань, піди – і ляжуть гори,
І розстеляться яри,
І тебе самі вітри
Понесуть в ясні простори.

О. Олесь. «Мусить бути!»

Декламатор. Надії, дзвони, прапори,
І спогад – в кожнім слові…
Відлуння княжої пори
В державницькому Львові.
Це ЗУНР… Це злети у блакить,
Віднайдена дорога.
І кожна втрата нас болить,
І тішить – перемога.
В буремний час, як у вікно,
Дивлюсь, – а він не гасне…
Нема минулого: воно
Завжди, завжди сучасне.

П. Шкраб'юк. «ЗУНР»

(Учні виконують або слухають пісню «Не пора, не пора…», слова І. Франка, музика Д. Січинського; режим доступу: https://youtube.com/watch?v=6J7FEA4tyBo.)

Оповідач 1. У жовтні 1918 року Перша світова війна ще формально не закінчилася. Але Австро-Угорська імперія вже розліталася на шмаття: «вірні народи» цісаря один по одному проголошували незалежність. Чехія (разом зі Словаччиною), Угорщина, балканські країни, Польща… Західні українці були одні з небагатьох, які поки що мовчали.

Оповідач 2. Мовчанка була затишшям перед бурею. На територію Західної України претендували одночасно дві нації – українці та поляки, які бачили її «Малопольщею Всходнєй» (Східною Малопольщею). Українці планували приєднання до Великої України, яка на той час набирала політичної оболонки. Тож війна за кордон не забарилася.

Оповідач 1. Увечері 31 жовтня 1918 року група поляків, відряджена Польською делегаційною комісією для взяття влади у Львові, сідала в потяг, не очікуючи несподіванок.

Оповідач 2. Тим часом сотник УСС Дмитро Вітовський прийшов на засідання УНРади, члени якої обговорювали домовленості з Віднем про передачу влади українцям. Була навіть ідея формування на руїнах «небіжки Австрії» федерації незалежних держав колишніх народів імперії. Ідеологів цього плану не зупинила офіційна відмова намісника графа Кароля Гуйна передати владу на основі цісарського маніфесту. Натомість решта народів імперії один за одним проголошували самостійність і зовсім не звертали уваги на вже формальний центральний уряд.

Оповідач 1. У якийсь момент Дмитро Вітовський не витримав: «Панове! Якщо сьогодні ми не візьмемо Львів – завтра його візьмуть поляки!» Своїм прикладом він засвідчив, що рішучий учинок однієї людини часто має в історії вирішальне значення.

Оповідач 2. І це не було просто красивою фразою. Справа в тому, що офіцери легіону УСС уже кілька місяців готували «план Б». У вересні 1918 року створено Центральний військовий комітет, який під час революційних подій очолив Дмитро Вітовський. Увесь вересень і жовтень поручники Іван Рудницький та Петро Бубела, чотар Людомир Огоновський, підхорунжий Дмитро Паліїв вели активну організаційну роботу – складали план імовірної атаки й здобуття влади, регіон поділили на округи, у всіх військових частинах, де переважали українці, діяли таємні емісари Комітету. Організували постійний зв'язок, з одного боку, між Львовом та провінційними містечками Галичини, з іншого – між Львовом та Чернівцями, де перебував легіон.

Декламатор. Пригадаймо: золотіла тиха осінь,
Застеляла жовтим листям княжий Львів.
Із війни ішли батьки, голодні й босі,
Їх обов'язок у рідне місто вів.
А як перший сірий ранок листопаду
Понад межі простягнув своє крило,
Львів побачив українську, рідну владу,
Рідним прапором обвив своє чоло.
А цісарські учорашні ще жовніри
З синьо-жовтими стрічками на шапках,
З серцем, повним сонця, радості і віри,
Поспішали звідусіль під рідний стяг.

Р. Завадович. «Вісімнадцятого року листопад»

Декламатор. То були вони, герої славні наші,
Рідні наші то діди й батьки були,
Що життя своє і сили щонайкращі
В подарунок Батьківщині віддали.
Скільки років відлетіли журавлями!
Скільки років, наче ріки, відплили!
Але спомини лишалися між нами,
Наче сонце, нам просвічують з імли.
І куди б нас не носила доля світу,
І куди б не гнала нас із рідних хат,

Нам залишиться священним заповітом
Вісімнадцятого року листопад.

Р. Завадович. «Вісімнадцятого року листопад»

Оповідач 1. У Львові переважало польське цивільне населення, а не українці, адже тут був центр управління краєм, розміщувалися значні військові сили, крім звичайних, дислокувалися австрійський та угорський батальйони прориву. За сучасною термінологією, це були частини з підвищеною бойовою підготовкою, суттєво краще озброєні й навчені, аби в бою розвивати наступ і проривати ворожі лінії оборони.

Оповідач 2. Українці ж не мали навіть простої військової переваги. Усього у Львові нараховувалося 2400 військових, з них 800 так звана «ляндвера», тобто місцева оборона, куди входили резервісти старшого віку, що радше думали про майбутнє повернення додому, ніж про ще одну війну, хай і за державність. Та й стан здоров'я більшості з них не дозволяв сподіватися, що вони витримають повноцінні бойові дії. Реально могли бути задіяними не більше півтори тисячі осіб.

Оповідач 1. Формально все ще центральна влада у Відні і не відмовляла категорично українцям, але й не давала дозволу на автономію, зволікала. Як обмовився один з офіцерів, розпорядилася передати владу тому, «хто має силу й хто по неї перший зголоситься». Дмитро Вітовський не гаяв ні хвилини: у всі кінці краю помчали кур'єри з сигналом початку, кожен командир отримав конкретне завдання.

Оповідач 2. Тільки віра у святість справи могла кинути жменьку українського війська на противника, що переважав силою, та перемогти. Перемогла не сила й кількість, а віра, готовність на самопожертву та єдність думки й чину, що її не так багато виявили українці впродовж своєї історії.

Декламатор. Чатує Вітовський над картою Львова,
старшини схилились в задумі важкій:
«Хай Бог допоможе. Рушаймо, панове,
за неньку Вкраїну у праведний бій».
Багряниться осінь над Замком Високим.
Вирує Європа під залпи гармат.
З Народного дому стрілецькі потоки
Розходяться містом, щоб бити в набат.
Хоч зліва – поляки, а справа – червоні,
На півдні гуляє денікінський рій, –
Летять галичани на змилених конях,
За неньку Вкраїну у праведний бій.
Радіють завзяті, гартовані сотні –
Їх скошують кулі, доконує тиф,
І падають хлопці у вічну безодню
Крізь трепетне сяйво зірок золотих.

В. Гусин. «Перший листопад»

Декламатор. Той не живе, хто жити вміє
З душею темною раба.

Життя ж – це вічна боротьба!
І тільки сильними народи
Куються в нації, ідуть
Крізь бурі в радісні походи,
Торують для нащадків путь.
Їм не страшні ні жар, ні лід,
Бо їхня воля як граніт.
Люби ж, мій синку, свій народ,
Веди його і йди за ним…
Усе стерпи! Готовий будь!..

В. Сосюра. «Мазепа»

(Учні виконують або слухають пісню «За Україну, за її волю…», слова М. Вороного, музика Я. Ярославенка; режим доступу: https://youtube.com/watch?v=rMp_Zp4hBJs.)

Оповідач 1. Першого листопада 1918 року о 4-ій годині старшини вийшли з Народного дому до казарм. В одній з публікацій розповідається, як звернувся старшина до вояків: «Дорогі браття, чи Ви знаєте, куди ми йдемо? Ми йдемо будувати Україну!»

Оповідач 2. Уявіть собі, як, прокинувшись із довгого осіннього сну, мешканці старовинного Львова побачили на ратуші жовто-блакитний прапор, піднятий 17-річним стрільцем легіону УСС Степаном Паньківським: «На подвір'ї ратуші сотні стали в один ряд, і після короткої промови й роздачі жовто-синіх відзнак могутнє "Ще не вмерла Україна" і трикратне "Слава!" відбилося сильним відгомоном об старі мури міської ратуші, а на її вежі радісно повівав наш рідний стяг. Львів наш! Перший раз від часів княжої держави…»

Оповідач 1. Отже, невелика група українських старшин-сміливців, а було їх не більше шести десятків, разом з рядовим стрілецтвом, кількість якого сягала 1400 осіб, без єдиного пострілу здійснила переворот, захопивши всі найважливіші пункти міста. О 7 годині ранку Дмитро Вітовський доповів про оволодіння Львовом «без проливу крові й узагалі без жертв». Надіслано повідомлення до Києва: «Зайнятий українськими військами Львів складає поклін Києву, столиці всієї соборної України». Це був класичний «чин» – одностайний і рішучий виступ.

Оповідач 2. Українська Національна Рада як головний політичний провід, що став на чолі революційно-визвольного руху в краї, звернулася до народу з такою відозвою:

«Український Народе! Голосимо тобі святу вість про твоє визволення з вікової неволі. Віднині Ти господар своєї землі. Вільний громадянин Української Держави.

Твоєю волею утворилася на українських землях бувшої Австро-Угорської монархії Українська Держава і її найвища власть – Українська Національна Рада...

З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла власть в столичнім місті Львові й на цілій території Української Держави.

Український Народе! Доля Української Держави у твоїх руках. Ти станеш як непобідний мур при Українській Національній Раді й відіпреш усі ворожі замахи на Українську Державу...»

Оповідач 1. А ще через два тижні у Львові було проголошено утворення ЗУНР. Її керманичем став Євген Петрушевич, головою уряду – Державного Секретаріату – Кость Левицький. Так уперше за більше ніж півтисячоліття західні українці заявили про бажання жити у власній державі. У цьому – непересічна заслуга Дмитра Вітовського, без «авантюри» якого ми б сьогодні про ці події швидше за все й не говорили.

Оповідач 2. 13 листопада 1918 року ухвалено Тимчасовий основний закон ЗУНР, який затвердив конституційні основи нової держави. Законодавча влада зосереджувалася в руках УНРади. До парламентської когорти потрапили визначніші люди краю: Василь Стефаник, Антін Крушельницький, Омелян Попович, Петро Карманський, Осип Назарук, науковці Кирило Студинський, Мирон Кордуба, Станіслав Дністрянський, Олександр Барвінський, митрополит Андрей Шептицький, священики Андрій Бандера, Степан Онишкевич, правники Сидір Голубович, Роман Перфецький, практично всі українські політики.

Оповідач 1. Це засвідчило щире бажання українців створити нові демократичні органи законодавчої й виконавчої влади задля побудови суверенної демократичної республіки. Це досягнення змогли повторити тільки деякі східноєвропейські держави. Проте воно не було випадковістю. Це закономірний результат прихильності галичан до соціальної організованості, виплеканої упродовж десятиріч.

Декламатор. Пожовкле листя. Сіре небо,
Осінній вітер, листопад.
О, скільки споминів далеких
До нас вертається назад!
Був час і вітряний, і зимний,
І листя падало на шлях,
Та в душах нам світило сонце,
І квіти нам цвіли в серцях.
О незабутній листопаде!
Пройдуть літа, пройдуть віки.
А ти стоятимеш над нами,
Як тінь Господньої руки.

Р. Купчинський. «Листопад»

Декламатор. І піду я в життя по жалу бритви,
Вкарбую часу віковічний плин.
Моя душа – мільйонне поле битви,
Я – нації нескореної син.
Та знайте, вороги, давно пора вам знати:
Є небо голубе, є сонце золоте.
Є Україна – Батьківщина-Мати:
Вона вогнем в душі моїй цвіте.

В. Якубівський. «Як поклик правди»

Оповідач 1. У містечках, селах Західної України того ранку повторювалася одна й та сама сцена: найавторитетніший представник місцевої української громади прибував до ратуші чи іншого урядового будинку і за наперед отриманим текстом оголошував настання юрисдикції Української держави.

Листопадовий чин став узірцем конспірації: буквально за дві-три години до початку акції польський політик, майбутній прем'єр Польщі Вінцент Вітос, якого спеціально скерували «в розвідку», повертався до Кракова з інформацією, що у Львові все спокійно. За два місяці підготовки поляки нічого не запідозрили, а один зі свідків, офіцер-австрієць, дивувався: «Був тут у цім будинку вчора ввечері і не зауважив найменших ознак якогось надзвичайного руху».

Оповідач 2. Акція 1 листопада 1918-го року поставила ситуацію з ніг на голову, переплутавши карти гравцям регіону. Незалежно від ступеня зацікавлення долею Західної України, усім: полякам, австрійцям, німцям – стало зрозуміло: українці можуть бути народом.

Оповідач 1. Листопадовий чин став не просто красивим епізодом філігранної військової майстерності, а й продемонстрував, як здобуте волею до боротьби можна конвертувати в політичну реальність.

Оповідач 2. Це був урок не тільки для українців. Полякам довелося пережити гірке розчарування: виявилося, що нічого не гарантовано і владу можуть перехопити з-під носа.

Декламатор. Спогади в'ються розбурханим роєм,
Дзвонами й досі у скронях гудуть –
Про незабутніх новітніх героїв,
Про світлосяйну і славну їх путь…
Осінь сичала розлюченим гадом,
Дихали гнівом вітри з верховин…
Сталося: Першого дня Листопада,
Мрії доміряно – зроджено чин!
Широко певність розпростала крила.
Ранок всміхнувся до воїв своїх.
Звільнено землі Романа й Данила –
Рідні прапори замаяли їх!

П. Степ. «Ми – непоборні!»

Декламатор. Бризнула воля осяйним промінням.
В руки взяло молоде покоління
Зброю великих хоробрих дідів.
Кров нам зросила – своя і ворожа –
Збройно торований з піснею шлях,
Квітла трояндами, пишна та гожа,
Віра у юних відважних серцях.
Віяла воля: «Кайдани розкуті…
Більш не зазнаємо гніту-образ!..»
Та знову напали напасники люті.
Ринули з заходу й сходу – ураз!..

Плакати – годі! Ще вернемо знову
Те, що згубили в запеклім бою…
Тільки ж плекаймо у серці чудову,
Мрію про волю й Державу свою!

П. Степ. «Ми – непоборні!»

(Учні слухають українську народну пісню «Там під Львівським замком» у виконанні гурту «Плач Єремії»; режим доступу: https://youtube.com/watch?v=7kP18eaFkbo.)

Оповідач 1. На жаль, історія йшла своїми дорогами. Уже в перші дні після взяття галичанами влади у Львові розпочалися бої між українським військом та польськими загонами, що стало початком польсько-української війни.

Оповідач 2. Бої за Львів, утрата міст Перемишль, Ярослав, загарбання румунськими військами Буковини змусили уряд ЗУНР звернути увагу на організацію військової справи. Наприкінці листопада на основі підрозділів легіону УСС виникли перші бойові групи УГА, яка швидко зростала.

Декламатор. Терези долі – незбагненна штука:
То сяйво мрій, то урвища круті,
Та є свята Ісусова наука –
За істину вмирати на хресті.
Ми не фанати, не сліпці-прочани,
Не стадо, що чека проводиря,
Ми відчайдухи, хлопці-галичани,
Нас повела провісниця-зоря.
На зламі двох світів за Україну
Ще від часів Данила-короля
Ми – леви, а не круки на руїнах,
Не лицедії на дрібних ролях.
Казали батько: «Армія потрібна,
Модерна зброя, вишколу граніт…»
Зове сурма небесна і побідна:
«Лиш хто борець, той здобуває світ».

М. Симчич. «Терези долі»

Декламатор. По долу тополі,
По горі смереки,
А доріженьки не видати.
А іти нам, трьом братам, довго,
А іти далеко, –
Благослови, мати,
За край свій стояти,
Від кулі не впасти
До білого рясту,
Не схилитись від недуги і посади
На траву русяву.
Благослови, мати,

Сто підків скресати,
Тебе визволяти –
І назад вертати.
Благослови, ненько,
Підняти калину
І не дати затоптати
Нашу руту, нашу м'яту
І пісню України.
Благослови, мати!..

Т. Мельничук. «Благослови, мати…»

(Учні виконують або слухають пісню «Марш Нової Армії» (видозмінений твір «Зродились ми великої години» поета О. Бабія); режим доступу: https://youtube.com/watch?v=RgdANpB9PnY.)

Оповідач 1. Владу виявилось легше завоювати, ніж утримати. Польські керівні кола не змирилися з утворенням ЗУНР. Бої проходили з перемінним успіхом, та в ніч на 22 листопада українські підрозділи змушені були залишити Львів. Уряд ЗУНР переїхав до міста Тернопіль, а з січня 1919 р. у Станиславів.

Оповідач 2. Саме тут 3 (третього) січня 1919 року в театральній залі готелю «Австрія» Євген Петрушевич провів першу сесію УНРади, на якій одноголосно прийнято ухвалу про злуку з УНР: «Українська Національна Рада, виконуючи право самоозначення українського народу, проголошує торжественно з'єднання нинішнім днем Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою в одну, одноцільну, суверенну Народну Республіку…»

Оповідач 1. Це було спільне прагнення народу Галичини, Буковини та підугорської України. 22 січня 1919 року УНР та ЗУНР проголосили об'єднання, землі Шевченка й Франка величаво злилися в єдину державу, яка воювала за свою незалежність ще два роки.

Декламатор. На Україні мов Великдень ясний.
Там сонце вже ніколи не загасне.
Летять пісні з дніпрянських берегів
В Херсон, Одесу, Львів.
Свята Софія землі вже збирає
І України дві в одну єднає.
По всіх містах, немов весняний шал,
Гуде Універсал…

Юрій Клен. «Попіл імперій»

Декламатор. Дух наш пречистий, дух наш народний,
Над нами сходить в сю мить сьогодні.
На крилах в'ється,
В сльозах сміється.
І сльози щастя, обмивши рани,
Пливуть потоком, несуть кайдани.
Сьогодні дух наш зійшов над нами,
Ввійшов, влетів нам в серця пташками.

У душах б'ється,
У слові ллється.
О день преславний, блаженні миті,
Сьогодні з духом святим ми злиті!
О, поведи ж нас, лицарський духу,
По вільній стежці життя і руху.
На тихі води,
На ясні зорі.
І в цю велику, [важку] годину
З'єднай в єдину всю Україну.

О. Олесь. «Дух наш пречистий»

(Учні виконують або слухають пісню «Ой у лузі червона калина похилилася», слова С. Чарнецького, музика Г. Труха; https://youtube.com/watch?v=RgdANpB9PnY.)

Оповідач 1. Сили в боротьбі за Східну Галичину були нерівними. Польща вважала наш край своїм П'ємонтом, зуміла схилити країни Антанти на свій бік і у військовій, і в дипломатичній справі. Проти українців було кинуто вишколену у Франції, озброєну до зубів армію Юзефа Галлера, протистояти якій було вкрай важко.

Оповідач 2. Фактично ЗУНР припинила своє існування в липні 1919 року, після переходу УГА річки Збруч, що означало повне захоплення території. Формально держава існувала до 1923 року – доки Рада представників держав Антанти не ухвалила офіційно перехід території ЗУНР під юрисдикцію Польщі.

Оповідач 1. Та, попри все, Листопадовий чин заклав фундамент на майбутнє. Створивши, а потім втративши власну державність, усе більше українців усвідомлювали роль поляків та інших окупантів на своїх землях. Польсько-український конфлікт неминуче поглиблювався, адже питання приналежності територій так і не було розв'язане ще кілька десятиліть.

Оповідач 2. Якоюсь мірою Листопадовий чин можна вважати першим етапом того, що потім назвуть Українською військовою організацією, оскільки до його здійснення доклалося чимало тих, хто пізніше, у 1921 році, створить попередницю ОУН.

Декламатор. Осінь йде у тумани сповита,
Журавлі понад полем летять,
І всміхається спомином літа
У пожовклих листках листопад.
На поляні багаття вже зранку,
І новацтво у крузі сидить.
Вийшли всі на свою прогулянку,
Слухать дивних казок – аж сюди...
Де тріщить так таємно багаття,
Мов говорить про наших Стрільців,
Що боролись за волю завзято,
Підняли рідний стяг понад Львів.

Тихо стелиться бабине літо,
Новаки ще тихіше сидять...
Вітер казку розказує дітям,
Тим, що створять новий Листопад.

Л. Храплива-Шур. «Осінь йде»

(Один за одним виходять на сцену юнаки.)

Юнак 1. І не тільки тому. Суддя Осип Шухевич після проголошення українського суверенітету в містечку Кам'янка-Бузька повернувся додому, де його чекав син Роман, який пізніше стане нескореним Головнокомандувачем УПА.

Юнак 2. А десь повертався додому після вислухання прокламації працівник залізниці Степан Кук, якого вдома чекав син Василь, майбутній командувач УПА після смерті Романа Шухевича.

Юнак 3. А десь – отець Андрій Бандера до сина Степана, майбутнього Провідника ОУН(б), імені якого й досі бояться сусідні держави.

Юнак 4. І багато інших батьків до дітей, які виростатимуть з гострим болем, висловленим поетом: «О Боже! В нас була Держава! Невже ми втратили її?..»

Юнак 5. І підуть відвойовувати цю державу вже як підпільники ОУН(б) та вояки УПА…

Юнак 6. «Гей, повій, буйний вітре, з небосяжного бескидського верху. Злети на безкраї степи, поля, доли, розсій радість-вістку, що летять орли, розбивають крильми мряку, прочищають дорогу до сонця-волі». *(Микола Опока. «Вістун»)*

Юнак 7. «Гей, пливи, срібна водице, поміж яри й дебри з-під могучого Бескиду, розлийся по широкій рівнині, по буйних лугах і долинах, оповідж батькові й неньці, що тебе пили могутні лицарі, їх рідні сини, котрі прорубують дорогу до них, котрі кладуть кладку, щоб перейти, прилинути до них, зірвати ворожі кайдани та збудувати світлицю волі». *(Микола Опока. «Вістун»)*

Юнак 8. «Гей, пташко-щебетушко, розспівай, рознеси, розповідж по всіх усюдах, по цілій соборній Україні, що зі сніжно-білих верхів Карпат ступає гордо жовнір України з розмаяним синьо-жовтим прапором, опоясаний криваво-малиновою лентою, з гримучою трубою та трубить-кличе всіх у бій за волю, щастя і життя!» *(Микола Опока. «Вістун»)*

Декламатор. Устав і знов упав наш Львів,
Над ним повис туман кривавий,
Покрив собою і бійців –
Вкраїни рідної синів,
Що впали там – на полі слави.
І от щорік, в ті самі дні,
Свої зміряємо ми сили…
Та не ридання вже – о, ні! –
Про перемогу лиш пісні
В нас викличуть святі могили…

Прапор борців міцніш тримай,
Хто любить волю, любі друзі,
І заповіт святий сповняй:
Не трать часу в даремній тузі!
І не ридай, а здобувай!

С. Черкасенко. «У день Першого листопада»

Декламатор. Листопадові дні – дні духу й боротьби –
Й понині плачуть сірими дощами,
За тими, що за Волю полягли,
За Вами, наші лицарі, за Вами.
Листопадовий чин у нашому житті –
Це вогник той, що зблиснув і не меркне,
Бо у серцях він віру розбудив
У те, за що не шкода і померти.
У наших жилах кров Ваша тече,
Сини великої, прекрасної держави.
Герої Листопада, гроно золоте,
Ви і сьогодні в сяйві слави.

Р. Тарнавська. «Листопадовий чин»

Декламатор. Ваш Чин жертовний, благородний і святий
Був прикладом прийдешнім поколінням,
Вони його підняли, наче стяг,
До нього ставляться з благоговінням.
Та не даремно та велася боротьба,
Хоч після неї й залишилася руїна,
Із Чину Вашого створилася УПА,
Воскресла нині Вільна Україна.
А листопад і досі у журбі,
Холодить душу, й серце завмирає.
В холодну землю хлопців молодих
Зарила смерть і вороття немає.
З тих пір, коли заплаче листопад
І старий Львів вмивається сльозами,
Ми припадаємо до тих святих могил
Й сумуєм, наші лицарі, за Вами.

Р. Тарнавська. «Листопадовий чин»

(Учні виконують або слухають пісню «Ніхто, крім нас», слова П. Маги, музика Д. Антонюка; режим доступу: https://youtube.com/watch?time_continue=74&v=-qRimQLJLFk. На екрані – події Революції Гідності. Звучать дзвони Михайлівського собору. На сцені теж можуть бути атрибути Майдану (шини, прапори тощо). Біля імпровізованого багаття гріється молодь.)

Майданівець 1. [І знов]
Буремний листопад,
І відступу назад
Для нас катма.

Плече коло плеча,
А на душі печать,
Іде зима.
Гарячий листопад,
І знову сипле град
Пекучу смерть.
Минають вже роки,
Пливуть у даль віки,
Кружляє смерч.
І знову, як тоді,
Усе життя Тобі,
Країно Мрій.
І поколінь ряди…
Історії ходи…
Незрушний стрій.

М. Задорожна. «Листопадовий чин»

Майданівець 2. Мамо, дозволь мені стати Героєм!
Я вірю у мужність свою...
Дружино, пусти мене бути Героєм!
Я знаю, зрозумієш мене...
Синочку, тебе поцілую я в лобик,
Тримай мене в серці своїм!..
Нехай в тебе тато стане – Героєм!
Ти будеш гордитися ним!..
Друзі, тримайтесь укупі,
Підтримуйте щиро себе!..
І пам'ятайте: куплене дорогою ціною,
Майбутнє України – святе!..
Боже, моліться за мене!
Тримайте за нас кулаки.
Я вибрав – я хочу стати Героєм!
Залишити Дух свій в віки!

І. Залізнюк. «Мамо, дозволь мені стати Героєм»

(На екрані – Герої Небесної сотні (можна скористатися відеорядом до пісні П. Дворського «Ангели Майдану»: режим доступу: https://youtube.com/watch?v=VIFAlHpHhb0). На цьому фоні розігрують інсценізацію балади Н. Чира «Розмова на світанку».)

Дівчина. На соннім Майдані, де тиша на цілу планету,
сумна Україна дивилася слізно удаль.
А поруч – майданці із теплих на дотик портретів
далеким світам в вишині виливали печаль.
Хтось вже у снігах сивини, а хтось в юнім запалі,
та кожен з них смерть подолав без гріхів і провин
отут, де каміння пророчою кров'ю стікало,
а Київ здригався від диму і чорних хустин.
Кришилися дні від згорьованих зойків над ними,

як їх відспівали в церквах на очах матерів,
а мертві герої дивились живими очима
з космічних орбіт й галактичних суворих країв.
Отож повела світанкову розмову з синами
про вірність і шлях аж у лоно святе таїни:
кого полишили, чи будуть гордитися ними
й за віщо упали на вільнім Майдані вони.

Мати Україна. Куди ж це Ви, хлопці, ще сонце і синь за плечима,
ще доля не всім постелила рясні рушники?

Син 1. Та ми трохи, Мамо, у небі погіднім спочинем,
аби повернутись, бо ворог знов гострить штики.

Мати Україна. Це як Ви пісні у садах солов'їних лишили
в той час, коли недруг іще за димами не щез?

Син 2. Сумуємо, Ненько, за краєм коханим і милим,
і сум той пекельний у грудях не відає меж.

Син 3. Всі наші надії печуть і болять, наче рани,
про що б ми не мріяли, де би і з ким не були.

Син 4. Нам болісно також, і в грудях щемить, що зарано
з вини братовбивців у інші світи відбули.

Мати Україна. Чому мають села й міста знов лежати в руїнах,
а снайперська куля у Вас відбирати життя?

Син 5. Стріляли не в нас, а у серце твоє, Україно,
тож ми захищали тебе, як могли, в почуттях.

Мати Україна. Не випало Вам в лебединих піснях долюбити,
медів не спожити ані з винограду вина.

Син 6. Ми бачимо, Зоре, тебе з голубої орбіти
і віримо: після зими заквітує весна.

Юнак. Замовкли герої. Знов тиша на цілу планету.
Зійшла Україна на кручі відкриті Дніпра.
В садах молодих за рікою шептались ранети
про Вічність, яку хтось живий у трудах підпирав.
Зітхнула нелегко, аж гаряче стало у скронях,
й розтанула тихо у барвах довколишніх див.
Схилилася Сотня Небесна в синівському поклоні,
а світ над Майданом світанком зайнявсь молодим.

Голос із мікрофона. Герої не вмирають. Просто йдуть
з Майдану – в небо. В лицарі – зі смерті.
Пливуть човни. Пливуть човни. Пливуть…
Героям слава – вписано у серці.

М. Савка. «Герої не вмирають»

(Триває хвилина мовчання на фоні мелодії народної лемківської пісні «Пливе кача». Учні виконують або слухають пісню «Калина», слова О. Приймака; музика В. Дороша; режим доступу: https://youtube.com/watch?time_continue=2&v=xZVs3GC-QKU.)

Майданівець 1. Не забулись на дорогах нашого руху уроки національно-визвольних змагань українського народу початку XX століття. З тих паростків зросли нові патріоти. Історія знову робить свій крок у прийдешнє… Із того зерна зродилося нове лицарство.

Майданівець 2. І вмер покірний раб у душах українців. Услід за студентством гречкосії покинули плуги до днів квітневих і надягли козацькі шати. Знову Листопадовий чин, тільки рік уже 2013-ий. Засяяла в очах надія! Віра в правду нашу. Лиш помах булави – усі стануть у лаву.

Майданівець 3. Рабство у генах лікують повстаннями
Вільних майданів вітри.
Вийди, Народе мій, може, востаннє вже,
Дух свій у жменю збери.
Бо як не вийдеш – сніги Магадану
Радо осяють твій шлях,
Долю готують нам, схожу з гетьманами,
Кров ще не змито з їх плах...

Майданівець 4. Встань, кому вітром не видуло пам'ять,
З братом плече до плеча,
Ні – то на ранок нас «Беркут» розчавить
Чоботом, гірше меча!
Ніч перемінимо в день перероджений –
День переможних долань,
Пишемо Долю краплиною кожною
Крові своєї... Повстань!

Н. Крісман. «Рабство у генах лікують повстаннями»

(На екрані бої за Донецький аеропорт, Іловайськ тощо. На цьому фоні мати, дружина, донечка запалюють свічки перед іконою, тоді декламують.)

Мати. Я дочекаюсь тебе, любий сину,
Повір: дочекаюсь!
Я Божу Матір прошу,
Щоб від тебе біду відвела!
Слізьми омиті ікони…
І в серці вогонь не згасає,
Бо я пишаюсь тобою,
Болюча кровинко моя!

Х. Панасюк. «Я дочекаюсь тебе»

Дружина. Я дочекаюсь тебе, мій коханий,
Повір: дочекаюсь!
І я в обійми твої,
Наче зірка з небес, упаду!
І я зізнаюсь тобі,
Що кохаю, як вперше, зізнаюсь,
Своїм теплом я, коханий,
Від тебе біду відведу!

Х. Панасюк. «Я дочекаюсь тебе»

Донечка. Я дочекаюсь тебе, любий тату,
Повір: дочекаюсь!
А поки що ляльку свою бережу,
Ту, що ти дарував,
Я мрію, щоб ти побачив,
Як я в білій сукні кружляю.
Прошу тебе, повернись,
Ти найкращий у світі татусь!

Х. Панасюк. «Я дочекаюсь тебе»

Україна. Щастя буває різне:
І довгождане, й пізнє,
Давнє й скороминуще,
Щастя надумане й суще.
Буває чуже, хороше.
Декому щастя – гроші.
Декому влада – щастя.
Іншим – молитва й причастя.
Щастя – це річ нестала.
Щойно було – й не стало!
Втратити щастя неважко.
Щастя – це синя пташка.
Випурхне – і не вернеться,
Біль залишивши в серці.
Та не зрівняти, звісно,
Біль від війни зловісний.
Щастя вбивають щомиті
Нелюди несамовиті.
Пострілом підлим в спину
Батька крадуть в дитини,
В матері – юного сина.
Щастя – в моєї країни.
І міні-кванти щастя,
І кілотонни болю
Виміряти не вдасться
Мірою їх одною.
В щасті душа сміється.
Серце від болю рветься.
В щастя немає міри.
Щастя немає без миру.

Т. Іванчук. «Щастя»

(Учні виконують або слухають пісню «Обійми мене», слова і музика С. Вакарчука; режим доступу: https://youtube.com/watch?v=--Wokwe4.)

Воїн АТО 1. Знову двоголовий орел нам очі клює. Сусідня держава вже вкотре зазіхнула на наші предковічні землі! Цілиться дулом танка аж у саме серце. Сонцесяйний Крим відкусила. Замало. Не наситилась.

Запустила свої пазурі в край шахтарський, облудою зір заливає. «Градами» січе цвіт молодий український.

Воїн АТО 2. Сміється хтось, плює нам в рани,
Цілує – як вогнем пече,
При нас на нас кує кайдани
І обнімає гаряче.
О, хто ти, хто ти, невідомий,
Ти, сину Ночі і Гріха?
І голос в відповідь знайомий:
«Я Каїн, брате, ха-ха-ха!»

О. Олесь. «Сміється хтось…»

Воїн АТО 3. Забули завойовники історію, не пам'ятають, як предки цих шляхетних відчайдухів Європу рятували від османів грудьми козацькими. Поклали голови, а не здавалися, казали: «Смертей двох не буває, а одна нікого не минає!»

Воїн АТО 4. Герой загине, а не втратить гідності, онукам передасть жагу свободи. Не піде Україна в ясир! Ми народилися орлами вільними і вільними загинемо!

Воїн АТО 5. Ми вистоїмо брат за брата. У нас воля – її не візьме автомат. І ми не здамося без бою. Усі собори хай б'ють набат!

Воїн АТО 6. Вітри віків не залишають сумнівів. «Бути!» – Дмитро Вітовський повів когорту січових стрільців назустріч волі в місті короля Данила.

Воїн АТО 7. «Бути!» – як постріл серед грози воєнної наказ Тараса Чупринки, провідника повстанського.

Воїн АТО 8. «Хитання геть! Геть сумніви!» – шумить-нагадує Майдан. На осоружне запитання принца данського ми завше відповідаємо: «Бути!»

Воїн АТО 9. Хоч би з нас сотня мала вернутися додому, ми мусимо виконати свій національний обов'язок!

(Звучить пісня «Солдат України», слова К. Бужинської, В. Радченка, музика В. Радченка; режим доступу: https://youtube.com/watch?time_continue=31&v=vkwKKYEqtvM.)

Воїн АТО 1. Вибір завжди залишається – що не кажи.
Хочеш – лети над прірвою, хочеш – біжи,
хочеш – рятуй невбитого, хочеш – вбивай,
хочеш – топи в надмірностях ниций свій рай.

Воїн АТО 2. Вибір завжди залишається, вибір є!
Здатне в пітьмі світитися серце твоє.
Може добро ділитися поміж людьми.
Світ цей змінити можемо тільки ми.

Воїн АТО 3. Може ще нами пишатися батько Тарас,
він же і досі ще молиться кревно за нас,
в бронзі йому незатишно, холодно так,
душу свою розхристану носить навспак.

Волонтер 1. Рани новітні скапують у блакить,
доля «рабів» беззахисних ниє, болить.
Гасла людей не змінюють, заклики теж.
Ангели крила спалюють в пеклі пожеж.

Волонтер 2. Вибір завжди залишається – що не кажи.
Тільки не будьмо схожими на муляжі…

С. Костюк. «Вибір завжди залишається»

Старшокласник. Полум'яніти – і не згоріти.
Стократ зродити – і розцвісти.
Зрубають –
Пустити нове коріння,
Щоб і не знали, коли ти встиг.

Старшокласниця. Це право народу, право ясеня,
Це право криниці, слова й зорі.
Це право кожного –
Не згаснути
На землі.

Т. Мельничук. «Полум'яніти – і не згоріти»

(Звучить фонова мелодія. На сцену виходять учасники дійства з квітами чи іншими атрибутами синіх і жовтих кольорів, викладають Державний Герб України.)

Голос із мікрофона. Молюся за тебе, моя Україно,
За кожного батька, за кожного сина,
За кожную матір, за кожну дитину,
Я Бога прошу: збережи Україну!
Страшною порою не дай нам загинуть!
Хай наші молитви до Бога полинуть!
Нехай він злобу у серцях наших спинить!
Молюсь, щоб людина почула людину,
Щоб син пожалів батька іншого сина,
Щоб мирною знову стала країна –
Я Бога прошу: збережи Україну!

Л. Вановська. «Молюся за тебе…»

(Усі учасники та глядачі виконують пісню «Україна – це ми»; слова Ю. Рибчинського, музика Н. Петраша; режим доступу: https://youtube.com/watch?v=nsRstphg3X8.)

Марія ГРИЦИШИН,
учитель української літератури
Української гімназії № 1 Івано-Франківської міської ради,
заслужений учитель України

«ОСТАННЯ РОМАНТИЧНА ВІЙНА»
Поетичний урок-рефлексія. 10–11 класи

Читець.

МОЛИТВА ДО УКРАЇНИ

Вкраїно, моя матінко і пісне,
Мій світлий раю, леленько-земля!
Красуне у вишневому намисті,
Моя Вкраїно, доленько моя!

Вкраїно-горлице, свята моя державо,
Схиляю небо я тобі до ніг,
Згадаєш ти, повір, минулу славу,
В'єдино з Богом переможеш гріх.

Вкраїно, пресвята моя молитво,
Зніми вінок терновий, встань з колін.
Ти ожила і будеш довго жити
Віднині і вовік віків. Амінь!

Катерина Баландіна, випускниця гімназії

1 учень-історик. «Останньою романтичною війною» назвали історики події, що відбулися на Галичині майже сто років назад. Ця війна закінчилася не на користь українців, але міф про неї виховував не одне покоління галичан. Про «Листопад» писали поети й прозаїки, ця подія впродовж багатьох десятиліть пробуджувала патріотичні почуття громадськості. На порозі – 100-ліття Листопадового зриву, події яка дала в XX столітті одну з найяскравіших, хоч і локальних, перемог та одну з перших надій на державність України. День, що змінив хід історії – 1 листопада 1918 року – є однією з найсвітліших дат українського державотворення у XX столітті. За одну ніч усього півтори тисячі українських військових блискавично та без пролиття крові взяли владу в 200–тисячному Львові, у якому лише польських офіцерів налічувалось понад 600. За словами авторитетного сучасного історика Ярослава Грицака, поляки «проспали» українське національне відродження, адже мешканці Львова, що останнього дня жовтня лягали спати підданими Австрійської імперії, на ранок прокинулися у зовсім новому державному утворенні.

2 учень-історик. Проголошення ЗУНР є однією із найблискучіших військово-політичних операцій, які будь-коли в історії здійснювали українці. Потім було різне – бої за Львів, у яких романтика й шляхетність українців конфронтуватимуть із прагматизмом та, подекуди, цинізмом поляків, тонкі геополітичні ігри на міжнародній арені, які не принесуть користі українцям. А ще потреба боротьби не лише за свою невелику ЗУНР, а й реальна військова допомога армії УНР...

Українсько-польська війна породила безліч міфів та феноменів з обох сторін. Цікаво, що бої за Львів тривали вдень, а на ніч військові частини розходилися по домівках чи навіть разом грілися біля багать. Траплялося, що українці відпускали польських полонених із в'язниць на ночівлю додому з тим, що ті наступного дня повернуться до місць утримань. Поляки в мемуарах неодноразово підкреслювали шляхетність українців. Проте сільські хлопці в українських одностроях слабо орієнтувалися у Львові. І цим скористалися польські боївки.

Пізніше, у розпал воєнних баталій, генерал Михайло Омелянович–Павленко сказав воякам УГА: «Нас розсудить залізо і кров!». Того разу залізо і кров було на боці поляків, і українці на два десятиліття втратили Львів. Проте день 1 листопада назавжди залишився символом Перших визвольних змагань.

Читець. «ВІСІМНАДЦЯТОГО РОКУ ЛИСТОПАД»

Пригадаймо: золотіла тиха осінь,
Застеляла жовтим листям княжий Львів.
Із війни ішли батьки голодні й босі,
Їх обов'язок у рідне місто вів.

А як перший сірий ранок листопаду
Понад межі простягнув своє крило,
Львів побачив українську, рідну владу,
Рідним прапором обвив своє чоло.

А цісарські учорашні ще жовніри
З синьо-жовтими стрічками на шапках,
З серцем, повним сонця, радости і віри,
Поспішали звідусіль під рідний стяг.

То були вони, герої славні наші,
Рідні наші то діди й батьки були,
Що життя своє і сили щонайкращі
В подарунок Батьківщині віддали.

Скільки років відлетіли журавлями!
Скільки років, наче ріки, відпливли!
Але спомини лишалися між нами,
Наче сонце нам просвічують з імли.

І куди б нас не носила доля світу,
І куди б не гнала нас із рідних хат,
Нам залишиться священним заповітом
Вісімнадцятого року листопад.

Роман Завадович

Читець. «ЛИСТОПАД»

Пожовкле листя. Сіре небо,
Осінній вітер, листопад.

О, скільки споминів далеких
До нас вертається назад!
О, незабутній листопаде!
Пройдуть літа, пройдуть віки.
А ти стоятимеш над нами,
Як тінь Господньої руки.

Роман Купчинський

1 учень-історик. І понині ЗУНР вважається найбільш демократичною державою українців. Реалізація національної ідеї об'єднала галицьких українців і ті національні меншини, що теж встали на захист ЗУНР, поповнюючи лави УГА. Ми лише фрагментарно відтворимо деякі моменти, що завжди житимуть у серцях галичан, незважаючи на чорний морок московсько-більшовицької окупації. ЗУНР та УГА завжди будуть прикладом чи зразком національного поступу для українців. І для нинішнього покоління теж. У часі існування ЗУНР не було тотальної корупції, олігархів, антинаціональних партій, незважаючи на цілковите оточення території ЗУНР ворожими державами.

(На екрані демонструються віхи поступу ЗУНР.)

❖ Листопадовий чин чи зрив у Львові здійснили старшини нижчих рангів, що ввійшло в історію як «революція чотарів».

❖ Листопадовий зрив здійснили молоді офіцери.

❖ Відносний лібералізм Австро-Угорської імперії дозволив українцям перетворити Галичину в український П'ємонт, незважаючи на тиск поляків.

❖ Першого листопада 1918 р. у Львові українські військовики захопили владу. Центральний військовий комітет, що складався переважно з молодих вояків, разом із українцями з австрійської армії, реалізували свою національну мрію. У цей же день поляки почали в місті заколот, що переріс у польсько-українську війну.

❖ Львів 21 день був столицею ЗУНР. І наше національне знамено майоріло над ратушею. Поляки мали величезну перевагу над українцями і допомогу країн Антанти, особливо Англії та Франції.

❖ Найважливіші бої з польськими «ополченцями» у Львові розгорнулися на залізничному двірці, за казарму Франца Фердинанда, за будинок Галицького сейму, будинок головної пошти, за цитадель.

❖ Чи не за тиждень галичани зуміли організувати УГА, яка вже на 21 листопада 1918 р. налічувала 161 офіцера та 4517 стрільців.

❖ Парламентом ЗУНР стала УНРада.

❖ На прийняття Конституції ЗУНР УНРаді потрібно було 13 днів.

❖ У владі ЗУНР такого поняття як корупція, махінації, олігархат не було. Офіцери та стрільці УГА були єдиним цілим, скріпленим глибоким усвідомленням збереження та побудови власної держави.

❖ У містах збирали їжу, гроші, медикаменти. Допомагала діаспора. Селяни аж до річки Збруч привозили харчі на фронт, а назад на своїх возах везли вбитих і поранених синів та братів.

❖ У ЗУНР законодавчу та виконавчу владу очолили найавторитетніші галицькі політики. УНРаду – доктор Євген Петрушевич, а тимчасовий Державний Секретаріат – доктор Кость Левицький. Військовим секретарем став керівник Листопадового чину сотник Дмитро Вітовський.

❖ Усі галицькі політичні середовища підтримали Листопадовий чин, а їх члени формували місцеві органи влади й масово вливалися в лави УГА. Ніяких антиукраїнських партій у ЗУНР не було.

❖ У момент захоплення влади українцями на Львівській ратуші замайорів наш національний прапор. Його встановив 16-річний січовий стрілець Степан Паньківський.

❖ Творцями і виконавцями Листопадового чину були сотник Дмитро Вітовський, поручник Іван Рудницький, чотар Людомир Огоновський, підхорунжий Дмитро Паліїв та інші. Майже всі вони віддали свої життя за незалежність України.

❖ Жодна із західних країн не допомогла ЗУНР, лише чехи виділили трохи зброї в обмін на нафту. Натомість Антанта, в особі Франції та Англії, надали Польщі всесторонню допомогу, вишколивши у Франції 70-ти тисячний корпус генерала Юзефа Галлєра, який був перекинутий проти УГА. Проти ЗУНР виступила і більшовицька Росія, і сусідні європейські держави.

❖ Від утворення УССів і до окупації ЗУНР в лавах УГА воювало чимало жінок-патріоток і серед них – Гандзя Дмитерко, Ольга Підвисоцька, австрійки Міцці Лянценберг, Гертруда Нізе, Гільда Мюллєр, єврейка Сальця Цукерберг, полька Розалія Гумен, дочка письменниці Уляни Кравченко Нуся Нєментовська. Полягли в боях за Україну Марія Городицька, Марія Колесса, медсестра-монахиня Чину святого Василія Великого Килистина. Всього в УГА воювало понад 90 жінок.

❖ Кращий цвіт галицької інтелігенції добровільно пішов в УГА. Тут воювали поети і композитори, художники і лікарі, священики і вчителі. Серед них Петро і Тарас Франки – сини Великого Каменяра, поети-піснярі Роман Купчинський, Лев Лепкий, Юрій Шкрумеляк, Степан Чарнецький, письменники Антін Лотоцький, Михайло Голубець та чимало інших.

❖ Митрополит Андрей Шептицький підтримав Листопадовий чин. У ході боїв за казарму Франца Фердинанда він ледве не загинув. Після війни вів активну дипломатичну боротьбу за визнання ЗУНР. У лавах УГА було понад 100 капеланів та польових духівників із священства УГКЦ. Чимало їх загинуло або ж померло від тифу, бо священики допомагали лікувати хворих, сповідали їх і ховали.

❖ Тисячі галичан і чужинців, що служили в УГА, віддали свої життя за те, щоб Україна була вільною. У більшовицьких концтаборах і польських таборах інтернованих загинули тисячі стрільців.

❖ Уся українська Галичина опікувалася інвалідами-«усусами». Для опіки над пораненими створили «Дім українських інвалідів» у Львові, а при Горожанському комітеті – секцію опіки над інвалідами.

Читець.

У ДЕНЬ ПЕРШОГО ЛИСТОПАДА

І знову – котрий це вже раз?! –
Зійшлися ми в одній родині,
Щоб пом'януть той славний час,
Коли в офіру Батьківщині
Себе принесли кращі з нас.
І наші лицарі у бій
Ішли за волю України,
В огнях юнацьких буйних мрій,
В піснях червоної калини…
До геройських вояцьких дій.
Устав і знов упав наш Львів.
Над ним повис туман кривавий,
Покрив собою і бійців –
Вкраїни рідної синів,
Що впали там – на полі слави.
І от щорік, в ті самі дні,
Свої зміряємо ми сили…
Та не ридання вже – о, ні! –
Про перемогу лиш пісні
В нас викличуть святі могили…
Прапор борців міцніш тримай,
Хто любить волю, любі друзі,
І заповіт святий сповняй:
Не трать часу в даремній тузі!
І не ридай, а здобувай!

Спиридон Черкасенко

Читець.

ПЕРШИЙ ЛИСТОПАД

Чатує Вітовський над картою Львова,
Старшини схилились в задумі важкій.
«Хай Бог допоможе. Рушаймо, панове,
За неньку Вкраїну у праведний бій».
Багряниться осінь над Замком Високим.
Вирує Європа під залпи гармат.
З Народного дому стрілецькі потоки
Розходяться містом, щоб бити в набат.
Хоч зліва – поляки, а справа червоні,
На півдні гуляє денікінський рій, –
Летять галичани на змилених конях,
За неньку Вкраїну у праведний бій.
Радіють завзяті, гартовані сотні –
Їх скошують кулі, доконує тиф,
І падають хлопці у вічну безодню
Крізь трепетне сяйво зірок золотих.

Василь Гусин

Читець. ЛИСТОПАДОВИЙ ЗРИВ

І знов вертається річниця
Велика й славна – Листопад!
Немов на небі блискавиця,
Немов потужний водопад.
Ні! Це не блискавка на небі,
Ані не шум це бурунів...
Це зрив народу, що в потребі
Піднявся проти ворогів.
Ідейні наші «усусуси»
Встають на прю, ідуть у бій.
Листопадовий зрив зворушив
Наш княжий Львів, як буревій.
Стріляють кріси і гармати.
Дрижить земля і ллється кров:
«Ми йдемо волю здобувати,
Ми йдемо в бій на стрімголов!
Стрільців завзяття меж немає,
Вітовський всіх вперед веде...
Стрільці двірець уже займають,
І скоро Львів вільний буде.
Нарешті ворог вже розбитий,
Надходить день, минає страх, –
На ратуші прапор розвитий
У синьо-жовтих кольорах.
О, Листопаде, незабутній!
Лишив ти нам Новий Завіт:
Що волю мусимо здобути,
Щоб дочекатись кращих літ.
В столиці Льва, в стариннім місті,
Свят-Юрський дзвін б'є в небеса,
Бо проголошують там вісті,
Що Україна воскреса!..

Володимир Фіцалович

Учень-історик. Під тиском поляків УНРада (законодавчий орган) і Державний Секретаріат (уряд) ЗУНР переїхали зі Львова до Тернополя, а потім через Чортків до Станиславова. Незважаючи на складне становище, керівники намірилися реалізувати справу об'єднання України. Державний Секретаріат ЗУНР виробив проект попереднього договору і направив свою делегацію до Директорії, яка перебувала в той час у Фастові.

1 грудня 1918 р. у Фастові Директорія і делегація ЗУНР підписали передвступний договір, у якому зазначалося: «Західно-Українська Народня Республіка заявляє цим непохитний намір злитися в найкоротшім часі в одну велику державу з Українською Народньою Республікою, значить, заявляє свій намір перестати існувати як окрема

держава, а натомість увійти з усією своєю територією і населенням як складова частина державної цілісності в Українську Народню Республіку... Правительства обох Республік уважають себе зобов'язаними сю державну злуку можливо в найкоротшім часі перевести в діло, щоб обі держави утворили справді одну неподільну державну одиницю...»

Читець. «ЄДИНА УКРАЇНА»

Нехай ніхто не половинить
Твоїх земель, не розтина,
Бо ти єдина, Україно,
Бо ти на всіх у нас одна.
Одна від Заходу й до Сходу,
Володарка земель і вод –
Ніхто не ділить хай народу,
Бо не поділиться народ.

Дмитро Чередниченко

2 учень-історик. Щоразу, коли ми повертаємось до тих вікопомних днів, розуміємо: повертаємось не лише для того, щоб віддати шану, а, передусім, щоб отримати від них те невичерпне джерело сили, знання та досвід, які так потрібні у наш нелегкий відповідальний час розбудови самостійної української держави.

Учитель. Почули, дізналися про події столітньої історії. Здається, навіщо це нам? Була війна. Були герої. Україна нарешті незалежна. Проте зробити нам належить ще дуже багато. Може, більше, ніж випало на долю нашим прадідам і дідам. Пропоную вам, діти, висловити свої почуття у вигляді міні-есе, акровіршів, сенканів, віршованих рядків. Поміркуйте над темами, які співзвучні нашій сьогоднішній розмові.

СВОБОДУ НЕ СПИНИТИ

Хтось винаходить, хтось пише пісні,
В когось від Бога, а в когось від чорта.
Бідні, нещасні, дивні, смішні –
В кожній епосі їх ціла когорта.
Жили, творили вдень і вночі,
Діти й дорослі, хлопи й паничі.
Добрі чи злі, у тюрмі чи в палаці.
З них насміхались, нищили праці.
Гнали, цькували, кляли й розпинали,
Садили на палю боги й кардинали.
Тільки даремно старались експерти –
Геній свободи не може померти.

Богдана Шацька, випускниця гімназії

ЗЕМЛЯ ДО НЕБА РУКИ ПІДІЙМА

Україно, омріяна Батьківщино моя,
До волі тернистою стежкою йшла
І зранила ноги, і руки, і серце,
Із кров'ю у гронах калина твоя.

В дорозі не мліла ти – пишно зоріла,
В молитві до Бога ти ясно горіла,
За дочок, синів своїх кращую долю,
За воїнів славних, що стали до бою.
Благаєш Покрову невтомно і нині,
Ненько небесна, кохана Маріє!
Щоб щиро бажали ми правди й добра,
Щоб щастям всміхнулась до неба земля!

Марія Грижак, учениця 3(7) класу гімназії

* * *

Україна...
Це слово незгасне
Крізь віки з нами лине

Скільки страждала
В серці молитву носила
Простягала спрацьовані руки
Наче віти калина

Потім повстала
Проти неволі
Кращої долі
Жадала
Волі
Роздолля
Засміялася
Синім небом
Засвітилась
Пшеничним полем

Україна...

Ольга Прокопенко, випускниця гімназії

О СВЯТА ПРАВДО-УКРАЇНО!

Ти – перша зірка на небосхилі, яку хоче сховати чорна хмара від ясних очей.

Ти – тисячолітній дуб, який хочуть вирвати з корінням.

Ти – оазис у пустелі, з якого черпають сили мільйони.

Ти – тиха молитва, яку шепочуть щовечора тисячі сердець.

Ти – підсніжник, що проткнувся крізь крижану товщу, щоб побачити сонце.

Ти – свічка, яку ніколи не зможе задути вітер.

Ти – піщинка в неосяжному морі, що стала перлиною.

Ти – Едемський сад. Ти – альфа й омега.

Ти – щасливиця, бо маєш надію…

Ти – найсильніша, бо ти – Правда. І тебе не збороти нікому.

Вікторія Погляд, учениця 7(11) класу гімназії

* * *

Уславлена волею нація,
Керована правдою днів,
Роками на грані руйнації,
А часом – в полоні вогнів.
Її не спроможна здолати
Нещадна брехня ворогів.
А серце у грудях палає,
бо скільки вже стримувать гнів?!

* * *

Колись герої смілі,
О, як вони стояли
За волю України.
А воля не вмирала!
Це поклик серця й крові!
Тривоги, тюрми, втрати
Віками мордували,
А не змогли приспати!

До бою встали хлопці,
Усі тверді, єдині,
Хто волі прагне нині!

* * *

Усвідомлення
Єдності
Допомагає
Нам
Опанувати
Себе нині…
Тримаймося разом
І пам'ятаймо:
Сила наша
л**И**ше в усвідомленні
Любові, родини, Вітчизни,
А не ненависті до ворогів.

Роман Стасюк, учень 7(11) класу гімназії

ЛЬВІВ
Буйнолистий, синьожовтознаменний
Торжествує, співає, надіється
Сподівана воля нарешті прийшла!
Столиця

Читець. Пробудилась Україна,
Скинула із рук кайдани,

І народ, неначе ріки,
Вулиці залляв, майдани.
«Слава! Слава! – вулицями
Рідне військо гомоніло.
– Хто живий, борись-змагайся
За святе велике діло!»
То була прекрасна осінь,
Краща за найкращі весни –
Прокидалося у серці
Щось надійне, щось чудесне.
Ми, дідів онуки гідні,
Тої слави не забудем:
Те, за що вони боролись,
Ми, як виростем, здобудем!

Роман Завадович

Пояснення незрозумілих слів: *український П'ємонт* – метафора, часто вживана щодо Східної Галичини та її столиці Львова; *однострій* – формений одяг; уніформа; *чотар* – посадова особа молодшого старшинського (офіцерського) складу, яка здійснювала керівництво чотою (10–36 військових); *капелан* – духівник, уповноважений церквою для служіння людям з обмеженим доступом до задоволення своїх духовних потреб (у війську); *офіра* – жертва; *Високий Замок* – пагорб, гора у Львові; *бити в набат* – бити на сполох; *«усуси» («усусуси»)* – Українські січові стрільці; *двірець* – вокзал.

Вікторія ЛЕХНЮК,
учитель історії
середньої загальноосвітньої школи № 62 міста Львів

СЛІДАМИ ЛИСТОПАДОВИХ ПОДІЙ 1918 РОКУ У ЛЬВОВІ. Віртуальна екскурсія. 11 клас

Мета. Поглибити знання учнів з історії України, зокрема, «львівського» періоду становлення ЗУНР; розвивати вміння готувати і проводити віртуальні екскурсії; вшанувати пам'ять борців, полеглих за Українську державу.

Обладнання. Мультимедійне обладнання та матеріали.

Література. 1. Історія Львова в трьох томах. – Т. 3. – Львів : Центр Європи, 2007. – С. 10–38.

2. Історія українського війська. – Львів : Світ, 1992. – С. 462–480.

3. Литвин М., Науменко К. Історія Галицького стрілецтва / М. Литвин, К. Науменко. – Львів : Каменяр, 1990. – 200 с.

4. Львів. Місто наших героїв. Путівник за ред. А. Козицького. – Львів : Літопис, 2009. – 248 с.

5. Макарчук С. Українська республіка галичан / С. Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – С. 41–106.

6. Шишка О. Наше місто – Львів: посібник з курсу «Львовознавство» / О. Шишка. – Львів : Центр Європи, 2005. – Ч. ІІ. – С. 82–89.

7. Шишка О. Слідами листопадових боїв / О. Шишка. – Львів : [Б. в.], 1993. – 254 с.

Послідовність проведення екскурсії

(На сцені актової зали або в класі великий екран, мікрофони. Учні 11 класу проводять віртуальну екскурсію, коментуючи відповідні світлини.)

Станція 1. Великий театр. Проведення Шевченківського здвигу.

Такого ще не бачив древній Львів… Недільного ранку 28 червня 1914 р. на омиту дощем бруківку вийшли тисячні колони українців. Під звуки оркестрів, пісень маршували представники «Сокола», «Січі», «Пласту» та інших молодіжних товариств, які в той день проводили перший і, як виявилося, останній, так званий, Шевченківський здвиг – огляд своїх лав.

Від околиць до театру та Народного дому під захоплені вигуки: «Слава!», засипані квітами проукраїнськи налаштованих львів'ян, гарцювали кінні підрозділи, очолювані сотником Володимиром Шухевичем, чітко йшли юнаки «Сокола-Батька» під командуванням Лонгина Цегельського і Михайла Волошина. Завершували ходу озброєні підрозділи січових стрільців.

Довідка

Незважаючи на перешкоди властей, просвітницько-спортивні товариства «Січей» та «Соколів» щільною мережею вкрили Галичину.

1894 р. в селі Купчинці на Тернопільщині і в місті Львові за починомвідомого інженера Василя Нагірного виникли перші «гнізда» товариства «Сокіл», а влітку 1914 р. їх працювало вже майже 900.

Ще швидшими темпами поширювався січовий рух. У травні 1900 р. снятинський адвокат, один з провідних діячів Української радикальної партії Кирило Трильовський заснував у селі Завалля на Станиславівщині перший осередок «Січі», а в 1914 р. їх нараховувалося більше тисячі. Наприкінці 1913 р. вдалося затвердити статут чисто військового товариства «Січові стрільці».

У 1911 р. учні львівських шкіл створили перший гурток «Пласту». Його засновниками стали відомі діячі, військові старшини – Роман Сушко, Іван Чмола, Олена Степанів, Петро Франко.

Спостерігаючи за військовою виправкою молодих, напевно, ніхто не уявляв, що вже через два-три місяці вони опиняться на полях боїв…

Трапилося так, що в той день, 28 червня 1914 р., вдарив грім із-за хмар, які впродовж останніх років збиралися на небосхилі Європи. У місті Сараєво, що в Боснії, застрелили наступника австрійського престолу архикнязя Франца Фердинанда. Саме ця подія стала приводом до розв'язання Першої світової війни – кривавої бійні, в яку втягнулися

48 держав із населенням півтора мільярда людей, які становили ¾ населення Землі.

Перша світова війна важко позначилася на долі України, поділеної кордонами, а відтоді й фронтами. Водночас вона породила надію на відновлення Української держави. А їй потрібна армія. Тому галицькі політики звернулися до австрійської влади з проханням про створення українського військового підрозділу під проводом віденського командування (рішення про підтримку Австрії у майбутній війні проти Росії прийняли ще в 1912 р.). Невдовзі згоду отримали. Але з двадцяти восьми тисяч добровольців зарахували лише 2,5 тисячі.

Українські січові стрільці – таку назву отримав створений у серпні 1914 р. легіон. Незабаром вояки склали дві присяги: на вірність австрійському цісареві та українському народові, згодом – продемонстрували доблесть, хоробрість, дисциплінованість під час воєнних дій. Найвідоміші бої – за гору Маківка (1915 р.) та за гору Лисоня (1916 р.). Першим командиром легіону призначили директора Рогатинської гімназії Михайла Галущинського, старшинами – Дмитра Вітовського, Михайла Барана, Григорія Коссака, Семена Горука, Петра Франка. «Усусами» були письменник Осип Назарук, поет-пісняр Роман Купчинський, композитор Михайло Гайворонський, художник Осип Курилас та багато інших – кращих синів і доньок України.

Довідка

Тісні стосунки пов'язували з Українськими січовими стрільцями Івана Франка. Його сини Петро і Тарас служили в легіоні. Восени 1915 року хворий письменник оселився в «Приюті для хворих та виздоровців УСС», що розташовувався на вулиці Петра Скарги, 2 а (тепер – вул. Євгена Озаркевича). Письменник не одну вечірню годину провів у стрілецькій вітальні, незважаючи на важкий стан здоров'я. Під одним дахом з Іваном Франком жив і творив художник Олекса Новаківський, який також користувався львівською гостинністю.

Стрільці проводжали Каменяра в останню путь. 31 травня 1916 року фактично з фронту прибула велика делегація, очолювана Григорієм Коссаком. Фронтовикам доручили винести труну і супроводжувати віз-катафалк до Личаківського цвинтаря, сотнику Зенону Носковському – покласти вінок від «усусів». А через кілька днів вінки лягли до свіжих стрілецьких могил.

Станція 2. Народний дім. Утворення Української Національної Ради.

Був жовтень 1918 року. Війна добігала кінця. «Клаптикова» Австро-Угорська імперія валилася на очах, і на її уламках виникали незалежні держави. Щоб проголосити на західноукраїнських землях Українську державу, 18 жовтня 1918 р. у Львові заснували своєрідний парламент – УНРаду, яку очолив Євген Петрушевич

(голова громади українців-депутатів у Австрійському рейхсраті). До УНРади увійшли провідні діячі вітчизняних партій, духівництво. Саме у великому залі Народного дому затвердили її Статут.

Довідка

Будівлю Народного дому звели впродовж 1851–1864 рр. за проектом Вільгельма Шмідта та Сильвестра Гавришкевича на кошти галичан. У будинку містилися чоловіча академічна гімназія, бібліотека, театр товариства «Руська бесіда».

Головним противником відродження Української державності виявилася не монархія Габсбургів та їх крайова адміністрація, а політики і військові кола Польщі, яка також ішла до своєї незалежності. Адже Галичина розглядалася ними як невід'ємна частина відновленої Речі Посполитої. Поляків підтримували провідні країни Антанти, США, на їх користь схилялися у Відні. 1 листопада 1918 р. у Львів мала прибути Польська ліквідаційна комісія, щоб перебрати управління краєм у свої руки. Не можна було гаяти ні дня. 31 жовтня у Народному домі зібралися УНРада та Центральний військовий комітет.

Довідка

Центральний військовий комітет утворено під керівництвом поручника Івана Рудницького у вересні 1918 р. Його осідком стала «Народна гостинниця» (тепер на цій будівлі, що на вулиці Тадеуша Костюшка, встановлено меморіальну таблицю).

До комітету ввійшли досвідчені старшини-фронтовики Семен Горук, Дмитро Вітовський, Володимир Старосольський, Любомир Огоновський, які водночас вели активну агітацію у війську.

На засіданні Дмитро Вітовський заявив: «Якщо цієї ночі ми не візьмемо Львів, – завтра його візьмуть поляки!». «Чи ви справді готові здійснити військовий переворот? – недовірливо спитав його посол Кость Левицький». «Цілковито», – прозвучала лаконічна, але впевнена відповідь.

Рішучість і непохитність військовика переконала навіть найбільш нерішучих членів УНРади. Таким чином, Народний дім став штабом українського збройного повстання. Його підготовкою керував Дмитро Вітовський, який відсилав кур'єрів із наказом перебрати владу по всій Галичині. Командир УСС, які перебували в місті Чернівці, Осип Букшований мусив негайно виїжджати до галицької столиці. Голові Перемишльської повітової ради Володимиру Загайкевичу звеліли зайняти місто і висадити в повітря мости через річку Сян, щоб «не пропустити жодного поляка».

Станція 3. Ратуша. Підняття синьо-жовтого прапора.

Коли стало розвиднюватися і розпочався похмурий сірий день 1 листопада 1918 р., Львів опинився в руках українців. Вночі 1460 вояків, очолюваних Дмитром Вітовським, роззброїли львівський гарнізон й захопили найважливіші установи міста: крайове намісництво, головний вокзал, пошту, військову команду, склади зброї, казарми Франца Фердинанда, цитадель, тюрми, поліцію, кадетську школу та залізничні станції на Личакові, Підзамчі і Персенківці.

На мури міста наліпили перші відозви: «Український народе! Голосимо тобі святу вість про Твоє визволення з віковічної неволі. Віднині ти господар своєї землі, вільний горожанин Української держави…»

Загін поручника Теодора Мартинця захопив ратушу. Сімнадцятирічний стрілець Степан Паньківський установив на ній двометровий синьо-жовтий прапор.

Перед початком затії Марія Лазорко, дружина директора «Народної торгівлі», разом з дівчатами пошили стяг, принесли його в Народний дім, вручили сотнику Дмитру Вітовському. На допомогу головному виконавцеві призначили стрільців Миколу Коника, Зенона Русина та Лева Геца. Вони взяли під контроль вхід у ратушу, і Степан із прапором побіг угору. Надто заважали дощ та рвучкий вітер, але він подолав ці перешкоди. На жаль, згодом герой поліг у штиковій атаці на польські позиції поблизу села Вовчухи (тепер – Городоцького району Львівської області).

Станція 4. Галицьке намісництво. Встановлення української влади.

Із австрійським намісником Каролем Гуйном українські політики, спираючись на цісарський патент від 16 жовтня 1918 р., ще до Листопадового зриву розпочали переговори про передачу влади. Такі ж переговори вели польські посланці. Намісник відмовив українцям, схиляючись до порозуміння з поляками.

Тому в ніч на перше листопада 75 січових стрільців захопили приміщення Галицького намісництва (тепер – Львівська обласна рада та Львівська обласна державна адміністрація) і затримали Кароля Гуйна. Пополудні українці офіційно перебрали управлінські повноваження. Вони від намісника перейшли до його заступника, українця Володимира Децикевича, а від нього – до УНРади, яка проголосила створення ЗУНР. Президентом обрали Євгена Петрушевича, головою уряду – Державного Секретаріату – Костя Левицького.

Коли українські діячі проводжали на вокзал чиновників австрійської адміністрації та намісника, він сказав: «Мені старому здається, що справа не піде так легко, як почалася. Ваші противники – це завзяті люди!». На жаль, Кароль Гуйн не помилився.

Станція 5. Латинський кафедральний собор. Увічнення символіки війни.

Тріумф перших хвиль швидко змінили тривожні звістки. План опанування міста не охоплював усіх об'єктів, і декотрі, досить важливі, залишилися поза увагою українців.

Перші успіхи породили передчасну ейфорію як у політиків, так і в народу. Чимало стрільців повважали, що свою справу зробили і наступного дня залишили Львів, розійшовшись по домівках. У бойових лавах залишилося 648 стрільців і близько 1500 старшин. Дотримуючись правил добросусідства, українці не затримали й не обеззброїли нікого з визначних поляків.

Польський комітет народовий 1 листопада 1918 р. ухвалив рішення об'єднати розрізнені військові формування і закликав до зброї. Розгорілася українсько-польська війна, найперше за Львів.

Основні сили ворожа сторона зосередила в будинку техніків, що на теперішній вулиці Івана Горбачевського, і в школі імені Генрика Сенкевича, що на теперішній вулиці Івана Тургенєва. Їм вдалося швидко скомпонувати бойові підрозділи, основу яких склали Польська військова організація – колишні легіонери бригади Юзефа Пілсудського, Польський допомоговий корпус Владислава Сікорського, Польські військові кадри, куди горнулися різні товариства – «Сокіл», «Зірка», «Скала», а також студентські та жіночі організації. Утворювалися загони «Орлят» із містян, які з тилу нападали на українців. Загальне керівництво здійснював граф Олександр Скарбек, керівник польського руху в Галичині. Бойові групи очолив тридцятисемилітній капітан Чеслав Мончинський, який доти повільно просувався по службі.

Вже зранку поляки почали контрреволюційний переворот. Вони мали величезну перевагу в живій силі та озброєнні, крім того, добре знали місто. Українці ж усі надії покладали на січових стрільців.

«Свідчать» про трагічність тих воєнних подій снаряди, вмуровані в стіни Латинського катедрального собору та Преображенської церкви, що вцілили туди під час протистояння 1918–1919 рр.

Станція 6. Станція Сихів. Прибуття Українських січових стрільців.

Як мовилося, ще 1 листопада 1918 р. частини УСС отримали наказ про виступ з міста Чернівці, де вони перебували. Проте через саботаж

польських залізничників, лише деякі й то за два дні змогли приїхати до Львова.

Ще через день до приміської станції Сихів прибули основні сили. Чотирьохсот (кажуть, що вісімсот) бійців, кулеметну сотню, мінометну чоту під командуванням сотника Осипа Букшованого, готових виконувати бойові завдання, ніхто не зустрів. Не володіючи інформацією про становище в місті, вони приступили до виконання застарілого наказу, який передала розповсюджувачка однієї з львівських газет. Спочатку без втрат розгромили польський гарнізон Персенківки. Тоді розділилися: одні рушили до головного вокзалу, другі – до цитаделі.

Довідка

Із першого листопада головним командувачем українськими військами призначили сотника Дмитра Вітовського. Четвертого числа він подав у відставку, і головну команду обійняв більш досвідчений Гриць Коссак. Дев'ятого листопада головним отаманом українських військ призначено полковника Гната Стефаніва.

Першим українським військовим комендантом Львова став п'ятдесятишестирічний полковник Микола Маринович. У його честь на будівлі військової комендатури, що на площі Соборній, тепер встановлено меморіальну таблицю.

(Учні проводять віртуальну екскурсію знаковими об'єктами лінії фронту листопада 1918 рр., коментуючи відповідні світлини.)

Станція 7. Розгортання фронту.

Поляки зайняли західну частину Львова з головним залізничним вокзалом, українці утримували середню та східну частини з Високим Замком. Упродовж чотирьох днів боїв утворилась своєрідна лінія фронту, яка протрималася аж до відступу українців. На півдні вона пролягала вздовж вулиці Стрийської, звертала до трамвайних майстерень і по вулиці Миколи Коперника сягала духовної семінарії, головної пошти, будівлі Галицького крайового сейму (тепер – Львівського національного університету імені Івана Франка). Звідти, через парк імені Івана Франка і сад собору святого Юри, виходила на вулиці Ярослава Мудрого, Тараса Шевченка, через Клепарів до залізничного полотна.

Уже під вечір 1 листопада 1918 р. біля трамвайних майстерень, наприкінці вулиці Миколи Коперника, з'явилися перші осередки польського опору. Ворожі загони зайняли прилеглі райони Політехніки, собору святого Юри, костелу святої Єлизавети, оточили головну пошту і цитадель, де перебували українські бійці.

У третій день листопада, о другій годині дня, поляки розгорнули наступ на центр міста. Діяли три ударні групи. Перша рухалася від костелу святої Єлизавети по вулиці Городоцькій, але особливого успіху не

досягла, друга намагалася штурмувати від школи Марії Магдалини вниз по вулиці Миколи Коперника, але зустріла сильний вогонь із бастіонів цитаделі і теж залишилася на місці. Найбільш небезпечним виявився наступ третьої, яка з верхньої частини теперішньої вулиці Степана Бандери наступала на собор святого Юри, парк імені Івана Франка і будинок Галицького крайового сейму.

Станція 8. Львівська цитадель. Налагодження оборони.

У 50-х роках XIX століття на вершинах трьох гір (Калічої, Шембека та Вороновських) споруджено військову австрійську фортецю. У листопадові дні 1918 року вона стала справжнім українським форпостом та місцем перебування медиків. Командування її оборонцями очолив старшина УСС Ілько Цьокан. 4 листопада 1918 р. до цитаделі підійшла сотня УСС Осипа Букшованого, вибивши поляків з трамвайного парку і навколишніх кварталів. За п'ять днів задіяли артилерію – гармати та гаубиці, які встановили на висотах поблизу Високого Замку, на цитаделі та у Кривчицях. Поляки намагалися їх знищити за допомогою авіації. Українці утримували оборону аж до 21 листопада 1918 р., коли надійшов наказ залишити Львів.

Воювали насправді «шляхетно». Незважаючи на вуличні бої, у місті працювали кав'ярні, ринки. Частими були перемир'я, в ході яких військовики з обох боків виходили з окопів, розмовляли та фотографувалися. Під час двохсторонніх переговорів не обстрілювали електростанцію, газорозподільну станцію, споруди з табличками Червоного Хреста, санітарних патрулів, поштарів. Наприклад, коли зав'язався бій біля Оссолінеуму (тепер – Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника), керівник уряду Кость Левицький просив отамана Григорія Коссака якнайпильніше оберігати книгосховище.

Станція 9. Головна пошта. Протистояння у вогні.

Головна пошта була одним із найважливіших стратегічних об'єктів, які вдалося захопити українцям 1 листопада 1918 р. Але впродовж наступних трьох днів ситуація змінилася. Польські відділи пробилися з духовної семінарії через горище до головної пошти і підпалили її праве крило. До гасіння закликали міську пожежну сторожу, яка, змовившись із поляками, не пропустила українців у будинок. Особливо запеклі бої за нього точилися п'ятого листопада. Урешті українська сторона втратила пошту, але в неї залишилися будинки на вулиці Юліуша Словацького.

Пожежа в будинку головної пошти створила загрозу для бібліотеки Оссолінських. Тому час від часу бойові дії припинялися, і представники воюючих сторін рятували книжки.

Станція 10. Галицький крайовий сейм. Перехоплення ініціативи.

Поблизу будинку Галицького крайового сейму, спорудженого впродовж 1877–1881 рр., знаходився Єзуїтський город (сад), що тепер називається парк імені Івана Франка. 3 листопада 1918 р. одна з трьох наступаючих польських груп підійшла до будинку, зайняла прилеглу площу і звідти мала змогу обстрілювати Гетьманські вали (тепер – проспект Свободи). Це створило пряму загрозу для Народного дому.

Врятував ситуацію згаданий вище Ілько Цьокан. Довідавшись про підготовку чергової атаки ворога, він наказав поставити на балконі Сейму кулемет та міномет. Одночасно кулемет установили в крайньому будинку на вулиці Юліуша Словацького. Кількома стрільцями укріпили залоги будинків на вулиці Листопадового чину.

Поляки наступали двома броньовиками, що стріляючи, їхали вниз вулицею Листопадового чину. Через кілька хвилин їх підбили, але це не стримало атакуючих і вони ринули парком. Там якраз і потрапили під перехресний вогонь кулеметів, міномета та гвинтівок.

І в цей момент Ілько Цьокан повів «усусів» у штикову атаку. Поляків відігнали аж до храму святого Юри. Вони зазнали втрат у кількості 60 убитих.

Станції 11–12. Дирекція Львівської залізниці. Казарми Франца Фердинанда. Продовження боїв.

2 листопада 1918 р. полякам вдалося захопити дирекцію Львівської залізниці. Героями її оборони стали Ярослав Гордій та Мирон Сіцінський, який підбив ворожу бронемашину.

Біля казарм Франца Фердинанда вела бій Гуцульська сотня УСС. У приміщенні розміщувалася залога, якою командував Петро Франко. Впродовж 7–8 листопада 1918 р. її постійно обстрілювали. Серед дієвих оборонців відзначився Роман Купчинський. 14–15 листопада 1918 р.

поляки розгорнули масований наступ. Казарми почали обстрілювати з гармат та мінометів.

Нині в приміщеннях казарми – військова частина Збройних сил України. Тут відкриті меморіальні таблиці на честь Визвольних змагань і Петра Франка.

Станція 13. Головний вокзал. Вирішення долі.

Головний вокзал був ключовим стратегічним пунктом. Ним українці оволоділи 1 листопада 1918 р. Але втримати його не змогли. Для оборони виділили зо два десятки стрільців. Зважаючи на таку малу численність, поляки почали наступ. Уже під вечір наступного дня вони відбили будівлю, взяли під контроль залізничне сполучення.

4 листопада 1918 р. група «усусів» розпочала контрнаступ. Перемога здавалася близькою. Але поляки вдалися до хитрощів: запропонували провести мирні перемовини, щоб дочекатися допомоги. Українських перемовників полонили, а їх сотні вибили із зайнятих позицій.

Польський гарнізон відбив і наступний штурм. Обороною вокзалу керував двадцятичотирьохрічний поручник Броніслав Пєрацький. Згодом йому присвоїли звання полковника. Пізніше став міністром внутрішніх справ незалежної Польщі. 15 червня 1934 року його застрелив Григорій Мацейко, бойовик ОУН.

Утрата головного вокзалу стала для українців важким ударом і, мабуть, остаточно вирішила долю протистояння. 21 листопада 1918 р. полякам надійшла величезна допомога – 1400 солдатів та офіцерів, бронепоїзд, 6 ешелонів, 16 гармат. Співвідношення сил різко змінилося.

Цього ж дня командувач українськими військами Гнат Стефанів повідомив про намір здати Львів. Більшість старшин висловилися проти, але командувач наполіг, обіцяючи якнайшвидше повернення. Він не знав, що саме в той момент генерал Болеслав Роя припинив польський наступ, чекаючи підмоги. Та наказ про відступ українці вже отримали.

Евакуацію провели до ранку 22 листопада 1918 р. без перешкод. Разом з військовими через містечка Красне, Золочів до міста Тернопіль виїхав Державний Секретаріат та інші установи ЗУНР. Невдовзі столицю перенесли у Станиславів.

Зі Львова не відступив Осип Букшований із січовиками. Він налагодив оборону приміської лінії Підбірці–Лисиничі–Винники–Чишки. Завдяки цьому довкола одразу ж сформувався фронт.

Польсько-українська війна тривала до липня 1919 року. Тричі війська УГА намагалися повернути Львів. Але, на жаль, безуспішно. Війна закінчилася поразкою українців. Питання створення незалежної держави знову відкладалося на десятиліття.

Загальні втрати січовиків за період боїв у Львові склали до 250 вбитих і близько 500 поранених. Проте ще важче сприймалися політичні і моральні збитки: підірвано політичний авторитет ЗУНР на міжнародній арені, бойовий дух УГА та незалежницькі устремління українців Галичини, Буковини і Закарпаття.

Польська влада надала львівській перемозі великого значення. У 1920 р. Львів нагородили вищою військовою нагородою держави – орденом «Віртутті Мілітарі» («Військової Доброчесності»).

Станція 14. Личаківський цвинтар. Вшанування пам'яті.

Личаківський цвинтар ще в 1930-х роках переплановано польськими властями, а після Другої світової війни остаточно зліквідовано стрілецькі могили. У роки незалежності їх частково відновили.

Трохи нижче вісімдесят другого поля, на невеликому насипі височіє металевий, стилізований під березовий, стрілецький хрест. Він позначає поховання стрільців і старшин УГА, які полягли під час листопадових боїв 1918 р. Хрест встановили у 1989 р. за ініціативи львівського осередку Всеукраїнського товариства (історико-просвітницького правозахисного товариства) «Меморіал» імені Василя Стуса.

На сімдесят шостому полі Личаківського кладовища споруджено меморіал на честь визвольних змагань українського народу. Автори проекту – скульптори Микола Посікіра, Дмитро Крвавич, архітектор Михайло Федик та художник Ігор Гавришкевич. У верхній частині меморіалу насипано символічну могилу-пам'ятник воїнам УГА, з колоною, увінчаною бронзовою фігурою архистратига Михаїла. Сходові доріжки мають з'єднати цю частину з нижнім плато, в центрі якого каплиця, де похований президент ЗУНР Євген Петрушевич. Роботи тривають і нині.

Станція 15. Янівський цвинтар. Вшанування пам'яті.

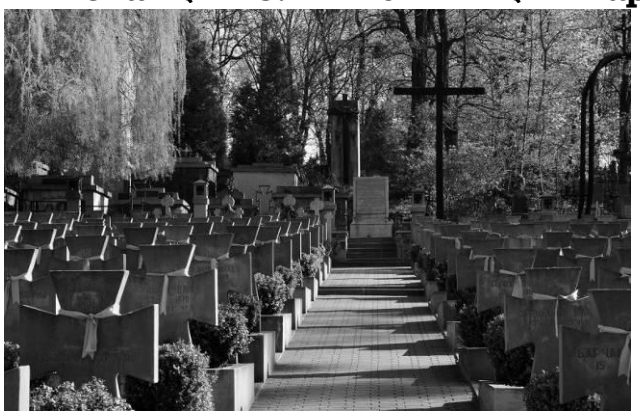

На тридцять восьмому полі Янівського цвинтаря розташований меморіал стрільців УГА, які загинули під час листопадових боїв 1918 р. у Львові, за польсько-української війни та в наступні роки. Тут поховано 1070 стрільців.

Ще на кладовищі поховані командувач УГА Мирон Тарнавський та прем'єр-міністр ЗУНР Кость Левицький. На початку 1970-х років стрілецький меморіал знищили комуністи. У 1997–1999 рр. там провели відновлювальні роботи.

Марія ШПІЛЬЧАК,
учитель української мови і літератури
Івано-Франківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 24
Івано-Франківської міської ради;
Світлана ВОЛКОВИЧ,
учитель історії
Івано-Франківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 24
Івано-Франківської міської ради

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА В ПАМ'ЯТКАХ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ МІСТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА. Урок-віртуальна екскурсія. 10–11 класи

Мета. Ознайомити учнів з історією та визначними місцями Івано-Франківська періоду кінця 1918 – початку 1919 років; розповісти про діяльність славних земляків-прикарпатців (Костя Левицького, Євгена Петрушевича, Лева Бачинського, Дмитра Вітовського); плекати почуття патріотизму, національного самоусвідомлення, гордості за місто та видатних людей.

Тип уроку. Урок вивчення нового матеріалу, формування умінь і навичок.

Обладнання. Мультимедійне обладнання та матеріали.

Література. 1. Арсенич П. Станіславів – столиця ЗУНР / П. Арсенич. – Івано-Франківськ : [Б. в.], 1993. – 53 с.

2. Арсенич П. То був український уряд: біографічні довідки членів уряду ЗУНР / П. Арсенич // Галицька Просвіта. – 2008. – № 8–32.

3. Західно-Українська Народна Республіка // Хрестоматія з історії держави і права України. – К. : [Б. в.], 2003. – С. 339–345.

4. ЗУНР в пам'ятках історії та культури Прикарпаття: історико-краєзнавче дослідження / Б. Гаврилів, В. Великочий, С. Дерев'янко, В. Передерко. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 127 с.

5. Нагаєвський І. Західна Українська Народна Республіка / І. Нагаєвський // Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К. : Український письменник, 1993. – С. 172–253.

6. Панюк А. Історія становлення української державності / А. Панюк, М. Рожик. – Львів : [Б. в.], 1995. – 163 с.

7. Треф'як Я. ЗУНР і становлення державницького етапу національного відродження (1918–1919 рр.) / Я. Треф'як // Джерела. – 2004. – № 3–4. – С. 48–53.

Епіграф уроку.

Хто не знає свого минулого,
той не вартий майбутнього,
хто не відає про славу своїх предків,
той сам не вартий пошани.

Максим Рильський

Проект уроку

Методичний коментар. Учитель заздалегідь розподіляє ролі поміж учнями – «істориками» й «екскурсоводами» та пропонує їм виконати випереджувальні завдання.

І. Підготовчий етап.

Учитель. Сьогодні кожному відомо, що столицею України є Київ. А ось про те, що Станиславів, теперішній Івано-Франківськ, свого часу теж був столицею може сказати той, хто добре знає історію власної держави, свого краю.

– Як Ви розумієте слова Максима Рильського, що стали епіграфом нашого уроку?

– Що Вам відомо про ЗУНР?

– Чи можна той період, коли Станиславів був столицею ЗУНР, вважати важливою віхою в історії міста?

На ці запитання спробуємо дати відповідь під час сьогоднішнього уроку, який проведемо у вигляді віртуальної екскурсії. Для цього ми попередньо обрали двох «екскурсоводів». Вони «поведуть» нас вулицями, ознайомлять з пам'ятками того періоду, коли в Станиславові творилася Українська держава. Їм допомагатимуть «історики».

ІІ. Основний етап.

Історик 1. «Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього, хто не відає про славу своїх предків, той сам не вартий пошани». На жаль, ці слова Максима Рильського в період тоталітарного режиму не бралися до уваги. Навпаки, діяльність багатьох наших земляків замовчувалася, фальсифікувалися визвольні змагання, довго не хотіли визнавати ОУН, УПА, а ЗУНР називали «антинародною», «буржуазною», «контрреволюційною». Рідко згадували про те, що її столицею був Станиславів. Історики відмовлялися висвітлювати це питання, запевняючи, що нічого особливого тоді не сталося.

Історик 2. Тільки після проголошення незалежності України інформацію на цю тему почали збирати небайдужі дослідники нашого краю – Богдан Гаврилів і Володимир Грабовецький. Нині ЗУНР присвячено чимало монографічних досліджень, узагальнювальних праць, наукових розвідок з тих чи інших аспектів її історії. У місті Івано-Франківську є чимало будівель та визначних місць, які прямо чи побічно пов'язані із ЗУНР і які є тими «слідами», що дозволяють простежити взаємозв'язок минулого України, нашого міста, доль окремих людей і відчути себе частиною колишніх знаменних подій.

Історик 3. Та повернемося в 1918 рік. Прагнення українського народу до волі та незалежності втілила в життя група УСС, очолюваних Дмитром Вітовським, які в ніч із 31 жовтня на 1 листопада відібрали в австрійської влади пошту, телеграф та інші стратегічно важливі об'єкти у місті Львів. Уранці львів'яни побачили над ратушею синьо-жовтий прапор. Так на колишніх теренах Австро-Угорської імперії, в Галичині, започаткували ЗУНР.

Проте вже в перші дні військові дії проти українців розпочали поляки. Польсько-українська війна закінчилася поразкою УГА і, врешті, вітчизняної державності.

Історик 4. Обставини воєнного часу змусили органи влади ЗУНР перебратися до міста Тернопіль, а згодом – у Станиславів. Упродовж

майже п'яти місяців саме він був столицею. Учені переконані, що під час станиславівського періоду здійснені перші послідовні спроби українського державотворення.

Екскурсовод 1. Розпочнемо нашу екскурсію.

Об'єктом № 1 є Народний дім, що на вулиці Тараса Шевченка, 1. Це довоєнний розважальний комплекс «Австрія» (в період ЗУНР – готель «Одеса», тепер – «Дністер»).

2 січня 1919 року в ньому розпочалися засідання УНРади – законодавчого органу ЗУНР, що його очолив президент Євген Петрушевич. Наступного дня законодавці ухвалили доленосний, століттями очікуваний документ – Акт Злуки із УНР.

Тепер на готелі встановлено пам'ятний знак: «У цьому будинку 3 січня 1919 року на засіданні Української Національної Ради прийнята ухвала про злуку Західноукраїнської Народної Республіки /ЗУНР/ з Українською Народною Республікою /УНР/.

22 січня 1919 р. в Києві відбулося урочисте об'єднання обидвох Республік в одну самостійну суверенну державу – Українську Народну Республіку».

Екскурсовод 2. З історичними подіями цей будинок пов'язаний ще й тому, що в готелі «Австрія» в лютому 1919 року, дорогою в еміграцію, зупинялися керівники УНР – Володимир Винниченко, Головний отаман Симон Петлюра, а 5–8 квітня того ж року перебував Михайло Грушевський.

Екскурсовод 1. Одним із найбільших і найкрасивіших довоєнних будинків міста є об'єкт № 2 – приміщення колишньої дирекції залізниць (тепер – Дім правосуддя, що на вулиці Грюндвальській).

У першій половині 1919 р. в цьому приміщенні засідав Державний Секретаріат – уряд ЗУНР. Тут теж перебували Євген Петрушевич, Володимир Винниченко, Симон Петлюра і Михайло Грушевський.

Екскурсовод 2. Перед нами об'єкт № 3 – гранітний монумент із бронзовими барельєфами діячів ЗУНР: Євгена Петрушевича, Костя Левицького, Лева Бачинського та Дмитра Вітовського. Їх увінчує стилізована фігура січового стрільця.

Це один з найкращих пам'ятників на честь ЗУНР в Україні, який відкрито 1 листопада 2003 року. Його створив скульптор Володимир Довбенюк.

Екскурсовод 1. Пам'ятник встановлено з ініціативи та за кошти прикарпатського педагога п. Володимира Войцюка. Ідею проекту обґрунтував історик-краєзнавець Богдан Гаврилів, який також запропонував місце для його розміщення.

Історик 1. Президент Євген Петрушевич (родом із Львівщини) – адвокат, діяч Української національно-демократичної партії, депутат австрійського парламенту і Галицького крайового сейму. Як голова УНРади зміг утримати мир усередині республіки і залучив українців до державного будівництва. Після об'єднання ЗУНР і УНР став шостим членом Директорії УНР. Після поразки революції оселився у Відні, а потім у Берліні, де вів пропагандистську і дипломатичну роботу на користь Західної України.

Історик 2. Лев Бачинський народився на Городенківщині, у селі Серафинці. Закінчив Коломийську гімназію, потім – Чернівецький університет, працював адвокатом у місті Станиславові. Був головою Русько-Української радикальної партії, депутатом австрійського парламенту, де одного разу виголосив промову, що тривала 13 годин і 8 хвилин. За доби ЗУНР – комісар Станиславівського повіту, а потім – віце-президент УНРади, автор низки законів.

Історик 3. Кость Левицький (уродженець міста Тисмениці) – голова першого уряду – Державного Секретаріату ЗУНР, міністр фінансів. Після відставки очолював комісію виборчого законодавства УНРади. Після відступу УГА переїхав до Відня, увійшов до складу емігрантського уряду ЗУНР як уповноважений у справах преси та пропаганди, згодом – закордонних справ. Очолював делегації західних українців на міжнародних конференціях у Ризі (1920), Женеві (1921), перебував у складі делегації ЗУНР на Генуезькій конференції (1922).

Історик 4. Найбільше визначних місць в Івано-Франківську пов'язано з життям і діяльністю Дмитра Вітовського, організатора і керівника збройного повстання у місті Львові.

Він народився в селі Медуха Галицького району. Навчався в Станиславівській гімназії (нині – морфологічний корпус медичного університету, що на майдані Андрея Шептицького). Закінчив Львівський університет. Працював у Станиславівській адвокатській канцелярії. Належав до Русько-Української радикальної партії. Організовував українські читальні. Сприяв утечі Мирослава Січинського з тюрми після вбивства ним австрійського намісника Галичини в 1908 р. Очільник збройних сил ЗУНР. У травні 1919 року – делегат конференції в Парижі, що стала останньою подією його життя. Повертаючись на батьківщину, загинув в авіакатастрофі. Похований у Берліні. 1 листопада 2002 року прах Дмитра Вітовського урочисто перепоховали на Личаківському цвинтарі Львова.

Про діяльність Дмитра Вітовського розповідає експозиція Музею визвольних змагань, що на вулиці Мирона Тарнавського в Івано-Франківську. Його відкрили 14 жовтня 1997 року.

У 2003 році в селищі Брошнів-Осада Рожнятівського району установили четвертий в Україні пам'ятник Дмитру Вітовському.

Екскурсовод 2. Оглянемо ще один об'єкт, пов'язаний з історією ЗУНР. Йтиметься про могилу Лева Бачинського, якого у квітні 1930 року урочисто поховано на міському цвинтарі Станиславова (нині – Меморіальний сквер, що між вулицями Андрія Мельника та Степана Бандери).

Це так званий некрополь Станиславова, де покояться багато видатних жителів міста. У радянські часи цвинтар пограбували, а вцілілі гробниці перевезли на Чукалівське кладовище. Ймовірною причиною знищення могил могли стати поховання 143-х січових стрільців, що не залишилося поза увагою радянської влади.

Комуністи робили все, щоб витерти з пам'яті героїчні сторінки боротьби за незалежність України. Імена діячів ЗУНР згадували лише з епітетами «буржуазний націоналіст», «зрадник народу». Могили справжніх патріотів всіляко плюндрували. Коли Меморіальний сквер відроджували, могилу Лева Бачинського реставрували.

Екскурсовод 1. На жаль, боротьба за незалежність України триває і сьогодні. Під час кривавих днів Революції Гідності загинув юний івано-франківець Роман Гурик. Двадцятирічний юнак та прикарпатські правоохоронці, які одні з перших полягли під час російської агресії, навічно спочили на алеї почесних поховань Меморіального скверу.

І визначні постаті минулого, і сучасні герої є для нас орієнтирами практичного патріотизму, відданої любові до нації, до своєї землі.

ІІІ. Завершальний етап.

Учитель. Наша «екскурсія» завершилася. 22 січня 2019 року відзначатимемо сторіччя возз'єднання України. Саме в цей день на Софійській площі в Києві проголосили Акт Злуки ЗУРН з УНР. Пам'ятаймо, що 3 січня 1919 року це рішення ухвалено в Станиславові.

Західно-Українська Народна Республіка проіснувала 257 днів, тобто 7 місяців, з них – майже 5 її столицею був Станиславів. Гордімося містом, його славною історією, бережімо свідчення про ті події, пам'ятаймо про славних земляків.

Оксана ШИШКО,
учитель української мови та літератури
Підпечерівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
Тисменицької районної ради

КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ: СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ.
Матеріали до навчальних або виховних занять

Все, що мав у життю, він віддав
Для одної ідеї.
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.

Іван Франко «Мойсей»

Для галичан-українців Кость Левицький був Апостолом, який сіяв зерна просвіти і був прикладом моральної чистоти, державної мудрості. Усе життя він присвятив народу. Він став, за визначенням Ігоря Андрухіва, «галицьким Мойсеєм, який вів свій народ до державної самостійності». І був час, коли народ здобув свою державу, а наш знаменитий краянин очолив її уряд.

Кость Левицький народився 18 листопада 1859 року в містечку Тисмениця Товмацького (Тлумацького) повіту Станиславівського воєводства у сім'ї священика Антона Левицького. Але дитинство його пройшло в селі Нижнів (тепер – Тлумацького району Івано-Франківської області), де батько отримав парафію.

Після закінчення початкової школи в Тисмениці він здобував освіту у Станиславівській гімназії (1869–1878). Юнака навчали авторитетні професори – історик Юліан Целевич, мовознавець Євген Желехівський, отці Іван Лопушанський та Іван Литвинович. У спогадах «Українське життя в Станиславові» вже колишній гімназист, описуючи своє

навчання, зазначав, що «перше національне вишколення та організаційне приспособлення» отримав у таємній українській організації «Громада».

Період навчання у Львівському університеті став для Костя Левицького часом не тільки фахового становлення, а й активного залучення до громадської праці в національних об'єднаннях, насамперед студентських товариствах. Разом із ним на юридичному факультеті навчалися такі відомі згодом діячі українського національного руху в Галичині, як Євген Олесницький, Антін Могильницький, Степан Федак, Андрій Чайковський, Володимир Навроцький. У Львові він швидко увійшов у народовецьке середовище.

Із перших днів навчання в університеті Кость Левицький став активним членом студентського товариства «Академічний кружок». Тут він допомагав редагувати «популярні книжечки» для народу, де доступно і народною мовою подавалися описи подій у світі та в Україні, практичні поради з ведення господарства. Перебував Кость Левицький в «Кружку» недовго, лише до початку 1880 р., бо перейшов у товариство – «Лихвар», навколо якого гуртувалися саме українські студенти. Принциповість, вдумливість, велика працездатність, знання права допомогли Костеві Левицькому невдовзі стати одним із лідерів «Лихваря».

Його участь у студентських товариствах продемонструвала відданість українській національній ідеї, а також – організаторські здібності та потенціал громадського лідера. До незаперечних заслуг Костя Левицького як керівника студентського руху належали створення товариства «Кружок правників» і реорганізація «Дружнього лихваря» в «Академічне братство».

Закінчення Львівського та Віденського університетів, початок трудової діяльності припали на 1882 р. Навчаючись в університетах, юнак виявляв наукові здібності. Попри активне громадське життя готувався до викладацької роботи. Він вибрав об'єктом дослідження законодавчі акти «Руської Правди». Проте в останній момент керівники Львівського університету, які обмежували доступ українців до університетських кафедр, відмовили йому в захисті обраної теми.

Після закінчення навчання на юридичному факультеті Кость Левицький проходив судову і адвокатську практику у Львові, а в 1884 р. отримав у Львівському університеті ступінь доктора права. Відкрив у Львові адвокатську канцелярію. Здобув повагу і авторитет серед юристів. Він перший почав писати скарги і подання до суду українською мовою. Славу професійного юриста принесли йому справа проти Львівського магістрату та захист українського поета і художника Корнила Устияновича.

Кость Левицький брав активну участь у спеціальному Крайовому комітеті, створеному для перепоховання Маркіяна Шашкевича у Львові. Маніфестацію мали провести велично і урочисто, проте магістрат міста, що складався із шовіністично налаштованих поляків, прагнув будь-що перешкодити дійству. За декілька днів до урочистостей він заявив, що

коли домовину з тілом буде везти упряж з трьох пар коней, це коштуватиме дуже дорого. Представники Комітету не знали, що робити: перевезення тіла Маркіяна Шашкевича парою коней могло виглядати як рядовий похорон, а достатньої кількості коштів, щоб оплатити названу магістратом суму, не було. І тоді Кость Левицький запропонував замість коней запрягти волів. Це не тільки надало б процесії особливого вигляду але й повністю звільнило від оплати за запряг, оскільки «волів у поняттю законів не можна вважати за кінний запряг, згаданий у магістрацькій похоронній тарафі». Із Гуцульщини привезли три пари срібно-сірих волів з величезними рогами, які й везли домовину. Як згадує очевидець, «народна маніфестація виглядала тріумфально і прекрасно. Був це похорон князя, а карпатські воли відіграли в нім одну з першорядних ролей». Разом з тим, Кость Левицький не тільки виграв справу, але й переконливо довів, що навіть за недосконалості законів, знаючи їх, можна обороняти і українську справу, і права кожного українця.

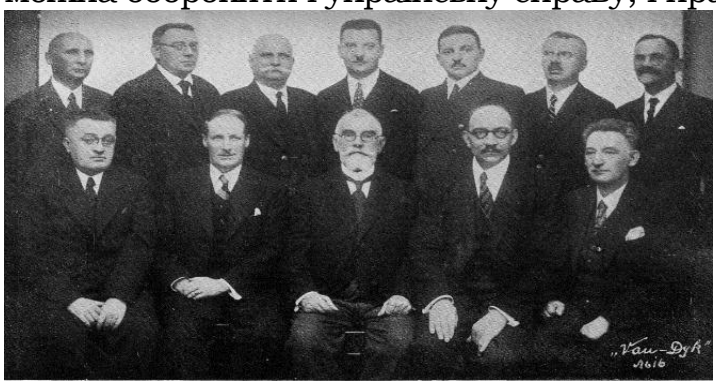
Виділ Союзу українських адвокатів у 1934 р.

На процесі по звинуваченню Корнила Устияновича в «підбурюванні проти суспільного порядку» Кость Левицький, вивчивши акт обвинувачення, так переконливо показав його суперечність, що винуватця, якому грозило покарання від 5 до 10 літ позбавлення волі, відпустили з-під варти в залі судового засідання і зняли обвинувачення.

Коли Кость Левицький став відомим політичним діячем, депутатом австрійського парламенту, він неодноразово виступав захисником у цивільних, адміністративних, кримінальних справах і вигравав навіть безнадійні судові процеси. Тож цілком закономірно, що після створення Союзу українських адвокатів, його тривалий час очолював уже знаний правозахисник.

Дім «Просвіти» у Львові

Він активно працював в українських товариствах, передусім у «Просвіті». Особлива його заслуга в придбанні просвітянами власного будинку у Львові. Також заохочував талановитих українців до творчої праці, ініціював різноманітні конкурси, премії та стипендії, опікувався будівництвом приміщення для Народного театру.

У 1884 р. «Просвіта» видала першу юридичну працю Костя Левицького «Про закон о товариствах і право збору». Далі одна за одною з'явилися «Наша свобода або які ми маємо права» (1888), «Наш закон громадський або які ми маємо права і повинности в громаді» (1889), «Про польові пошкоди» (1893) та інші.

У 1883 р. львівські ремісники Михайло Сембратович, Михайло Спожарський, Павло Мартинів, Григорій Івахів вирішили заснувати товариство українських ремісників. Вони звернулися до Костя Левицького з проханням укласти статут товариства та допомогти в його організації і створенні. Юрист успішно справився з цим завданням і 27 травня 1884 року у Львові розпочало функціонувати товариство «Зоря», яке обрало Костя Левицького секретарем. У цьому ж році він брав активну участь у створенні першого на західноукраїнських землях споживчого кооперативу «Народна торгівля». У 1898 р. виступив ініціатором і засновником «Краєвого союзу кредитового», організації українських кооперативів, ініціював створення «Краєвого союзу ревізійного», в якому головував у Раді впродовж 1904–1914 рр.

Активісти товариств «Просвіта» і Наукового імені Тараса Шевченка

Будинок Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові

Важливою сторінкою його діяльності стала участь у Науковому товаристві імені Тараса Шевченка, де керував правничим відділом історично-філософської секції, брав активну участь у редагуванні статуту.

Меморіальна дошка Костеві Левицькому на фасаді Народної гостинниці у Львові

Він дуже багато працював у царині публіцистики та видавництва. Започаткував фаховий орган українських правників Галичини «Часопис правничий»; видав німецько-український словник юридичних термінів; написав низку популярних брошур, де роз'яснював окремі питання законодавства, юридичної практики й політико-правового устрою держави. Співпрацював із редакціями галицьких політичних часописів народовецького, згодом – націонал-демократичного напрямів, насамперед «Діла», «Батьківщини», «Свободи». Написав велику кількість брошур для широких верств населення з практичними порадами щодо господарювання.

Попри все Кость Левицький увійшов в українську історію насамперед як політичний діяч. Ця його кар'єра нерозривно пов'язувалася з національно-демократичною течією вітчизняного руху в Галичині.

24 жовтня 1885 р. у Львові створили Народну раду – політичну організацію, куди увійшли представники молодшого і старшого покоління народовців. Серед її співзасновників – Кость Левицький.

26 грудня 1899 р. у залі Народного дому відбулася довірочна нарада, де обговорили нову програму і тактику дій народовців. У результаті створили Українську національно-демократичну партію (УНДП), яка продовжила традиції Народної ради. Саме з цією партією тісно пов'язувалася політична кар'єра Костя Левицького впродовж дев'ятнадцяти років, із яких сімнадцять (від грудня 1902 р.) він був головою її Народного комітету.

Із 1907 р. обирався депутатом австрійської Державної ради. Його становище в українському представництві було впливовим, а після обрання Юліана Романчука (голови української парламентської репрезентації) віце-президентом палати депутатів стало визначальним. Зусилля українського парламентського представництва під керівництвом Костя Левицького спрямовувалися на: зростання політичного впливу українців у державі; залучення важелів державної політики до розв'язання українсько-польського конфлікту; досягнення українцями ряду практичних здобутків у культурно-освітній та економічній сфері; справі виборчої реформи до Галицького сейму й заснування українського університету у Львові.

Представництво досягнуло певних успіхів, однак його діяльність не була позбавлена недоліків, одностайності та внутрішніх конфліктів. Неодноразово Костеві Левицькому доводилося примирювати опонентів. Внутрішньо і зовнішньофракційні протистояння не тільки понижували авторитет фракції, а й негативно позначалися на кінцевому результаті.

Упродовж 1908–1914 рр. депутатська діяльність Костя Левицького в Галицькому сеймі стала важливою складовою його політичного лідерства. Як фаховий юрист і впливовий український політик він одразу зайняв одне з чільних місць в українській сеймовій репрезентації, а після відходу в 1910 р. від діяльності Євгена Олесницького його обрали головою Українського сеймового клубу.

Під керівництвом Костя Левицького українське представництво в Галицькому сеймі в 1910–1913 рр. вдавалося до «голосової обструкції» (протидії) задля негайного ухвалення сеймової виборчої реформи. Врешті її ухвалили на засадах міжнаціонального компромісу.

У роки Першої світової війни Кость Левицький залишався одним із чільних діячів української політики в Австро-Угорщині, про що свідчило його обрання головою Головної української ради. Його зусилля в той час спрямовувалися на чітке представлення й відстоювання українських геополітичних інтересів, що стали особливо актуальними у зв'язку зі

змінами на політичній карті Європи, процесами відновлення польської державності.

5 травня 1915 р. у Відні створили Загальну українську раду (ЗУР), президентом якої обрали Костя Левицького. До її складу увійшли представники від українських партій Галичини та Буковини і парламентських клубів, а також три делегати від Союзу визволення України, який представляв інтереси Східної України.

Як депутат австрійського парламенту Кость Левицький відстоював у Відні інтереси українського населення, наполягав на потребі надання допомоги зруйнованим військовими діями територіям. У полі зору діяльності ЗУР та її президента були питання відродження діяльності культурно-освітніх товариств та кредитно-кооперативних установ; опіки українцями-галичанами, репресованими австро-угорськими військовими властями у серпні-вересні 1914 р. і поміщеними в концентраційні табори Австрії; культурно-пропагандистської роботи серед полонених вояків-українців із Східної України, які служили у російському війську.

4 листопада 1916 р. сталася подія, яка чи не вперше майже за стоп'ятдесятиліття перебування галичан у складі Австрійської імперії змусила їх серйозно засумніватися в «цісарській любові» до них. Польщі даровано право створити на визволених в час війни територіях, які входили до складу Російської імперії, Польське королівство, що було першим кроком до відновлення її державності. Так званий «акт двох цісарів» означав для українців крах надій на мирне вирішення питання автономії Східної Галичини.

Відносний спокій на фронтах в кінці 1916 – на початку 1917 рр. зірвався бурею в місті Петроград, де 27 лютого почалася революція, яка через кілька днів поклала кінець трьохсотлітньому пануванню династії Романових. Повалення царизму відкривало перспективу до проголошення самостійності України.

17 березня 1917 р. у Києві відбувся з'їзд представників політичних партій та громадських об'єднань, де обрали представницький орган – Українську Центральну Раду (УЦР), яка після Всеукраїнського національного конгресу (17–21 квітня) перетворилася у парламент. Обрали президію УЦР, очолювану головою Михайлом Грушевським. У червні-липні 1917 р. УЦР видала Перший і Другий універсали, в яких проголошувала автономію України в складі Росії.

Та 7 листопада 1917 р., внаслідок збройного перевороту, Тимчасовий уряд повалили і до влади в Росії прийшли більшовики. УЦР, оцінивши ситуацію, видала 20 листопада Третій Універсал, в якому проголошувалася УНР.

Галичани з радістю сприйняли цю звістку. Серед певної частини населення ширилися гасла про відрив від Австро-Угорщини та приєднання до УНР. У вітальній телеграмі на ім'я уряду УНР Кость Левицький від імені УНДП висловлював надію на скору злуку всіх українських земель в єдиній українській державі. Крім того, в телеграмі висловлювалась надія, що делегація УНР порушить питання про

автономію Галичини перед делегацією Австро-Угорщини на мирних переговорах у Бресті.

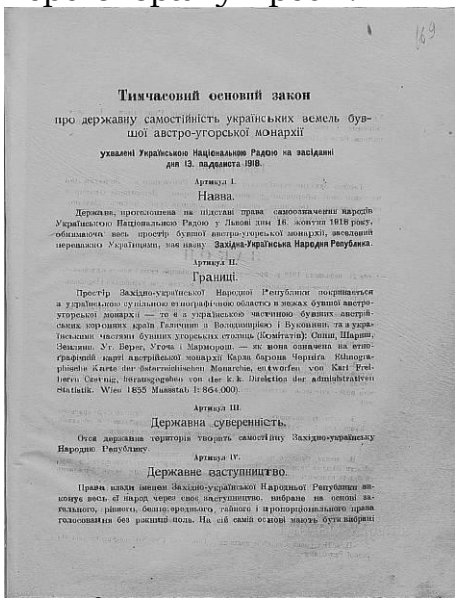

Тимчасовий основний закон

про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії

ухвалені Українською Національною Радою на засіданні дня 13. падолиста 1918.

Артикул I.

Назва.

Державу, проголошену на підставі права самоозначення народів Українською Національною Радою у Львові дня 18. жовтня 1918 року, обіймаючу весь простір бувшої австро-угорської монархії, заселений переважно Українцями, зве назву Західна-Українська Народня Республика.

Артикул II.

Границі.

Простір Західно-української Народної Республики покривається з українською суцільною етнографічною областю в землях бувшої австро-угорської монархії — те є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини і Володимирією і Буковини, та з українськими частями бувших угорських столиць (Комітатів): Сяніщ, Шариш, Земплин, Ут, Берег, Угоча і Марамарош — як вона означена на етнографічній карті австрійської монархії Карла бароня Чорніга (Ethnographische Karte der österreichischen Monarchie, entworfen von Karl Freiherrn Czörnig, herausgegeben von der k.k. Direktion der administrativen Statistik. Wien 1855 Maßstab 1:864.000).

Артикул III.

Державна суверенність.

Отся державна територія творить самостійну Західно-українську Народню Республику.

Артикул IV.

Державне заступництво.

Права власти держави Західно-української Народньої Республики виконує весь її народ через своє заступництво, вибране на основі загального, рівного, безпосереднього, тайного і пропорціонального права голосування без ріжниці поль. На сій самій основі мають бути вибрані

Тимчасовий основний закон Західно-Української Народної Республіки

18 жовтня 1918 р. у Львові представники політичних партій, депутати, громадські активісти, духівники створили УНРаду, як конституанту українського народу, який проживав на своїх етнічних землях в Австро-Угорській імперії. Вона намагалася домовитися з австрійським урядом про передачу Галичині. Проте у відповідь від австрійського намісника генерала Кароля Гуйна почула категоричну відмову, що призвела до прийняття рішення взяти владу у Львові збройним шляхом.

У ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. українці вже контролювали Львів, а наступного дня – інші міста Галичини. Нова влада одразу заручилась широкою підтримкою населення, пообіцявши йому демократичні права, восьмигодинний робочий день і проведення реформ.

Головним натхненником, організатором, керівником у підготовці і проведенні повстання у Львові та в краю, від початку до кінця, був Кость Левицький. Людина високого патріотичного обов'язку і відповідальності за доручену справу, він у ці тривожні й вирішальні дні перебував на посту, незважаючи на те, що 29 жовтня померла його донька Стефанія. Згодом згадував: «Просив тоді членів Української Національної Ради, щоби мене звільнили від обовязку проводу в Національній Раді. Та вони відповіли, що я мушу остати на тому становищі, хоча знають, що мені дуже важко, бо вони не можуть обійтися без мойого проводу».

Президент Євген Петрушевич та уряд ЗУНР

Радість перемоги затьмарила втрата. Обідньої пори 1 листопада Кость Левицький хоронив із родиною доньку, а на львівській ратуші розвівався на вітрах синьо-жовтий прапор, який сповіщав, що українці Галичини нарешті вибороли довгождану самостійність.

У період ЗУНР Кость Левицький був одним із провідних діячів українського галицького політикуму. Він очолював львівську делегатуру УНРади, належав до числа кількох осіб, які підтримали рішення про Листопадовий зрив, а після проголошення ЗУНР очолив її перший уряд – Державний Секретаріат.

Під керівництвом Костя Левицького уряд ухвалював перші рішення щодо державного будівництва, створював вертикаль влади на місцях,

дбав про забезпечення населення продовольством і товарами першої необхідності. Як фаховий юрист Кость Левицький був серед авторів ряду законопроектів про військову, грошову, аграрну та інші реформи, які ухвалили вже після його відставки; наполягав на забезпеченні достойного представництва в системі влади національним меншинам; здійснив значну частину підготовчої роботи для проголошення Злуки УНР і ЗУНР. Він зумів не тільки зберегти завоювання Листопадового зриву, але й підготував ґрунт для подальшого розвитку молодої Української держави.

У грудні 1918 р. Кость Левицький пішов у відставку з посади голови уряду. Цей період у його житті був сповнений політичними перипетіями (відомо, що між ним і президентом ЗУНР Євгеном Петрушевичем були серйозні непорозуміння).

Деякий час Кость Левицький проживав у Станиславові та займався справами «Краєвого союзу кредитового» та налагодженням діяльності кредитно-кооперативних спілок. В березні 1919 р. він переїхав до Кам'янця-Подільського, де продовжував займатися економічними справами, а в липні 1919 р., коли УГА змушена перейти за річку Збруч, емігрував до Відня, куди згодом, в жовтні 1919 р., перебрався й уряд ЗУНР.

Повернувшись в 1924 році у Львів, Кость Левицький вже не брав такої активної участі в українському політичному житті як раніше, хоча обирався членом Центрального комітету Українського національно-демократичного об'єднання.

Своє вісімдесятиріччя Кость Левицький зустрів у застінках НКВС. На прихід радянської влади він зреагував стримано, бо був противником соціалістичних ідей, а також добре поінформований про «комуністичний рай».

Видатний політик пробув у тюрмах Львова і Москви 20 місяців. Тільки завдяки високій духовності та професійності йому вдалося відбути ув'язнення. Невдовзі перед радянсько-німецькою війною його випустили на волю.

Музей історії міста Тисмениця

Новий етап в політичній діяльності патріарха українського політичного руху в Західній Україні почався з проголошення 30 червня 1941 року Акта відновлення Української держави. Поряд з Державним Правлінням – урядом, на думку його очільника Ярослава Стецька, необхідно було створити інституцію, яка б об'єднувала і репрезентувала все українське суспільство. Як він пізніше згадував, корисною була підтримка Державного Правління «президентом Костем Левицьким, який після з'ясування йому мною наших планів заявив, що він є щасливий, що може ще раз віддати свій труд і коли треба – життя Україні. Президент Левицький – це був символ 1918 р. на ЗУЗ (західноукраїнських землях), в'язень Лубянки, незламний патріот – сеньор

наших політичних діячів. Я подав йому у початкових загальних зарисах мій плян Ради Сеньорів – своєрідного Сенату. З нав'язанням до наших старовинних зразків Княжої і Гетьманської доби, а не до так зв. Великої Фашистської Ради, монопартійної інституції, чи навіть до палати лордів, для організаційно-структурної побудови якої у нас передумов не було, або врешті до Сенату США. Щось із компетенції і щось з принципу організації цих трьох інституцій я брав до уваги... У кожному разі в Раді Сеньорів мали бути репрезентовані наші церкви, наші громадські і економічні централі, культурно-наукові інституції, центральні професійні організації, заслужені громадські, культурні і державно-політичні діячі різних напрямків…

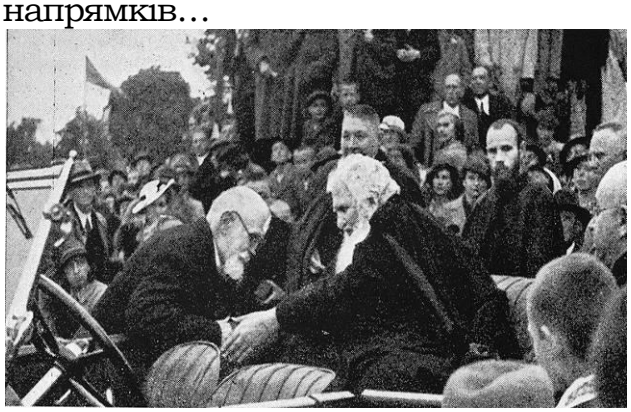

Президент Кость Левицький вітає митрополита Андрея Шептицького

Д-р Кость Левицький погодився прийняти головство Ради Сеньорів з тим, що почесним головою мав стати Митрополит (Андрей Шептицький). Заявив мені, що він стоїть повністю до деспозиції Уряду і в кожній ситуації є готовий йому помагати. Цього він лояльно дотримувався і у кожній потребі служив радо своєю радою досвідченого державно-політичного мужа, який вмів цінувати власну гідність і достойність своєї нації».

Похилий вік, перебування у в'язниці, моральні стреси, які довелося знову пережити через окупацію Галичини радянськими та німецькими військами, остаточно підірвали здоров'я Костя Левицького.

12 листопада 1941 р. на мурах Львова, в людних місцях – скрізь були розклеєні оповістки із сумною звісткою про смерть великого державця.

Костя Левицького похоронили в присутності вищого духовенства та численної громадськості Львова на Янівському цвинтарі поруч з національним героєм Галичини генералом Мироном Тарнавським.

Для багатьох поколінь української молоді життя Костя Левицького може бути прикладом чесного, самовідданого безкомпромісного служіння інтересам своєї нації, її благу, визволенню та духовному росту.

Література

1. Альманах Станіславівської землі. Збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. I–II / ред. упор. Микола Климишин // Вид. центр. коміт. Станиславівщини. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто : [Б. в.], 1985. – Т. II. – С. 271.

2. Андрухів І. Знакові листопади Костя Левицького / І. Андрухів // Вперед. – 2009. – 20 листопада. – № 46. – С. 7.

3. Андрухів І. Кость Левицький: сторінки життя / І. О. Андрухів. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1995. – 46 с.

4. Антологія правничої думки в Галичині (1889–1900) / за заг. ред. М. М. Цимбалюка; укл. А. С. Токарська, О. В. Грищук, М. М. Цимбалюк. – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – Т. 1. – 408 с.

5. Арсенич П. На всі часи заповідав єднання / П. Арсенич // Галичина. – 1999. – 30 жовтня. – С. 7.
6. Баранецький О. Д-р Кость Левицький в роках 1892–1895. (Спомини щоденного свідка) / О. Баранецький // Вільне слово. – 1942. – 1 січня. – С. 6.
7. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т. 4 // Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – Париж–Нью–Йорк : [Б. в.], 1962. – С. 1268.
8. Крип'якевич І. Історія України / відп. ред. Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.
9. Кугутяк М. Історія Української Націонал-Демократії 1918–1919. – Т. 1. – К.–Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 535 с.
10. Левицький К. Великий зрив / К. Левицький. – Львів : Вид. кооператива «Червона калина», 1931. – 149 с.
11. Литвин М. Прем'єр Кость Левицький / М. Литвин // Львівська Газета. – 2008. – 30 жовтня. – № 159. – С. 2; 31 жовтня. – № 160. – С. 4.
12. Нагірняк О. Життєве кредо Костя Левицького – інтереси української нації / О. Нагірняк // Шлях перемоги. – 2005. – 23 листопада. – С. 12.
13. Невицький К. Українські політики Галичини / К. Невицький // Кафедра українознавства ТАНГу. – Тернопіль : [Б. в.], 1996. – 178 с.
14. Стецько Я. 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. – Торонто–Нью-Йорк–Лондон : [Б. в.], 1967. – С. 230, 232.
15. Полонська-Василенко Н. Історія України 1900–1923 рр. / Н. Полонська-Василенко. – К. : [Б. в.], 1991. – 136 с.
16. Якель Р. Більше ніж адвокат / Р. Якель // Людина. – 2005. – 19–25 лютого. – № 6. – С. 8.

Оксана ІВАНЮЛИК,
учитель української мови і літератури
Микитинецької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
Івано-Франківської міської ради

«ХТО УМИРАЄ В БОРОТЬБІ, В СЕРЦЯХ ЖИВЕ НАВІКИ!» ЖИТТЄПИС ПОЛКОВНИКА ДМИТРА ВІТОВСЬКОГО. Урок-усний журнал. 10–11 класи

Мета. Розкрити основні віхи життєвого шляху міністра оборони ЗУНР Дмитра Вітовського, формувати розуміння учнями своєрідності долі визначного українця, показати велич його постаті; розвивати аналітичні навички, уміння самостійно робити висновки; виховувати толерантність до поглядів і суджень, благородство, патріотизм, гідність.

Обладнання. Портрет Дмитра Вітовського, світлини, пов'язані з різними періодами його життя.

Література. 1. Арсенич П. Станіславів – столиця ЗУНР / П. Арсенич. – Івано-Франківськ : [Б. в.], 1993. – 53 с.
2. Горинь В. Дмитро Вітовський – лицар громадянського обов'язку та військового чину /В. Горинь // Україна: ЗУНР: історія і традиції. – Львів, 2000. – С. 157–163.

3. Заклинський М. Роля Дмитра Вітовського в Листопадовому Чині / М. Заклинський // Визвольний шлях. – 1966. – № 12. – С. 1344–1351.

4. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів : [Б. в.], 1995. – 368 с.

5. Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів : [Б. в.], 1990. – 199 с.

6. Тищик Б. Західноукраїнська Народна Республіка: 1918–1923 / Б. Тищик, О. Вівчаренко. – Коломия : [Б. в.], 1993. – 120 с.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний етап.

Вступне слово вчителя. Історія – це пам'ять людського суспільства, його свідомість і совість, засіб самоочищення, виховання прийдешніх поколінь. На жаль, у тоталітарні часи цілі пласти нашого минулого були сфальсифіковані або заховані за броньованою стіною мовчання. І лише із здобуттям Україною незалежності розпочалися серйозні дослідження драматичного літопису Західної України та й усього українського народу.

Історія нашої держави знає багатьох відомих політичних діячів, які боролись за право мати незалежну державу, які, жертвуючи своїм благополуччям та волею, протистояли ворогові. Одним із таких борців за свободу став Дмитро Вітовський – полковник УГА, міністр оборони ЗУНР, делегат Паризької конференції з питань встановлення миру після Першої світової, наш визначний краянин.

«Де він з'являвся, збурював та непокоїв, – писав його бойовий побратим Дмитро Паліїв, – надихав, будив, вів за собою. Всюди сіяв нове добродане зерно. Одне слово, був однією з найнеспокійніших натур свого часу. Його мужнім витязем». Письменник. Видавець. Педагог. Усе його свідоме життя повнилося енергією, пошуком, неспокоєм, мужньою боротьбою за волю України. «Тішуся сам собою, що я разом з усіма став до відбудови нашої державности. Що відбудова припала на мій час, і зможу закласти в неї і свою цеглину», – писав Дмитро Вітовський. Боротьба підняла його до висот всенародного визнання й пошани, зробила народним героєм, визначним державним діячем.

ІІ. Основний етап.

(Учитель оголошує тему, мету уроку. Повідомляє, що він відбуватиметься у вигляді мандрівки сторінками долі Дмитра Вітовського.)

І сторінка. Дитячі та юнацькі роки. Народився Дмитро Вітовський 8 листопада 1887 року в селі Медуха, недалеко від колишньої княжої столиці Галича. Мав молодшого брата Івана та сестру Анну. Рід Вітовських гордився, що походить із старої української шляхти, до того ж «гоноровоі», бо мала свій герб.

Серед учнів сільської школи хлопець вирізнявся неабиякими здібностями до навчання, побожністю, вродженою інтелігентністю. Опісля здібного сина батько віддав до польської (бо не було української) гімназії в місто Станиславів. Але за браком коштів оселився в дешевій Миколаївській бурсі, що підтримувалася російським урядом і насаджувала москвофільство.

Дмитро Вітовський захоплювався історією та літературою. Професори шанували його за те, що висловлював відкрито свої думки. Друзі характеризували його як запального, товариського й відважного юнака, що спонукав інших до різних культурних починів. Захоплення привели юнака в таємний гурток самоосвіти, що підпільно поширював серед українських гімназистів історичні та політичні видання. Хлопець нишком опанував історію козаччини та українську літературу, відтак противився москвофільській облуді й відкрито називав себе українцем. За це москвофіли вигнали п'ятикласника й кількох його друзів із бурси.

Вигнанець оселився в українській Педагогічній бурсі. Щоб оплатити проживання, змушений заробляти приватними лекціями, які забирали дорогий час і шкодили самоосвіті. Попри це брав активну участь у дискусіях таємного гуртка. Готував доповіді на улюблені літературні теми. На його світогляд впливали твори Тараса Шевченка та Івана Франка. Він сприймав і розумів ідеї Михайла Грушевського, Володимира Винниченка. Особливо збагатив свій молодий розум, розширив світогляд на так званих «годинах» Василя Пачовського, що їх відвідували гуртківці.

Тоді ж під впливом наставника Дмитро Вітовський спробував себе в художньому слові. Він став одним із засновників нелегального літературно-гумористичного журналу «Оса», разом зі своїм другом Миколою Федюшкою (Євшаном) увійшов до його редколегії. Друкувався під псевдонімом Гнат Буряк, Мстислав Турський, а іноді й під своїм прізвищем. Писав фейлетони, статті, поезію. До речі, з віршування почав свою літературну діяльність. Перший вірш «Плили звуки» видрукував 1906 року в «Буковині». Водночас не забував і про громадсько-політичну діяльність. Їздив селами, організовував Шевченківські вечори.

На вихідні дні разом з іншими членами гуртка Дмитро Вітовський виїжджав до сіл, щоб зачитувати селянам і пояснювати вибрані місця з книжок та часописів, представляти театральні вистави. Навесні 1907 року у зв'язку із доносом учням найвищих класів гімназії зачитали засторогу директора. Дійшло, мовляв, до його відома, що декотрі учні займаються в сільських читальнях політичною агітацією. Такого роду виступи їм заборонено. Кого спіймають, той буде гостро та суворо покараний.

ІІ сторінка. Студентське життя. Улітку 1907 року Дмитро Вітовський закінчив гімназію й вступив на правничий факультет Львівського університету, де, крім фахових занять, слухав лекції з історії України і Європи професора Михайла Грушевського.

Матеріальна скрута змусила працювати в адвокатській канцелярії Станиславова, а до Львова приїжджав тільки для того, щоб скласти іспити. Попри це поринув у вир політичної і громадської праці. Вступив до Української радикальної партії, виступав на політичних вічах за нову виборчу систему, увійшов до складу партійного проводу, організовував сільські осередки товариств «Січ» і «Просвіта». У 1909 році відбув однорічну службу в австрійському війську та завершив її як молодший офіцер у ступені хорунжого.

Українські студенти хотіли навчатися в українському університеті. Окупанти всіляко перечили цьому. Боротьба загострилася настільки, що 1 липня 1910 року поляки убили одного з провідників українського студентства Адама Коцка. На студентських зборах Дмитро Вітовський виголосив палку промову, у якій довів необхідність провести нелегальне віче в будинку університету. Польські студенти намагались розігнати це зібрання, але воно скінчилось коридорними барикадами і стріляниною. У відповідь – судовий процес, виключення з університету, утрата військового ступеня – і в'язниця.

Повернувшись на волю, Дмитро Вітовський успішно завершив навчання в Краківському університеті та очолив таємний студентський комітет. Коли інші потопали в безлічі питань, він успішно доводив до кінця розпочаті справи. Події самі висували його на провідне місце, бо він орієнтувався в тогочасній політичній ситуації краще, як інші, та подавав доцільніші способи діяння. Він умів коротко висловити свою думку, терпеливо вислухати інших і швидко вирішити справу. Його промови були повні поезії та глибоких думок.

ІІІ сторінка. Провідник стрілецтва. Прагнучи долучитися до святої справи – побудови української державності, двадцятишестирічний Дмитро Вітовський від самого початку Першої світової війни очолив перший курінь легіону УСС Степана Шухевича. Стрільці склали ту ж присягу, що й австрійські вояки. Однак наступного дня з волі командира присягли на вірність Україні перед заслуженим громадським діячем і композитором отцем Остапом Нижанківським.

Дмитро Вітовський став «батьком» звичаїв новітнього українського війська. Він щодня тренував своїх підлеглих. Стрільці з інших відділів, що розуміли потребу самовишколу, зголошувалися до переведення в його сотню, яка складалася на три чверті з інтелігенції і заслужено вважалася добірною.

Навчання дало результат. Коли розпочалися військові дії, Дмитро Вітовський писав: «Ночуємо на горі, вітер, мороз і мряка не дають на місці лежати. Вкритися нічим, постелити нічого, вогню розложити не вільно… Ночуємо знову на горі, в мряці, студені і дощі… Мої хлопці відбивають наступ москалів, як старі вояки. Вже стріляють не лежачи, але стоять випружені вперед і пражуть з крісів москалів, які вже зблизились на 10–15 кроків. Ідуть на багнети сміло, безстрашно…»

Сотня особливо вирізнялась у розвідці, а її очільник був вродженим організатором-вихователем. Провини, за які потрібно було карати за правилами австрійського війська, він передавав на суд сотні, яка краще розуміла потребу бездоганної поведінки і відповідальності за свої вчинки. Стрільці відчували до себе повагу. «У чужинців-військових здобули собі Українські Січові Стрільці лише признання й похвалу, що є вперті, хоробрі й бойові...», – писав Дмитро Вітовський у нарисі «Моя сотня».

Його високі провідницькі якості вшанувала й команда австрійського війська. У грудні 1914 року йому повернули ступінь хорунжого. Незабаром з волі Степана Шухевича став командиром куреня, але,

помітивши, що на цю посаду має велике бажання інший старшина, добровільно залишив її.

Він і кращі стрільці сотні часто збиралися на таємні сходини, де обговорювали питання української ідеології. З часом на ці зустрічі запрошували інших старшин. Так творився новітній дух стрілецького війська. Так творилось переконання, «що, який би не був вислід війни, на них і лише на них спаде весь тягар національної роботи». Уже тоді усвідомлювали, що незабаром саме вони «будуть корчувати те, що нас нищить, а насаджувати те, чого нам треба, щоб стати народом залізним». Коли навесні 1915 року стрільці кропили своєю кров'ю схили гори Маківки, сотня Дмитра Вітовського становила дивізійний запас, проте по-можливості допомагала фронтовикам.

Після боїв за Маківку розпочався загальний наступ австро-німецьких військ на схід. Сотня Дмитра Вітовського 27 червня 1915 року зайняла місто Галич. Командир наказав вивісити на ратуші старої княжої столиці синьо-жовтий український прапор. Цей вчинок наробив багато шуму у вищих військових командах, а угорський парламент у Будапешті провів спеціальні слухання. Голова мадярського уряду зажадав пояснень від головної команди австрійського війська. Уся справа закінчилась погрозою ініціатору з боку військової влади, що в нього знову відберуть старшинський ступінь, якщо подібне повториться.

1 листопада 1915 року на річці Стрипа, коло села Семиківці, російські війська прорвали фронт. Утративши втричі більше друзів, як на Маківці, стрільці у важкій триденній битві зупинили ворожий наступ. Це була остання битва УСС, в якій брав участь Дмитро Вітовський. Його поранили в ногу – і він відбув на лікування.

У середині грудня Дмитро Вітовський повернувся на фронт. Поклав край внутрішнім суперечкам, що зродились у війську, і започаткував тісну та плідну співпрацю між стрілецтвом. Йому доручили зреалізувати просвітницьку місію на Волині.

Але перед тим, як від'їхати, відвідав притулок для хворих і виздоровців УСС, де лікувалися товариші з розбитої сотні, поправляв здоров'я Іван Франко. Від того часу збереглася фотографія. Якраз Свята вечеря, біля Івана Франка його медична сестра, а поруч – Дмитро Вітовський. Про його подвиги Каменяр знав, читав і написані ним твори. На згадку про Святу вечерю він подарував стрільцеві поезії «Буркутська романса» та «Супокій». Згодом вірші публікували станиславівські «Громадські вісті» під заголовком «Із невідомих поезій Івана Франка».

IV сторінка. Освітня праця у волинських селах. У листі від 1 квітня 1916 року Дмитро Вітовський писав: «Товчусь по селах, як Марко по пеклі, їду в село по два і три рази… тут треба робити, робити, робити…» За винятком кількох сіл, зайнятих виселеними польськими родинами, він об'їхав і обійшов увесь свій округ. На початку червня 1916 року, коли провели всю підготовчу працю, він відкрив на Волині 11 українських народних шкіл. Місцева військова австрійська влада захоплено обіцяла допомагати цій добрій справі. Коли у вересні до Ковеля

приїхав Головний командувач австрійського східного фронту, сотника Дмитра Вітовського запросили на прийом для високих і найвищих старшин. Командувач мав довгу розмову з простим українським старшиною.

Восени 1916 року Дмитро Вітовський кілька тижнів провів у відпустці в Галичині. Тут сталась важлива подія в його особистому житті – він одружився. Чи передбачав тоді, яка доля спіткає його сім'ю після його смерті?

Брусилівський прорив призвів до того, що Ковельську округу заполонили родини українських утікачів. В одному з листів Дмитро Вітовський писав, що «збіжжя мало, виселенців багато, роботи дуже багато», водночас «справа шкільна іде зовсім добре». Планів безліч – відкриття курсів для неграмотних і ще кількох шкіл, видання «Альманаху». Спільними стараннями з 1916 до початку 1918 років на Волині організували понад 150 українських шкіл.

Благородна освітянська місія галичан принесла хороші плоди. Національне пробудження охопило щонайширші верстви волинян. Проте у квітні 1917 року завдяки старанням впливових польських політиків військова влада раптово відкликала стрільців. Як передбачав Дмитро Вітовський, поляки дізналися про успіхи розгорнутої УСС праці і доклали зусиль для її знешкодження.

V сторінка. Знову на полі бою. Із середини квітня Дмитро Вітовський знову в коші УСС. Наростання українського національного руху в Російській імперії, а також наявність українізованих частин царської армії з другого боку фронту призвели до довгих дискусій про долю січовиків.

Для вирішення цього питання 27 травня 1917 року відбулась таємна старшинська нарада представників усіх трьох частин УСС. Ведення цих важливих і поважних зборів стрілецтво доручило Дмитру Вітовському. У результаті вирішили, що з політичних причин «усуси» мають існувати далі. Хід подій довів правильність цього рішення.

Улітку Дмитро Вітовський ущент розбив безглузду думку, що почала опановувати голови стрілецької старшини, про можливу еміграцію після війни: «Та ж у нас майже вся молода інтелігенція вигинула, так само, коли не гірше і по другім боці».

Коли в грудні фронтові частини УСС розмістились біля річки Збруч, відбулась таємна нарада їх старшин. Вони пропонували зректись Австрії і перейти на службу УНР на знак протесту проти небезпеки приєднання Галичини до новостворюваної автономної польської держави. Результат наради вирішив виступ Дмитра Вітовського. Стрільці залишилися здобувати незалежність українських земель, що ще перебували в складі Австрії.

Після проголошення незалежності УНР Німеччина та Австро-Угорщина уклала з нею перший мир у тій світовій війні. Союзні держави зобов'язались допомогти Україні побороти нових окупантів – більшовиків. Сотнику Дмитру Вітовському доручили створити з кращих стрільців

окрему сотню з метою роз'яснення політики союзних держав щодо України. Через три тижні австрійська військова влада зорієнтувалась, що більшовицькі сили малі, а українці спокійні. Окрему сотню розформували, а її творця підпорядкували помічником підполковнику Миронові Тарнавському, що був тоді референтом цивільних справ австрійської команди в Жмеринці.

VI сторінка. Провідник Листопадового чину. 18 жовтня 1918 року на основі цісарської відозви, викликаної наростанням національно-визвольних рухів в Австро-Угорщині, усі народи імперії утворили свої керівні органи, які одразу проголосили створення самостійних національних держав. Представник УНРади 20 жовтня звернувся до УСС з проханням, щоб Дмитро Вітовський очолив підпільну організацію українських військових в австрійському війську, яка з вересня діяла в місті Львові. На таємних старшинських зборах стрілецтво прийняло пропозицію.

Уранці 31 жовтня газети повідомили, що польська влада призначила для Галичини свого комісара, і вже наступного дня до Львова приїде Польська ліквідаційна комісія для повного переобрання влади. Дмитро Вітовський вирішив тієї ж ночі роззброїти всі військові частини поляків і створити український уряд. Для цього негайно скликав засідання керівників військової організації, де розробив план дій і розіслав відповідні накази до підпільних окружних військових команд. Цього ж дня зібралось надзвичайне засідання УНРади. Більшість її членів вважали, що потрібно зачекати. Тільки рішучість Дмитра Вітовського вирішила справу: «Мусимо взяти владу цієї ночі, бо завтра це зроблять поляки!»

Увечері, о 18.00, в Народному домі він провів нараду всіх українських старшин, що були тоді в місті. Частина з них вагалася, але рішучість сотника знову взяла верх – розійшлися з чіткими вказівками до дій.

О четвертій годині ранку 1 листопада 1918 року українські вояки перебрали владу у Львові. За кілька годин Галичина належала українцям. Уранці того ж дня Дмитро Вітовський вислав телеграму до Києва, на адресу Українського національного союзу: «Зайнятий українськими військами Львів посилає поклін Києву, столиці Соборної України!»

Здобуття влади – це лише половина шляху до волі. Своє право бути вільним треба довести. Першого листопада це право треба було доводити польським шовіністам, які того дня розпалили війну у Львові, а за кілька днів – у центрі Європи. Дмитро Вітовський був заскочений таким ходом подій, бо прагнув миру з польським народом. Уже 2 листопада він оголосив про відставку, а наступного дня наполіг на своєму рішенні: «Кожен має робити те, що в нього виходить найкраще!»

VII сторінка. Військовий секретаріат ЗУНР. Аби ухвалити злуку західних і східних українських земель, Дмитро Вітовський погодився стати секретарем військових справ Державного Секретаріату ЗУНР, який 9 листопада отримав від УНРади всю владу в краї. Уже 13 листопада

секретар встановив розпорядок покликання на військову службу. Мобілізація йшла поволі, бо зі світової війни вернулось дуже мало вояків. Проте вже в грудні з 4-х мільйонів українців, що мешкали в Галичині, Дмитро Вітовський організував понад стотисячне військо – УГА.

Про його діяльність на посаді міністра військових справ написано чимало дослідницьких праць. Полковник показав себе вмілим організатором і керівником оборони краю від польської окупації. Радощі перемог чергувалися зі смутком і болем невдач та поразок. У новоствореній УГА панував дух української соборності, культивувалася ідея з'єднання ЗУНР і УНР. Її невтомним поборником виступив сам натхненник. Він мріяв про створення єдиної армії двох українських держав. А коли УНРада винесла 3 січня 1919 року відповідне рішення, одразу ж привітав її своїм спеціальним універсалом. У ньому говорилося: «Після чотирьох із половиною років муки, ридання й жалоби сповнилась народна воля! Зі сльозами радощів сповіщаємо Вам велике слово: вчера упав кордон між українськими землями й від вчера ми всі вже громадяни великої Народної Республіки... Ще хвиля кривавого зусилля – і слово станеться ділом! З крові і пожежі та руїни встане Велика Україна...»

16 січня Дмитро Вітовський з делегацією ЗУНР відбув зі Станиславова до Києва, щоб взяти участь у проголошенні Злуки. 22 січня 1919 р. він заслужено брав участь в урочистостях біля собору Святої Софії. Проте непорозуміння в уряді ЗУНР призвели до того, що 13 лютого 1919 року він залишив посаду військового секретаря.

VIII сторінка. Дипломатична праця в Парижі. У березні 1919 р. Державний Секретаріат відрядив полковника Дмитра Вітовського до складу української делегації на світову конференцію в Парижі. Він вирушив у дорогу з містечка Рожнятів, де тоді жила його сім'я, а дружина Марічка очікувала на народження дитини. Жодного разу він так і не побачив свого сина, який продовжив справу батька, а згодом став активним діячем проводу УПА, в 1946 р. загинув у сталінських катівнях.

Із прибуттям представників ЗУНР до Парижа вимоги української делегації стали рішучими й переконливими. Це підтверджують уривки із листа Дмитра Вітовського до президента США Вудро Вільсона: «Удержання польської окупації в Галичині кине ту територію в вир безупинних неспокоїв, збройних розправ, партизанки… Насильства, арешти і розстріли наших людей польськими військами показують, якими методами будуть послуговуватись поляки, щоб удержати своє панування там, де не мають до того ніякого права, хиба право сильнішого…»

Проте 25 червня Найвища Рада конференції надала полякам право зайняти захід України до річки Збруч. Українська делегація оголосила рішучий протест, у якому заявила, що український народ відмовиться прийняти це рішення і обстоюватиме всіма способами незалежність й цілість своєї держави.

Делегат Дмитро Вітовський, що «ходив у тих днях, як із хреста знятий», вважав своє завдання закінченим і 7 липня планував виїхати до

Кам'янця, щоб особисто повідомити про дійсний стан справ Головного отамана УНР Симона Петлюру. Він свідомо знехтував безпечним шляхом в Україну і вибрав найкоротший – повітрям. Великим п'ятимоторним літаком вилетів з Берліна до Кам'янця. У Бресляві (тепер – Вроцлав) на борт довантажили скрині з різними документами й українськими грішми. Перед вильотом механіки, інженери оглянули аероплан та підтвердили його здатність до лету… Близько дев'ятої години ранку 4 серпня 1919 року на кордоні з Німеччиною літак обстріляла польська прикордонна сторожа. Прогримів сильний вибух, стальний пах загорівся й у вигляді вогняної кулі впав на німецький бік, залишаючи за собою довгу смугу чорного диму.

Тіло Дмитра Вітовського перевезли до Берліна. Місцеве українське консульство організувало пишний похорон. На металевій домовині червоніла козацька китайка, на якій лежали дві перехрещені шаблі й козацька шапка, біля голови – полковницька булава. Поховали військовика на берлінському кладовищі Святої Ядвіги – у позиченій гробниці, на чужій землі. У 1928 році Крайове товариство охорони воєнних могил перепоховало його в окремо збудовану усипальницю.

1 листопада 2002 року прах Дмитра Вітовського урочисто перепоховали на Личаківському цвинтарі Львова.

…Колись у Києві, у Пантеоні Національних Героїв, золотом викарбують слова Олександра Олеся («Пам'яті Дмитра Вітовського»), сказані про Великого Українця:

«Хто умирає в боротьбі,
В серцях живе навіки!»

ІІІ. Підсумковий етап. Побудова незалежної держави можлива за умови поваги до своєї історії, повернення із забуття імен політичних і військових діячів – активних учасників і керівників національно-визвольного руху. Тому сьогодні ми й згадуємо про життя й діяльність Дмитра Вітовського в контексті українського державотворення ХХ століття. У своєму нарисі «По літах» він писав про тисячі і тисячі героїв України: «Їх кров річкою плила, молоде життя з вітром улітало, а вони клались до вічного сну і всміхались до мрії, і вона – мрія про волю – сповнилась. На їх могилах зродилась наша воля».

У святому вогні боротьби за волю України згорів полковник Дмитро Вітовський. Згорів, як метеорит. Його світло донині палає невмирущою славою великого подвигу Героя.

Марія ВІЗІНСЬКА,
методист районного інформаційно-методичного центру
відділу освіти Надвірнянської районної державної адміністрації

ЦЕ ЛЮДИ, НА СТАЛЬ ПЕРЕКУТІ В ОГНІ…
Матеріали до інтелектуальних ігор

Постаті

І варіант

1. «Мусимо зайняти Львів цієї ночі. Наша честь вимагає, щоб ми перші взяли владу в нашім краю, навіть хоч би прийшлося її завтра утратити. Справа може вдатися тільки зараз», – так на терміновій нараді УНРади 31 жовтня 1918 року промовив до учасників _____. *(Дмитро Вітовський)*

2. Майбутній діяч ЗУНР, який після отримання ступеня доктора права, відбув практику в талановитого правника, директора товариства «Дністер» Степана Федака, а відтак відкрив у місті Сокаль адвокатську канцелярію. *(Євген Петрушевич)*

3. Один з діячів ЗУНР, якого видатний український письменник-новеліст Василь Стефаник оцінив так: «Не лише поодиноких людей боронив він зі знанням і з запалом перед всілякими судами, але перед історією боронив цілий свій народ так, як не боронив його від довгих літ ніхто». *(Лев Бачинський)*

4. Під час відступу з Галичини 1915 року росіяни вивезли його до Києва як заручника. Повернувся до Львова через два роки через Петроград, Стокгольм, Берлін, обміняний на інтернованого російського консула. *(Степан Федак)*

5. Він відомий як автор перших українських праць із теорії фізичного виховання й спорту; розробник української спортивної термінології та символіки спортивних гуртків, товариств та організацій; автор численних публікацій в українській та іноземній періодиці, журналах, альманахах, календарях, енциклопедіях; ідейний натхненник і редактор українських спортивних видань. *(Іван Боберський)*

6. У складі австрійської делегації побував на студентському конгресі в Англії, де виступив із промовою, у якій рішуче протестував проти виголошеного перед тим реферату про перебудову Європи, у якому йшлося про те, що Галичина по річку Сян повинна належати Росії. *(Лонгин Цегельський)*

7. Один із організаторів Центрального військового комітету, опрацьовував план повстання у Львові, починаючи від 19 жовтня 1918 року, разом із Людомиром (Любомиром) Огоновським і Дмитром Палієвим. *(Петро Бубела)*

8. Український письменник, автор роману «Сагайдачний», громадський діяч, доктор права, адвокат у Галичині, діяч УНДП, один з організаторів УСС, повітовий комісар у період ЗУНР у Самборі. *(Андрій Чайковський)*

9. Син одного з провідних організаторів Листопадового чину, який мав таке ж ім'я, як і батько, народився за місяць до його смерті, став через 25 років героєм УПА, одним із командирів ВО-4 «Говерла» (билася з СРСР до 1954 року), якого тяжкопораненим захопили, а потім розстріляли «енкавеесівці» у 1947 році. *(Син Дмитра Вітовського – Дмитро Вітовський-молодший)*

10. Український полководець, генерал-чотар УГА та її Начальний вождь (командант, головнокомандувач), відсторонений від командування та відданий під суд польового трибуналу за проголошення союзу з денікінцями. *(Мирон Тарнавський)*

11. Один із організаторів Листопадового чину, пробував себе як письменник, опублікував твори «Із смутно-ясних спогадів», «Маківка», «Звіт». *(Дмитро Вітовський)*

12. Добре розуміючи важливість книжкової продукції, що виходила під грифом «Просвіти», «Червоної Калини» та інших українських видавництв, він підтримував їх матеріально, інколи ризикуючи фінансовою стабільністю очолюваних ним установ. *(Степан Федак)*

ІІ варіант

1. Про нього кажуть, що він міг стати українським Юзефом Пілсудським або Карлом Маннергеймом, але, на жаль, доля розпорядилася інакше. Він несподівано загинув у віці 31 рік в авіакатастрофі в серпні 1919 року в небі над Німеччиною, повертаючись з мирної конференції, де намагався переконати Антанту в необхідності визнати Україну (а не лише Польщу, Чехо-Словаччину і Югославію) новою державою на карті Європи. *(Дмитро Вітовський)*

2. Українська письменниця, літературний критик, перекладачка (з чеської, німецької, російської), журналістка, народна вчителька, культурно-освітня діячка, одна з активних організаторок жіночого руху в Галичині, дослідниця фольклору, етнографії та мистецтва Гуцульщини й Бойківщини, співробітниця журналу «Жіноча Доля», працювала в державному апараті ЗУНР (1918–1919 рр.). *(Ольга Дучимінська)*

3. Окремі галицькі діячі з певною іронією звертали увагу на його проавстрійську позицію, наголошуючи що «він був одним із тих, які поручали до останньої хвилини, коли розпадалася Австрія, триматися австрійської клямки». *(Лонгин Цегельський)*

4. «Ми свідомі цього обов'язку, який прийняли серед граду куль і незвичайно важливих обставин. Вступаючи в уряд, уважаємо за відповідне зазначити, що стоїмо на демократичнім принципі. Ми вийшли з народу і для народу буде присвячена наша праця», – цими словами започаткував 10 листопада 1918 року діяльність тимчасового Державного Секретаріату його голова _____. *(Кость Левицький)*

5. Титулований австрієць, командир Січових стрільців, приятель Дмитра Вітовського, пізніше полковник УНР, голова відділу закордонних зв'язків Головного управління Генерального штабу УНР, симпатик ОУН. *(Вільгельм Габсбург або Василь Вишиваний)*

6. Восени 1911 р. став одним із організаторів визволення з міської в'язниці недавнього студента Львівського університету Мирослава Січинського, ув'язненого 1908 р. за вбивство австрійського намісника в Галичині графа Анджея Потоцького. *(Дмитро Вітовський)*

7. Як активний діяч австрійського парламенту разом із Костем Левицьким, Лонгином Цегельським, Теофілом Окуневським підготував брошуру «Що робили наші посли в парламенті? Маніфест руського (українського) парламентарного клубу» (1911 р.), у якій стверджувалося, що становище української фракції було дуже важким через її малочисельність, але депутати доклали чимало зусиль для покращення становища українського населення й здобуття для нього поваги інших парламентських угруповань і уряду, послаблення упереджень щодо українців, які поширювали польські політики. *(Євген Петрушевич)*

8. Майбутній діяч ЗУНР, який, навчаючись у Коломийській гімназії, разом із Василем Стефаником, Іваном Семанюком (псевдонім Марко Черемшина), Лесем Мартовичем, Василем Равлюком та іншими однодумцями створив таємний гурток, учасники якого читали твори передових письменників, відзначали шевченківські свята, закладали по селах читальні «Просвіти» і брали участь у створенні українських кооперативів. *(Лев Бачинський)*

9. Один з буковинських діячів часів Листопадового чину, письменник, що підписувався псевдонімами та криптонімами Мурашка, Омелян Олексів, Омелян Олександрів та іншими. *(Омелян Попович)*

10. Український військовий діяч, отаман УГА, з жовтня 1918 року входив до складу Українського генерального військового комісаріату (Центрального військового комітету), який готував Листопадове повстання 1918 року у Львові. У 1918–1919 рр. – товариш (помічник, заступник) державного секретаря військових справ ЗУНР. *(Петро Бубела)*

11. Повертаючись із Франції (з Паризької мирної конференції) в Україну в серпні 1919 року, загинув у таємничій авіакатастрофі в небі над Вроцлавом. *(Дмитро Вітовський)*

12. Автор тексту передвступного договору з Директорією УНР про об'єднання ЗУНР і УНР в єдину Українську державу. *(Лонгин Цегельський)*

ІІІ варіант

1. Викладач німецької мови, класичної філології та фізичного виховання, референт пропаганди в Державному секретаріаті військових справ ЗУНР. *(Іван Боберський)*

2. У роки української революції – заступник державного секретаря військових справ уряду ЗУНР, тимчасово в. о. військового міністра, активний учасник військового будівництва ЗУНР. Разом із Дмитром Вітовським перебував у Тернополі, займався створенням регулярної армії. *(Петро Бубела)*

3. Будучи депутатом австрійського парламенту й одночасно Галицького сейму, організовував Всеслов'янський з'їзд послів у 1913 році,

де йшлося про реформу устрою Австро-Угорської імперії, про надання більших прав слов'янським народам. *(Лонгин Цегельський)*

4. Коли австрійський уряд зволікав із заснуванням українського університету у Львові, український парламентарний клуб вдався до обструкції. Тоді один з українських послів на захист університету промовляв 18 (!) годин, побивши тим самим рекорди довгих промов усіх європейських парламентарів. Цим послом був _____. *(Лев Бачинський)*

5. Титулований австрієць, командир Січових стрільців, приятель Дмитра Вітовського, пізніше полковник УНР, голова відділу закордонних зв'язків Головного управління Генерального штабу УНР, симпатик ОУН. *(Вільгельм Габсбург або Василь Вишиваний)*

6. «Виявляв велику енергію у важнійших хвилинах наших визвольних змагань. Поміж послами належав до діячів гострішого тону», – так Кость Левицький оцінив парламентську діяльність майбутнього президента ЗУНР. *(Євгена Петрушевича)*

7. Один з організаторів Листопадового чину, сотник, який за взяття гори Маківки 1915 року був нагороджений медаллю «За хоробрість». *(Дмитро Вітовський)*

8. У легіоні УСС перебував із серпня 1914 року: був командиром сотні УСС, у 1918 р. очолив цей легіон, а з грудня 1918 р. – командир групи «Схід», Першої бригади УГА. *(Осип Букшований)*

9. Після формування легіону УСС був у ньому сотником, а з січня 1918 р. призначений командантом легіону, який з березня 1918 р. разом із австрійськими вояками (згідно з умовами Брестського миру 1918 р.) звільняв від більшовиків Одесу, Запоріжжя та Херсонщину. На цій посаді зустрів листопадові події 1918 р. Генерал-хорунжий УГА. *(Осип Микитка)*

10. Після захоплення Львова польськими військами в грудні 1918 року він разом із Левом Ганкевичем організував та очолив Український горожанський комітет для опіки й допомоги українським полоненим, інтернованим і політичним в'язням, який надавав матеріальну та правову допомогу потерпілим від воєнних дій та від свавілля польських цивільних і військових властей. *(Степан Федак)*

11. Один з ключових політиків, він очолив делегацію ЗУНР, яка взяла участь у проголошенні Акта Злуки на Софійській площі в Києві 22 січня 1919 року. *(Лев Бачинський)*

12. У липні 1899 р. виступив організатором з'їзду українських студентів, на якому виголосив політичний реферат. На підставі його доповіді було схвалено дві найважливіші постанови: вимогу до австрійського уряду про заснування українського університету у Львові і документ про змагання до створення української суверенної соборної держави. *(Лонгин Цегельський)*

IV варіант

1. Під час запального виступу на студентському конгресі в Англії «образив» російського царя, за що був вигнаний із конгресу та з країни. В Австрії його заарештували за «образу маєстату іншого монарха». Лише

завдяки старанням ректора й сенату Львівського університету його звільнили. *(Лонгин Цегельський)*

2. Після закінчення університетських студій здійснив науково-практичну подорож Німеччиною, Францією, Чехією, Швецією, де детально вивчав методику та тенденції розвитку фізичного виховання. *(Іван Боберський)*

3. Голова Української парламентської репрезентації, який 30 травня 1917 р. оголосив в австрійському парламенті заяву, де домагався відновлення Галицько-Волинської держави, дотримання владою принципів самовизначення поневолених народів. *(Євген Петрушевич)*

4. У роки Першої світової відданий до військового суду за виступ проти заборони австрійським урядом ушанування пам'яті Тараса Шевченка. *(Дмитро Вітовський)*

5. 8 листопада 1919 року указом президента ЗУНР Євгена Петрушевича під тиском Симона Петлюри призначений командувачем УГА замість відстороненого Мирона Тарнавського. *(Осип Микитка)*

6. Повітовий комісар Станиславова, голова Української радикальної партії (УРП), на першій сесії УНРади обраний заступником президента Євгена Петрушевича і членом правління. *(Лев Бачинський)*

7. Його називали «батьком українського тіловиховання». Захоплений передовими європейськими ідеями розвитку фізичного виховання, заклав підвалини спортивного руху в Західній Україні. *(Іван Боберський)*

8. Завдяки знанням іноземних мов і досвіду дипломатичної діяльності очолював переговори ЗУНР з усіма місіями й представниками з-за кордону. *(Лонгин Цегельський)*

9. Делегат УНРади ЗУНР, потім державний секретар праці й відбудови, з січня 1919 року – державний секретар внутрішніх справ. Після перебрання Євгеном Петрушевичем повноважень диктатора ЗУНР відмовився від посади. *(Іван Макух)*

10. Радник митрополита Андрея Шептицького з правових питань. У його канцелярії наприкінці 1880-х років проходив практику майбутній президент УНРади часів ЗУНР Євген Петрушевич. *(Степан Федак)*

11. Майбутній діяч ЗУНР, який, висловлюючи невдоволення несправедливими рішеннями проурядової коаліції в австрійському парламенті, 1907 року кинув у міністра дрючком. *(Лев Бачинський)*

12. У 1901 р. вийшла з друку його брошура «Русь-Україна і Московщина-Росія», що мала широкий суспільний резонанс, була видана «Просвітою» трьома накладами й поширена не тільки в Західній Україні, а й на Наддніпрянщині. *(Лонгин Цегельський)*

V варіант

1. Один із організаторів Листопадового чину; мав літературний псевдонім Гнат Буряк. *(Дмитро Вітовський)*

2. Після перенесення УНРади ЗУНР зі Львова до Станиславова надав приміщення для парламенту, брав участь у його засіданнях і нарадах. Активно закликав населення до вступу в УГА, спрямовував в УГА

капеланів для ідеологічного зміцнення військ, виховання солдатів у національному дусі. *(Єпископ Григорій Хомишин)*

3. Довголітній політичний провідник галицьких українців, визначний громадський та культурно-освітній діяч (педагог, письменник, журналіст, видавець). Батько та дід художників Тита й Антона, делегат УНРади, приймав присягу державних секретарів ЗУНР. *(Юліан Романчук)*

4. Майбутній діяч ЗУНР, якого двічі (1907-го і 1911 року) обирали послом (депутатом) до Державної ради (парламенту) у Відні від Станиславівського округу. *(Лев Бачинський)*

5. Був переконаний, що руханка й спорт можуть загартувати й згуртувати народ, націю; порівнював суспільство з «дружиною гравців гаківки» (хокею), а політичне суперництво народів – з «великою гаківкою». *(Іван Боберський)*

6. Рятуючи армію від виснажливих боїв у «трикутнику смерті» та від епідемії тифу, коли УГА стала небоєздатною, вислав, з власної ініціативи, делегатів для переговорів про перемир'я з Добровольчою армією генерала Антона Денікіна, за що диктатор ЗУНР усунув його з поста Начального вождя і віддав під військовий суд. *(Мирон Тарнавський)*

7. У 1894 році вступив на юридичний факультет Львівського університету. 1898 року його скерували до Відня на правничо-адміністративну практику при Міністерстві закордонних справ, звідки незабаром делегували на рік до австрійського посольства в Стокгольмі. Після повернення до Львова захистив докторську дисертацію з міжнародного права. *(Лонгин Цегельський)*

8. Активний діяч Центрального військового комітету, з середини жовтня 1918 року його організаційний референт, через день роботи в комітеті вже подав на затвердження план дій із конспіративної підготовки, у якому йшлося про організацію українських військових, розкиданих по багатьох частинах австрійської армії на західноукраїнських землях, в одну силу з метою захоплення влади революційним шляхом. *(Дмитро Паліїв)*

9. Народився й виріс поза межами України і не знав української мови, щиро й назавжди пов'язав свою долю з Україною. Військовий представник Української Центральної Ради при штабі Одеської військової округи. Не бажаючи брати участі в протистоянні між Павлом Скоропадським та Директорією УНР, виїхав до ЗУНР і 10 грудня 1918 року очолив УГА. *(Михайло Омелянович-Павленко)*

10. Представник галицького духовенства, член УНРади, який висловив протест на знак обурення з приводу перевезення зброї та амуніції для поляків у потязі місії Жозефа Бартелемі. *(Митрополит Андрей Шептицький)*

11. Під час дискусії в австрійському парламенті 13–14 червня 1912 року, коли уряд намагався протягнути роздутий військовий бюджет, посол з Покуття на засіданні військової комісії 13 годин без перерви виголошував антиурядову промову. Цим послом був _____. *(Лев Бачинський)*

12. Перебуваючи в еміграції, зібрав бібліотеку українських видань і документів у Канаді, хоча був службовцем англійської фірми. Канадські українці назвали цю книгозбірню його іменем. *(Іван Боберський)*

VI варіант

1. Закінчив юридичний факультет Краківського (Ягеллонського) університету. Від 1911 року працював адвокатом у Станиславові *(Дмитро Вітовський)*

2. Під час Першої світової війни голова Українського допомогового комітету та Української культурної ради у Відні. Із листопада 1916 року – голова одноцільної парламентської організації всіх українських послів Галичини в австрійському парламенті. *(Юліан Романчук)*

3. Навчаючись заочно в Чернівецькому університеті, він улаштувався помічником відомого адвоката Теофіла Окуневського в Городенці, де розгорнув активну громадсько-політичну діяльність – засновував по селах кооперативні товариства, брав участь в акціях на підтримку радикального руху. *(Лев Бачинський)*

4. Голова українського гімнастичного товариства «Сокіл», організатор першого українського «Спортового кружка гри ніжної пилки» (копаного м'яча, футболу) у Львові, член Бойової управи й чотар УСС. *(Іван Боберський)*

5. У складі австрійської делегації побував на студентському конгресі в Англії, де виступив із промовою, у якій рішуче протестував проти виголошеного перед тим реферату про перебудову Європи, у якому йшлося про те, що Галичина по річку Сян повинна належати Росії. *(Лонгин Цегельський)*

6. Голова Ради державних секретарів ЗУНР (другий уряд, після Костя Левицького), один із адвокатів Мирослава Січинського, котрий на знак помсти за кривди українського населення Галичини вбив намісника краю графа Анджея Потоцького. У 1911 році – адвокат українських студентів, які брали участь в акціях протесту проти невідкриття представниками влади (переважно поляками) в Галичині українського університету. *(Сидір Голубович)*

7. Український військовик, громадський діяч, командант сотні легіону УСС, групи «Підзамче» УГА та полку Червоної УГА. На похороні Івана Франка промовив палке слово від імені січового стрілецтва й поклав вінок на могилу Каменяра. *(Зенон Носковський)*

8. У 1913 році його обрали послом до Галицького крайового сейму. В австрійському парламенті став секретарем української парламентської репрезентації, активно працював у комісії закордонних справ. Як член цієї комісії їздив з дипломатичними місіями, зокрема в 1914 р. перебував у складі австро-угорської дипломатичної місії в Стамбулі, Софії, Бухаресті. *(Лонгин Цегельський)*

9. Організаційним мозком та архітектором Листопадового зриву сучасники називали підхорунжого _____. *(Дмитра Палієва)*

10. Генерал-полковник Армії УНР, Начальний комендант УГА, який у розпал воєнних баталій з поляками, коли місія Жозефа Бартелемі не увінчалася успіхом, сказав українським воякам: «Нас розсудить залізо і кров!» *(Михайло Омелянович-Павленко)*

11. У роки Першої світової війни був членом Бойової управи УСС, ГУР, а в 1918–1919 рр. – референтом пропаганди в Державному секретаріаті військових справ ЗУНР. У 1920 р. уряд ЗУНР в екзилі відправив його представником до США та Канади. *(Іван Боберський)*

12. «Був у своїм часі, мабуть, найбагатший українець в Галичині», адвокат, кооператор, патріот, який ніколи не належав до жодної політичної партії. *(Степан Федак)*

VII варіант

1. Хто був режисером свята Соборності в центрі столиці у 1919 році? *(Актор і режисер Микола Садовський)*

2. Хто очолював авіаційний відділ Державного секретаріату військових справ ЗУНР, командир летунського відділу УГА? *(Петро Франко)*

3. Хто 3 січня 1919 року став у Станиславові головою Ради державних секретарів? *(Сидір Голубович)*

4. Хто з діячів ЗУНР у Філадельфії 1937 року видав монографію «Митрополит Андрей Шептицький»? *(Лонгин Цегельський)*

5. Хто підтримував тісні зв'язки з Миколою Міхновським, першим ідеологом українського націоналізму, та 1900 року видав у Львові його брошуру «Самостійна Україна»? *(Лонгин Цегельський)*

6. Хто з діячів ЗУНР поширював клич «Де сила – там воля витає»? *(Іван Боберський)*

7. Хто з організаторів Листопадового чину в період з 1908 до 1918 року очолював руханкове товариство «Сокіл-Батько»? *(Іван Боберський)*

8. Хто з діячів ЗУНР, адвокатів за професією, домігся відкриття української гімназії в Станиславові? *(Лев Бачинський)*

9. Хто у час навчання у Львівському університеті в 1910 р. був відрахований за участь у студентському антипольському русі? *(Дмитро Вітовський)*

10. Хто, володіючи розкішним басом, кожного ранку біг до Волоської церкви, сідав з дячками до крилоса і співав на утрені з ними «Величай, душе моя, Господа» і сам себе називав обер-дяком? *(Степан Федак)*

11. Хто «перший прорубував дорогу для руханки й спорту … у цьому галицькому пралісі»? *(Іван Боберський)*

12. Хто в другому уряді ЗУНР був «міністром без теки»? *(Лонгин Цегельський)*

VIII варіант

1. Кого з майбутніх діячів ЗУНР вважають творцем галицького футболу? *(Івана Боберського)*

2. Кого після проголошення ЗУНР призначили комісаром Станиславівського повіту? *(Лева Бачинського)*

3. Хто від уряду ЗУНР підписав у Фастові попередній договір про злуку? *(Лонгин Цегельський та Дмитро Левицький)*

4. Хто 22 січня 1919 року на Софійській площі зачитав текст ухвали ЗУНР про злуку з УНР французькою мовою? *(Ярослав Олесницький)*

5. Хто в червні 1919 року став диктатором ЗУНР? *(Євген Петрушевич)*

6. Хто заповів не купувати квітів і вінків на його похорон, а гроші, які би мали бути на це витрачені, передати на благодійність? *(Степан Федак)*

7. Хто з провідних діячів ЗУНР був готовий прийняти пропозицію місії Жозефа Бартелемі? *(Лонгин Цегельський)*

8. Хто з діячів ЗУНР 18 годин без перерви в австрійському парламенті промовляв на захист українського університету? *(Лев Бачинський)*

9. Хто спричинився до порятунку від знищення пам'ятника Адаму Міцкевичу в Станиславові, коли в місті перебував уряд ЗУНР? *(Дмитро Вітовський)*

10. Хто з урядовців ЗУНР мав дружні стосунки з Іваном Пулюєм? *(Олександр Барвінський)*

11. Кого з діячів ЗУНР називають тестем ОУН? *(Степана Федака, бо його дочки були одружені одна з Євгеном Коновальцем, а друга з Андрієм Мельником)*

12. Кому належить репліка «Якщо сьогодні ми не візьмемо Львів – завтра його візьмуть поляки!»? *(Дмитру Вітовському)*

Перший уряд ЗУНР

1. 9 листопада 1918 року УНРада створила тимчасовий уряд Галичини – Державний Секретаріат на чолі з _____. *(Костем Левицьким)*

2. Державним секретарем (міністром) внутрішніх справ став доктор права, один із провідних діячів УНДП, посол до Галицького сейму й австрійського парламенту. *(Лонгин Цегельський)*

3. Державним секретарем (міністром) закордонних справ став член УНДП, головний редактор газети «Діло». *(Василь Панейко)*

4. Державним секретарем (міністром) судочинства став член УНДП, адвокат, доктор права, посол до Галицького крайового сейму й австрійського парламенту. *(Сидір Голубович)*

5. Державним секретарем (міністром) шкільництва та віросповідань став лідер Християнсько-суспільної партії, надвірний радник, член Крайової шкільної ради, довічний член Ради панів австрійського парламенту. *(Олександр Барвінський)*

6. Державним секретарем (міністром) військових справ став член Головної управи УРП, сотник УСС, один із керівників Листопадового чину 1918 року. *(Дмитро Вітовський)*

7. Державним секретарем (міністром) земельних справ став член Народного комітету УНДП та головний редактор партійного тижневика «Свобода», адвокат, доктор права, у 1951–1953 рр. голова уряду УНР в екзилі. *(Степан Баран)*

8. Державним секретарем (міністром) торгівлі та промислу став кооперативний діяч, люстратор крамниць при читальнях товариства «Просвіта». *(Ярослав Литвинович)*

9. Державним секретарем (міністром) публічних робіт став провідний діяч УРП та її голова (з початку 1919 року), посол до Галицького крайового сейму, доктор права, адвокат. *(Іван Макух)*

10. Державним секретарем (міністром) праці та суспільної опіки став діяч Української соціал-демократичної партії, редактор її друкованих органів, організатор профспілок. *(Антін Чернецький)*

11. Державним секретарем (міністром) суспільного здоров'я став член УНДП, посол до Галицького крайового сейму, доктор медицини в Калуші, керівник «Народної лічниці» у Львові. *(Іван-Теодозій Куровець)*

12. Державним секретарем (міністром) пошти та телеграфу став член Ширшого народного комітету УНДП, начальник поштової дільниці у Львові *(Олександр Пісецький).*

13. Державним секретарем (міністром) шляхів сполучення став член УНДП, залізничний інженер, діяч товариств «Сокіл», «Просвіта», «Рідна Школа» та «Бесіда» у Станиславові, де був одним з організатором перебрання влади в місті та повіті 1 листопада 1918 року. *(Іван Мирон)*

14. Головою «Харчового уряду» став доктор права, головний директор Товариства взаємних забезпечень «Дністер». *(Степан Федак)*

Топоніми

1. Місто, де здійснено Листопадовий чин. *(Львів)*

2. Місто, яке стало на декілька днів столицею ЗУНР після від'їзду уряду зі Львова. *(Тернопіль)*

3. Столиця ЗУНР, де 3 січня 1919 року уряд прийняв ухвалу про об'єднання ЗУНР та УНР. *(Станиславів, тепер Івано-Франківськ)*

4. Місто, де 1 грудня 1918 року підписано попередній договір між Радою державних секретарів ЗУНР та Директорією УНР про злуку обох українських держав. *(Фастів)*

5. Місто, де на переговорах з місією Жозефа Бартелемі був присутній Симон Петлюра. *(Ходорів)*

6. Місто, де урочисто оголошений Акт злуки ЗУНР та УНР. *(Київ)*

7. Місто, де українці Закарпаття 21 січня 1919 року заявили про бажання ввійти до складу соборної України. *(Хуст)*

8. Місто, де 3 листопада 1918 р. десятитисячне Народне віче вирішило приєднати українську частину Буковини до Західноукраїнської держави. *(Чернівці)*

9. Місто, де на початку українсько-польської війни перебував Євген Петрушевич, налагоджуючи зв'язки ЗУНР з іншими державами. *(Відень)*

10. Місто, де деякий час у 1919 році містилися керівні установи ЗУНР та УНР. *(Кам'янець-Подільський)*

11. Село Львівської області, біля якого проходила перша наступальна воєнна операція УГА в лютому 1919 року. *(Вовчухів)*

12. Місто, яке дало назву наступальній військовій операції УГА, здійсненої в період з 7 по 28 червня 1919 року. *(Чортків)*

Події

1. Коли українські парламентарії з Галичини й Буковини, керівники політичних партій і церковні ієрархи – разом 150 осіб – утворили у Львові УНРаду? *(18 жовтня 1918 року)*

2. Коли ухвалено постанову про утворення Української держави на українських землях Австро-Угорщини? *(19 жовтня в 1918 року)*

3. Яка подія відбулася 1 листопада 1918 року у Львові? *(Листопадовий чин, революційне перебрання влади українцями)*

4. Коли офіційно проголошена Західно-Українська Народна Республіка? *(13 листопада 1918 року)*

5. Яким був герб ЗУНР? *(Герб ЗУНР – золотий лев на синьому тлі)*

6. Коли утворили перший західноукраїнський уряд? *(9 листопада 1918 року)*

7. Яку назву мав перший західноукраїнський уряд? *(Тимчасовий Державний Секретаріат)*

8. Який відсоток депутатських місць у майбутньому парламенті передбачався для національних меншин? *(30%)*

9. Коли почалася українсько-польська війна в Галичині? *(1 листопада 1918 р. збройним виступом проти української влади польських підпільних військових організацій під командуванням сотника Чеслава Мончинського)*

10. Який залізничний вокзал об'єднав дві держави в одну? *(Фастівський)*

11. Які історичні події називаються «злукою»? *(Об'єднання ЗУНР та УНР в одну державу)*

12. Яку назву отримала ЗУНР, коли об'єдналася з УНР? *(Західна область Української Народної Республіки)*

13. Про яку подію Лонгин Цегельський писав: «До Києва їхали галичани, з Києва вертали всеукраїнцями»? *(Про 22 січня 1919 року, коли галицька делегація приїхала, щоб об'єднатися з Великою Україною)*

14. Коли в ході українсько-польської війни українські війська почали відступати зі Львова? *(21 листопада 1918 року)*

15. Як називалися війська ЗУНР? *(Українська Галицька армія)*

16. Що було головним завданням зовнішньополітичного курсу уряду ЗУНР? *(Домагання визнання країнами Антанти)*

17. Позиція якої держави була особливо ворожою щодо ЗУНР на Паризькій мирній конференції? *(Франції)*

18. Як поляки поводили себе стосовно галичан-українців на Паризькій конференції? *(Поширювали пропаганду про державотворчу*

неспроможність українців, відсутність серед них кваліфікованих адміністраторів і управлінців)

19. Які важливі об'єкти мали залишатися за Польщею відповідно до демаркаційної лінії Жозефа Бартелемі? *(Столиця Галичини Львів та Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн)*

20. Коли і з якою метою на українсько-польський фронт прибула армія Юзефа Галлера? *(У другій половині травня 1919 року для «розгрому українських сил у Галичині»)*

21. Що таке Чортківська офензива? *(Наступ УГА на польські війська, що розпочався під Чортковом і дав змогу тимчасово відвоювати значну частину захопленої поляками території ЗУНР)*

22. Чим завершилася Чортківська офензива? *(Незважаючи на героїзм вояків УГА, українці не змогли протистояти озброєній до зубів армії Юзефа Галлера, і наші війська відступили за річку Збруч, що фактично означало перемогу поляків)*

23. Яким було остаточне рішення Паризької мирної конференції стосовно Східної Галичини? *(14 березня 1923 року Антанта на пропозицію спеціальної комісії Ради послів визнала Східну Галичину територією Польщі за умови надання їй автономії. Поляки натомість почали репресії проти українців)*

Література

1. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 на Західних землях України / Михайло Гуцуляк. – К. : Либідь, 1993. – 408 с.
2. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; гол. ред. Ярослав Ісаєвич; упоряд.: Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр. – Львів : [Б. в.], 2009. – 350 с.
3. Купчик В. Лонгин Цегельський – речник Української держави (Життєпис) / Володимир Купчик. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kupchyk.lviv.ua/index.php?no=21.
4. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів : Інститут українознавства НАН України, ВКФ «Олір», 1995. – 368 с.
5. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / Микола Литвин. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут Східно-Центральної Європи, 1998. – 469 с.
6. Мельник І. Перший уряд ЗУНР / Ігор Мельник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zbruc.eu/node/15209.
7. Мельник І. Іван Боберський – батько нашого спорту / Ігор Мельник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zbruc.eu/node/11419.
8. Цегельський Л. Від легенд до правди: спомини про події в Україні, зв'язані з Першим листопада 1918 року / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.
9. Якель Л. Радикальний адвокат. Чим запам'ятався Лев Бачинський на Прикарпатті? / Роман Якель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blitz.if.ua/news/radykalnyy-advokat-chym-zapam-yatavsya-lev-bachynskyy-na-prykarpatti.html.

Оксана ТЕБЕШЕВСЬКА,
учитель української мови і літератури
Голинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
Калуської районної ради, заслужений учитель України

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА: ДОБЛЕСТЬ, ТРАГЕДІЯ, ПАМ'ЯТЬ. Тексти для контрольних і навчальних диктантів

5 клас

Як на Прикарпатті відзначатимуть 100-річчя Західно-Української Народної Республіки

100-річчя Західно-Української Народної Республіки – славна дата нашої історії. Її святкуватимемо цьогоріч восени. 2018-й проголошений на Прикарпатті Роком ЗУНР. Це рішення прийняла сесія обласної ради в грудні 2017 року.

Як же прикарпатці відзначатимуть цю важливу дату в історичному календарі України?

1 вересня в усіх навчальних закладах області буде проведений тематичний урок, присвячений славному ювілею. 1 листопада в Івано-Франківську відбудеться урочисте віче і мистецька академія в Івано-Франківському академічному обласному українському музично-драматичному театрі імені Івана Франка. Заплановано також спорудження меморіалів, встановлення пам'ятних знаків, проведення низки заходів військово-патріотичного характеру. Буде видано тритомник «Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія», який підготували науковці Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

108 слів

6 клас

Народження Західно-Української Народної Республіки

13 листопада 1918 року Українська Національна Рада проголосила створення Західно-Української Народної Республіки – ЗУНР. Її президентом став Євген Петрушевич. Здійснилися споконвічні мрії українців жити у вільній і самостійній державі.

Територія ЗУНР включала українські етнічні землі й охоплювала Буковину, Галичину, Закарпаття.

Молода держава затвердила свої національні символи – славень, герб, прапор. Якими ж вони були? Славень – «Вже воскресла Україна», герб – золотий лев на синьому тлі, прапор – блакитно-жовте полотнище.

Було введено й національну валюту – гривню і карбованець.

Українську мову проголосили державною.

На території ЗУНР прийняли кілька нових законів, які стосувалися громадянства, землі, шкільництва.

Західно-Українська Народна Республіка проводила активну зовнішню політику. Було відкрито посольства ЗУНР в Німеччині, Австрії, Угорщині, а також дипломатичні представництва у США, Канаді, Чехословаччині, Бразилії та Італії.

Такими були перші кроки Української держави на західноукраїнських землях.

128 слів

7 клас
Підлітки-вояки

Підлітки ніколи не стояли осторонь боротьби за Українську державу. Ціла когорта студентів і гімназистів пройшла бойовий шлях з українським військом під час проголошення та становлення Західно-Української Народної Республіки.

Пластун Зиновій Кохановський розпочав свою службу українській справі із участі в Листопадовому чині у Львові. А потім юнак обслуговував телефонну й телеграфічну централі на Тернопільщині. Узимку 1919 року вступив до Стрийської гімназії, яку очолював пластовий опікун, професор, сотник Омелян Колодницький. У місті юнак виконував вартову службу на військових об'єктах. Улітку 1919 року разом з Українською галицькою армією опинився у Вінниці. Тут вступив до технічної сотні чотирнадцятої бригади. Ділив з побратимами й успіхи, й невдачі. Перебув тиф і польський полон у 1920 році. Відзначався великою мужністю, стійкістю, послідовністю в боротьбі за Українську державу.

121 слово

8 клас
Юні добровольці в боротьбі за Україну

Молодь завжди брала активну участь у боротьбі за волю й незалежність українського народу. Так було й 1 листопада 1918 року під час Листопадового зриву, який призвів до створення Західно-Української Народної Республіки. Галицькі гімназисти, пластуни ставали кур'єрами, розвідниками, несли охоронну службу.

Пластун-доброволець Василь Горбай згадував, як ад'ютант Дмитра Вітовського хорунжий Українських січових стрільців Дмитро Паліїв у середу, 30 жовтня, дав їм наказ розвідати Львів, нанести на карту місця розташування, чисельність військових австро-угорської армії. Юнаки виконали це завдання й 31 жовтня здали звіт Дмитрові Паліїву, який похвалив пластунів і запросив прийти до Народного дому. Там засновник пластової організації Олександр Тисовський повідомив, що 1 листопада «у Львові буде історичний день – відновлення української державної незалежності».

Львівські студенти і пластуни-гімназисти були також кур'єрами, які того ж дня передавали до повітів повідомлення від сотника Дмитра

Вітовського, щоб у ніч на 1 листопада встановлювали українську владу на місцях.

147 слів

9 клас
Пам'ятник діячам Західно-Української Народної Республіки в Івано-Франківську

Упродовж січня-травня тимчасовою столицею Західно-Української Народної Республіки був Станиславів (тепер – Івано-Франківськ). Про події тих часів нагадує пам'ятник перед Будинком правосуддя, що на вулиці Грюнвальдській. Саме тут працював Державний Секретаріат ЗУНР.

На пам'ятнику увіковічено чотирьох найвидатніших особистостей, які творили історію нашої незалежності. Один зі Львівщини – президент Української Національної Ради ЗУНР Євген Петрушевич, а три з Прикарпаття – перший голова Державного Секретаріату Кость Левицький з Тисмениці, міністр військових справ Дмитро Вітовський із села Медуха Галицького району, віце-президент ЗУНР Лев Бачинський із Серафинців Городенківського району.

Відкрили монумент у 2004 році, до 85-ї річниці ЗУНР. Кошти пожертвував уродженець Єзуполя Володимир Войцюк. Він працював сільським учителем, а вийшовши на пенсію, поїхав у США до хворої мами. Жив у Нью-Йорку й підробляв звичайним двірником. Майже всі гроші, які діставалися тяжкою працею, передавав землякам. Добротворець долучився й до спорудження пам'ятників Тарасові Шевченку, Іванові Франку, Памві Беринді в Єзуполі, чотирьох пам'ятників в Івано-Франківську, а також до створення кінострічок «Голод-33», «Нескорений» про Романа Шухевича, «Атентат. Осіннє вбивство у Мюнхені» про Степана Бандеру.

Завдяки Володимирові Войцюку увіковічено славні сторінки нашої історії.

177 слів

10 клас
Виставка-спогад про Західно-Українську Народну Республіку в Івано-Франківську

2018-й проголошено на Прикарпатті Роком Західно-Української Народної Республіки. Із нагоди 100-річчя створення ЗУНР в Івано-Франківській обласній універсальній науковій бібліотеці імені Івана Франка розгорнуто виставку-спогад «ЗУНР: вікопомний чин українського народу».

«Листопад 1918 року на Прикарпатті» – це назва першого розділу представлених матеріалів. Він знайомить відвідувачів з документами, які розкривають основні історичні події того періоду, зокрема революційний зрив 1 листопада 1918 року, визвольну боротьбу за Українську державу.

Багато матеріалів присвячено сторінкам повсякденного життя й побуту населення в 1918–1923 роках.

Є в цьому розділі дуже цікаве видання – «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923». Історичний матеріал тут подано в документах та оригінальних ілюстраціях.

У другому розділі виставки є документи й книги, присвячені дослідженням життєписів видатних громадсько-політичних діячів ЗУНР, зокрема такі, як «Євген Петрушевич – Президент ЗУНР» Романа Коритка, «Іван Макух, адвокат із Товмача – міністр ЗУНР» Михайла Дземана, «Дмитро Вітовський – організатор Листопадового чину» Івана Головацького.

Знайомлячись з матеріалами виставки, кожен зможе крізь призму часу ще раз прочитати біографічні сторінки тих, які не лише хотіли бачити Україну вільною, а й усе життя присвятили боротьбі за її ідеали.

177 слів

11 клас
«Великий зрив» Костя Левицького перевидано в Івано-Франківську

Кость Левицький – перший голова Державного Секретаріату Західно-Української Народної Республіки, почесний член товариства «Просвіта», дійсний та почесний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, посол до Галицького сейму. Це, звичайно, не повний перелік усіх напрямків діяльності уродженця Тисмениці, що на Івано-Франківщині. Кость Левицький – це ще й автор низки праць, серед яких «Великий зрив». Книжка видана в 1931 році у Львові. У ній розповідається про історію Української державності від березня до листопада 1918 року, успіхи й невдачі в українському державотворенні на Наддніпрянщині та в Галичині. Автор згадує кроки українських політиків, спрямовані на практичну реалізацію ідеї державності на західноукраїнських землях у жовтні-листопаді 1918 року, Листопадовий зрив, колізії українсько-польських взаємин.

У 2018 році цю раритетну працю перевидали в івано-франківському видавництві «Лілея-НВ» до 100-ліття ЗУНР. У квітні цього ж року в Івано-Франківській обласній універсальній науковій бібліотеці імені Івана Франка відбулася презентація книги.

«У книзі, – відзначив кандидат історичних наук Олександр Сич, – зібрані першоджерела, які не з переказу істориків, а зі слів сучасників можуть подати історію, розповісти, як відбувалися події. Читаючи такі праці, люди будуть розуміти, наскільки це феноменальна річ – творення Української держави».

Книги Костя Левицького «Великий зрив» будуть розповсюджені в бібліотеках області, так що читачі зможуть ознайомитися з унікальними свідченнями організатора й керівника творення Української держави на західноукраїнських землях.

208 слів

Тексти для контрольних і навчальних докладних і стислих переказів

5 клас

Дитинство Дмитра Вітовського

Є неподалік від княжого Галича мальовниче село Медуха. Тут 8 листопада 1887 року народився Дмитро Вітовський. Це відомий український політик, сотник легіону Українських січових стрільців, державний секретар військових справ Західно-Української Народної Республіки.

У дитинстві був таким, як і всі сільські хлопчаки. Хіба що читав дуже багато. Любив історію і літературу. Математика і фізика давалися йому важче. Дмитро не тільки сам опановував науку, а й спонукав до цього друзів.

Учився в польській гімназії Станиславова. Тепер це Івано-Франківськ. Чому в польській? Тому, що української не було. Хлопець через брак коштів ще й змушений був оселитися в дешевій бурсі, яку утримували москвофіли.

У закладі тоді діяв таємний гурток самоосвіти. Його учасники підпільно поширювали серед українських гімназистів історичні та політичні видання. Дмитро нишком читав історію козаччини, українську літературу, називав себе українцем. За це москвофіли вигнали Вітовського й кількох його друзів з бурси. Щоб оплатити проживання, Дмитро давав приватні лекції. У цей час брав активну участь у роботі таємного гуртка і виявляв неабиякі ораторські здібності. Юнак проводив цікаві гімназійні свята на честь Тараса Шевченка, подавав свої матеріали до різних журналів, підписуючись псевдонімом Гнат Буряк, а ще – писав вірші та оповідання.

Ось так починав свій шлях у велику боротьбу за Україну визначний український військовий і громадсько-політичний діяч Дмитро Вітовський, який входив до першого уряду Західно-Української Народної Республіки.

214 слів

Пояснити значення слів: *бурса* (чоловіча духовна школа в Україні у XVIII – середині XIX століття; гуртожиток при такій школі; все, що вживається стосовно училища); *москвофіл* (від *москвофільство:* у другій половині XIX – початку XX століття в Галичині, на Буковині, в Закарпатській Україні – суспільно-політична течія, що орієнтувалася на царську Росію); *ораторський* (від *оратор* – той, хто володіє мистецтвом виголошування промов; промовець); *псевдонім* (прибране ім'я, прізвище чи авторський знак, яким користуються замість власного прізвища).

Дібрати синоніми до слів: *журнал* (тут: часопис); *спонукати* (підштовхувати, схиляти, намовляти, підбивати).

Скласти план стислого переказу. *Орієнтовний план.*

1. Медуха біля Галича – рідне село Дмитра Вітовського.
2. Дитинство майбутнього громадсько-політичного діяча та його навчання в гімназії.
3. Участь у таємному гуртку самоосвіти.
4. Початок шляху боротьби за волю України.
5. Дмитро Вітовський – видатний діяч ЗУНР.

Станиславів п'ять місяців був столицею Західно-Української Народної Республіки

Листопадовий зрив, який відбувся в ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 року, заклав основи української державності. Українські політики і військовики сформували тоді уряд, створили армію, прийняли необхідні закони, Конституцію.

Із семи місяців діяльності ЗУНР п'ять уряд працював у Станиславові (тепер – Івано-Франківськ), переїхавши сюди в січні 1919 року. Саме у Станиславові прийняли основні закони Західно-Української Народної Республіки: «Про землю», «Про мови», «Про основи шкільництва». У цей період було схвалено і такий важливий документ, як Акт Злуки. Нарада, де прийняли рішення про Злуку УНР і ЗУНР, відбулася у приміщенні теперішнього готелю «Дністер».

У цей час у Станиславові побували Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Євген Коновалець, Євген Чикаленко.

Акт про Злуку двох частин України був підписаний 22 січня 1919 року на Софійській площі у Києві. Галицьку делегацію (65 осіб) очолював Лев Бачинський. До її складу входили такі відомі люди, як Василь Стефаник, Лонгин Цегельський, Дмитро Вітовський, Степан Витвицький.

Незважаючи на скрутні часи, у Станиславові вирувало життя. Тут виходило 13 газет і журналів із 37, які видавалися в ЗУНР. Правда, місто називали «тимчасовою столицею», бо офіційною вважали Львів. Але й тут уряд молодої української республіки не затримався через наступ польської та румунської армій. Разом з Українською Галицькою армією відійшов за Збруч. Галичину захопили поляки, й вона стала Малопольщею. Ці драматичні події в нашій історії – свідчення того, яким довгим і тернистим був шлях України до незалежності.

232 слова

Пояснити значення слів: *зрив* (тут: раптово, потужно звільнятися від пут, розриваючи їх); *УГА* (Українська Галицька армія).

Дібрати синоніми до слів: *драматичний* (тут: напружений, загострений, гострий, критичний); *тернистий* (тяжкий, трудний, хресний, страдницький).

Скласти план стислого переказу. *Орієнтовний план.*

1. Листопадовий зрив на західноукраїнських землях.
2. Діяльність керівництва ЗУНР у Станиславові.

3. Участь галицької делегації у святі Злуки УНР і ЗУНР.
4. Окупація Галичини поляками.
5. Тернистий шлях України до незалежності.

6 клас

Вагон-музей Злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки

Виявляється, є у нас і такий музей!

У ньому була Директорія Української Народної Республіки. Ще його називають вагоном Винниченка-Петлюри. Насправді, це такий самий вагон, як був той, у якому підписали Акт Злуки. Звісно, оригінал не зберігся.

Зараз вагон-музей стоїть у Фастові. У 1918–1919 роках він був вагоном-столицею на колесах. Куди прибував, там і була столиця – Фастів, Житомир, Бердичів, Сарни, Кам'янець-Подільський.

Акт Злуки було підписано, але проіснувала Українська держава недовго. Знову на нашу землю прийшли московські окупанти.

На станції Фастів вагон-музей встановили в 1993 році. Він якраз між шляхами, які ведуть на Козятин і Білу Церкву, бо саме тут у грудні 1918 року зупинився потяг, у якому політичні діячі підписали попередній текст Договору про об'єднання УНР і ЗУНР. Але документ тоді не був легітимним. Офіційно Акт про об'єднання двох частин України проголосили на Софійській площі в Києві 22 січня 1919 року. Держави Антанти, однак, не підтримали Директорію, і згодом Симон Петлюра змушений був визнати приналежність Західної України до Польщі.

Про споконвічні прагнення українського народу до волі свідчать експонати музею і розповідає його директор Едуард Мондзелевський.

Шкода, що такий оригінальний музейний заклад не має офіційного статусу.

194 слова

Пояснити значення слів: *Директорія* (назва колективного органу, створеного для організації антигетьманського повстання, своєрідний уряд в УНР у 1918–1919 рр.); *експонат* (предмет, виставлений для огляду в музеї або на виставці); *легітимний* (законний; який відповідає встановленим вимогам); *ратифікувати* (від *ратифікація*: затвердження верховним органом державної влади міжнародного договору, підписаного уповноваженими на це особами).

Дібрати синоніми до слів: *оригінальний* (тут: своєрідний, самобутній); *споконвічний* (одвічний; прадавній).

Скласти план стислого переказу. *Орієнтовний план.*

1. Оригінальний музей у Фастові.
2. Вагон-столиця на колесах.
3. Місце підписання попереднього Договору про Злуку УНР і ЗУНР.
4. Свято Злуки у Києві.
5. Експонати музею – свідчення одвічного прагнення українського народу до волі.

7 клас

Синьо-жовтий стяг над львівською ратушею

Військовий (згодом – Центральний військовий) комітет у часі Листопадового зриву очолив сотник Дмитро Вітовський. Штабом повстання у Львові з 31 жовтня на 1 листопада став будинок Народного дому. Звідси загони Українських січових стрільців відходили на бойові завдання.

Перед початком повстання, як повідомляє Ігор Федик у статті «Подвиг Степана Паньківського» («Українське слово» – авт.), до штабу прийшла Марія Лазарко, яка принесла пошитий нею український національний прапор. Сотник Дмитро Вітовський викликав юного стрільця Степана Паньківського й дав йому наказ закріпити стяг на міській ратуші. Степанові було лише 16 років, коли він добився, щоб його прийняли до січового стрілецтва. Це був національно свідомий юнак, тому такий вибір командир зробив не випадково.

«Стискаючи в одній руці важку гвинтівку, – пише Ігор Федик, – а в другій прапор, Степан з товаришами побіг до ратуші.

Нелегко було подолати 400 сходинок ратуші, але Степан Паньківський піднімався все вище і вище, до шпилю вежі.

І ось у ранковій млі над містом, над старим сивим Львовом замайорів український стяг. Уперше в історії Львова.

Зранку тисячі львів'ян – українців, поляків, євреїв, австрійців – побачили синьо-жовтий стяг. А вже через кілька годин прапор був прострілений кулями польських заколотників, які виступали проти українців. Почалися важкі бої за Львів».

Війною була охоплена вся Галичина. Молодий стрілець Степан Паньківський воював у складі III Галицького корпусу Української Галицької армії. Під час Вовчухівської операції ворожа куля забрала життя юнака. Він був похований на Личаківському кладовищі у Львові, але комуністи зруйнували його могилу. І досі ніхто не знає, де тлінні останки стрільця УГА Степана Паньківського, але ім'я героя навіки закарбоване в серцях українців.

255 слів

Пояснити значення слів: *зрив* (тут: раптово, потужно звільнятися від пут, розриваючи їх); *ратуша* (тут: будинок, в якому містилося міське самоврядування).

Дібрати синоніми до слів: *майоріти* (видніти, маяти, мерехтіти); *прапор* (знамено, стяг, корогва, штандарт); *шпиль* (верх, верхівка, вершина, верхів'я, верховіття, маківка, пік).

Скласти план докладного переказу. *Орієнтовний план.*

1. Дмитро Вітовський – організатор Листопадового зриву.
2. Український прапор, пошитий Марією Лазарко.
3. Почесне завдання молодого стрільця Степана Паньківського.
4. Синьо-жовтий прапор на львівській ратуші.
5. Прострілений український стяг і важкі бої за Львів.
6. Незнищенна пам'ять про Степана Паньківського.

Дівоча сотня

Станиславів. Станіслав. Це колишні назви Івано-Франківська. У травні 1919 року перед наступом польської армії в місті утворене збройне формування, куди входили дівчата. У Станиславові на той час несла службу залізнична сотня, було багато юнаків різних частин Української Галицької армії, яких звільнили для навчання на гімназійних курсах.

Студентський курінь очолив тоді сотник Іван Сіяк. Усі частини об'єдналися у Залізний загін, до якого вступило 36 дівчат. Це були випускниці гімназії і вчительської семінарії, які працювали телефоністками, секретарками, канцеляристками, помічницями медичних сестер.

Дівчата створили окрему 4-у дівочу сотню на чолі з хорунжою Кривівною. Залізний загін УГА забезпечував евакуацію уряду ЗУНР до Бучача, обороняв залізничний двірець, стримував наступ поляків, які повстали проти законної української влади.

Відступивши до Бучача, а відтак до Тернополя, Чорткова, сотник Іван Сіяк перейшов Збруч і приєднався зі своєю частиною до Армії УНР. Курінь отримав нову назву – окремий Залізний загін Армії УНР імені отамана Івана Бистрина.

У Чорткові до дівочої сотні прийшли ще дві гімназистки. У липні загін воював на Поділлі й Київщині, взявши участь у поході українських армій на Київ.

На жаль, 10 вересня під Кривцем загін був розбитий, а дівчата із сотником потрапили в більшовицький полон. Більше ніяких відомостей про наших мужніх дівчат-вояків не знаходимо, але сплітаємо для них вінок шани і вдячності за жертовну боротьбу во ім'я волі і незалежності України.

215 слів

Пояснити значення слів: *курінь* (тут: окрема частина війська); *формування* (тут: створена військова частина); *хорунжий* (звання у деяких арміях, зокрема в армії УНР, УГА).

Дібрати синоніми до слів: *евакуація* (виїзд, вивезення, вивіз, залишення); *жертовний* (безкорисливий, відданий, жертвенний).

Скласти план докладного переказу. *Орієнтовний план.*

1. Утворення збройного формування у травні 1919 року в Станиславові.
2. Студентський курінь сотника Івана Сіяка.
3. Четверта дівоча сотня у Залізному загоні УГА.
4. Приєднання куреня Івана Сіяка до Армії УНР.
5. Участь у поході на Київ.
6. Більшовицький полон.

8 клас

Як це було: Листопадовий чин

Напередодні Першої світової війни Східна Галичина, Буковина та Закарпаття перебували у складі Австро-Угорщини. Коли ж у жовтні

1918 року ця імперія, зазнавши поразки, почала розпадатися, основні народи, що входили до неї, заявили про своє самовизначення, бажання бути незалежними.

Галичани також прагнули створити самостійну Українську державу.

У вересні 1918 року у Львові сформовано Український генеральний військовий комісаріат, який потужно почав готувати збройне повстання. У жовтні його очолив сотник Українських січових стрільців Дмитро Вітовський.

18 жовтня у Львові відбувся з'їзд представників усіх західноукраїнських політичних партій і церковних ієрархів, на якому створили представницький орган влади – Українську Національну Раду. Її очолив Євген Петрушевич.

19 жовтня Рада проголосила Українську державу на українській етнічній території Галичини, Буковини і Закарпаття та вимагала від австрійського намісника Галичини передачі їй влади, але отримала відмову й вирішила повернути Львів збройним шляхом.

У ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 року частини Українських січових стрільців під керівництвом Дмитра Вітовського зайняли найважливіші установи міста; телеграф, казарми, пошту, будинок сейму, поліцейське управління. Проти українців виступили військовослужбовці-поляки, яких було багато у Львові. Почалася війна.

Вранці 1 листопада в місті з'явилися відозви Української Національної Ради до мешканців столиці і до українського населення Галичини. В одному з текстів були такі слова: «Волею українського народу утворилася на українських землях Австро-Угорської монархії Українська держава… Найвищою властю Української держави є Українська Національна Рада. З нинішнім днем Українська Національна Рада обіймає власть в столичнім городі Львові і на цілій території Української держави».

9 листопада Рада утворила свій тимчасовий виконавчий орган, який 13 листопада перетворився на уряд. І того ж дня на сесії Української Національної Ради затверджено Основний тимчасовий закон, у якому зазначалося, що «держава, проголошена Українською Національною Радою 19 жовтня 1918 року, має назву Західно-Українська Народна Республіка». Її президентом обрали Євгена Петрушевича, главою Державного Секретаріату залишився Кость Левицький.

ЗУНР займала 70 тисяч квадратних метрів території, мала шість мільйонів населення, 71 відсоток якого становили українці.

Це сторінки історії становлення та утвердження української державності, які маємо пам'ятати нині.

323 слова

Пояснити значення слів: *етнічний* (стосується до якого-небудь народу, його культури); *ієрарх* (глава церкви).

Дібрати синоніми до слів: *відозва* (звернення, заклик); *потужний* (тут: сильний, інтенсивний).

Скласти план докладного переказу. *Орієнтовний план.*

I. Розпад Австро-Угорщини.

II. Прагнення галичан створити самостійну державу.

1. Формування Генерального військового комісаріату.

2. Створення Української Національної Ради.

3. Проголошення Української держави на території Галичини, Буковини і Закарпаття.

4. Листопадовий зрив під керівництвом Дмитра Вітовського.

5. Війна з поляками за Львів.

6. Створення уряду Західно-Української Народної Республіки.

7. Обрання Євгена Петрушевича президентом молодої Української держави.

III. Незабутні сторінки історії нашої державності.

Лев Бачинський – віце-президент Західно-Української Народної Республіки

Серафинці – це село Городенківського району. Тут 14 липня 1872 року в багатодітній сім'ї директора народної школи Василя Бачинського народився син Лев. Зростав хлопець серед розкішної сільської природи, навчався у місцевій школі, жваво реагував на все, що відбувалося навколо. Та, мабуть, на формування його національно-патріотичного світогляду найбільше вплинуло навчання в Коломийській гімназії, де він разом з Василем Стефаником, Іваном Семанюком (Марком Черемшиною), Лесем Мартовичем та іншими однодумцями створив таємний гурток. Його учасники відзначали Шевченкові ювілеї, читали твори прогресивних письменників, закладали по селах читальні «Просвіти».

Леву Бачинському вдалося уникнути репресій, і після закінчення гімназії він вступив на правничий факультет Чернівецького університету, де продовжував активну громадсько-політичну діяльність. Через нестатки в родині рано пішов працювати. Спочатку обіймав посаду помічника відомого городенківського адвоката Теофіла Окуневського, а відтак переїхав до Снятина, де взяв участь у заснуванні протипожежного товариства «Січ», метою якого було пробудження національної свідомості українців, зокрема молоді.

Лев все ж здобув юридичну освіту і працював адвокатом у Калуші, Стрию. Захищав земельні й майнові права простих селян, займався політичною діяльністю як член правління Української радикальної партії.

У 1907 і 1911 роках Лева Бачинського обрали послом до Державної ради у Відні від Станиславівського округу. Він виявився дуже принциповим і запальним. Так, під час дискусії 13–14 червня 1912 року він 13 годин безперервно виголошував антиурядову промову, а коли австрійський уряд зволікав із заснуванням українського університету у Львові, його виступ тривав рекордних 18 годин!

Лев Бачинський – один із визначних діячів Західно-Української Народної Республіки. Спочатку його призначили комісаром

Станиславівського повіту, а відтак обрали заступником президента Української Народної Ради Євгена Петрушевича.

ЗУНР проіснувала недовго. Поляки окупували західноукраїнські землі. У 1928 році Лев Бачинський здобув мандат до польського Сейму. Разом з іншими українськими депутатами домігся відкриття української гімназії в Станіславі, відважно заявляв, що український народ не припинить своєї боротьби за волю.

Відійшов у вічність наш славний земляк 12 квітня 1930 року у Відні. Домовину привезли до Станіслава. За різними оцінками від 20 до 50 тисяч людей проводжали в останню путь Лева Бачинського, людину, яка за короткий вік так багато зробила для українського народу. Жалобна процесія з двірця розтягнулася аж на два кілометри.

Віце-президента ЗУНР пам'ятають і нині. Приходять до пам'ятника у його рідних Серафинцях, до барельєфа на вулиці, що носить його ім'я, в Івано-Франківську, проводять тематичні конференції, віча, святкові академії, досліджують сторінки життя і діяльності славного сина прикарпатської землі і всієї України.

387 слів

Пояснити значення слів: *барельєф* (скульптурна прикраса на плоских поверхнях, що виступає над площиною фону менше ніж на половину своєї товщини); *репресії* (каральні заходи, покарання, вжиті державними органами; комплекс заходів з арештів, розстрілів і переселення великих мас людей).

Дібрати синоніми до слів: *двірець* (вокзал); *прогресивний* (передовий).

Скласти план стислого переказу. *Орієнтовний план.*

І. Прикарпатські Серафинці – рідне село Лева Бачинського.

ІІ. Життєві стежки визначного громадсько-політичного діяча і його боротьба за Україну.

1. Формування національно-патріотичного світогляду в Коломийській гімназії.
2. Навчання в Чернівецькому університеті.
3. Активна громадсько-політична діяльність.
4. Заснування у Снятині товариства «Січ».
5. Обрання Лева Бачинського послом до Державної ради у Відні.
6. Заступник президента ЗУНР.
7. Лев Бачинський – депутат до польського Сейму.
8. Остання путь нашого славного земляка.

ІІІ. Назавжди в пам'яті людській.

9 клас

Бойовий офіцер Української Галицької армії Олена Степанів

Олена Степанів мала ще одне ім'я – Марія. Вона стала живою легендою в боротьбі за визволення України від загарбників.

Мальовниче село Вишнівчик на Львівщині, де народилася Олена-Марія, розкинулося по обидва береги Золотої Липи. Сільська громада об'єдналася навколо церковного братства, яке заснував отець Іван Степанів, читальні «Просвіти». У такій атмосфері зростала і виховувалася дівчинка, якій судилося стати січовим стрільцем, воїном і науковцем.

Пізніше Олена не раз згадуватиме «дім, село, свободу, зелений луг над Золотою Липою», усе рідне і близьке, яке покинула так надовго. Як пише її односелець Василь Стахів у статті «Січовий стрілець Олена Степанів», те «почуття ріднизни ще сильніше визріло у неї в російському полоні в роки Першої світової війни в далекому Ташкенті, коли на її очах у шпиталі помирав січовий стрілець, молодий гуцул, який дуже тужив за батьківською домівкою та рідними горами».

Дівчина-вояк пожертвувала своїми роками, бо рідна земля стогнала під чоботом чужинця. Медаль «За хоробрість», яку отримала Олена, – свідчення її неабияких військових заслуг і міцності духу.

Коли легіон Українських січових стрільців став ядром Української Галицької армії, яка формувалася після проголошення ЗУНР, Олена Степанів одразу ж вступила до цього військового формування і як бойовий офіцер отримала звання чотаря (лейтенанта). У складі 4-ї Золочівської бригади брала участь у боях, потім захворіла на тиф і була демобілізована. Разом із чоловіком (а одружилася Олена з бойовим побратимом Романом Дашкевичем) повернулася до Львова, учителювала в гімназії, бо у Львівському університеті для науковця, доктора філософії Олени Степанів-Дашкевич місця не знайшлося.

Після закінчення Другої світової війни влада сфабрикувала на Олену справу і засудила її на 10 років за «ізмєну родіне». Запитуємо себе нині, яку ж «родіну» зрадила Степанівна? Україні вона була вірна до останнього подиху, а саме російські, польські, радянські загарбники позбавляли її рідної Вітчизни. Олена Степанів, як пише Василь Стахів, «ніколи не кривила душею», «ніколи не писала покаянних заяв ані прохань про помилування».

Ім'я української патріотки надовго було викреслено зі сторінок нашої історії. Та й зараз, коли інформаційна блокада знята, сучасники мало знають і про неї, і про її побратима чоловіка, і про сина Ярослава – видатного науковця-історика.

339 слів

Пояснити значення слів: *блокада* (тут: система заходів, спрямованих на політичну або економічну ізоляцію); *формування* (тип, структура чого-небудь, що відповідають певному рівню, стадії розвитку; взагалі комплекс однорідних чи близьких одне до одного явищ, предметів, поєднаних спільними умовами і характером утворення й розвитку; суспільство на певному ступені історичного розвитку); *чотар* (командир чоти); *ядро* (тут: основна частина, група певного колективу, яка визначає, організовує, спрямовує його роботу, діяльність).

Дібрати синоніми до слів: *сфабрикувати* (сфальсифікувати, сфалшувати, підробити); *ріднизна* (материзна).

Скласти план докладного переказу. *Орієнтовний план.*

I. Легендарна Олена Степанів.

II. Незвичайна доля жінки-воїна.

1. Дитинство в рідному селі Вишнівчику.
2. Василь Стахів про односельчанку.
3. Військові заслуги Олени Степанів.
4. Повернення до Львова після демобілізації.
5. Десять років радянської тюрми за любов до України.

III. Наш обов'язок – повернути із забуття родину Дашкевичів.

Ганна Дмитерко – десятник Українських січових стрільців та Української Галицької армії

Україна має славну плеяду жінок, які виявили велику активність у громадському житті країни, боролися за звільнення українського народу від загарбників. Серед них Ганна Дмитерко, по чоловікові Ратич.

Народилася вона 9 лютого 1893 року в селі Підберезці, що на Львівщині. Була лагідною, але енергійною й кмітливою дівчинкою. Зростала в атмосфері любові до рідної землі, пошанування пам'яті і традицій предків. Дуже гарно це описує Марія Остромира у книжці «У досвітню годину». Авторка змальовує село Підберезці і жінку-стрільця Ганну Весну, прообразом якої стала Ганна Дмитерко. Образ головної героїні захопив учнів Підберезцівського навчально-виховного комплексу. Вони до 120-літнього ювілею славної землячки зібрали надзвичайно цікавий матеріал, зокрема спогади родичів дівчини-вояка. Ось розповідь Ганниної сестри Ірини, записана школярами: «Вона (Ганнуся Ратич – *авт.*) була в дитинстві дуже чуйною, люблячою дівчинкою. Можна сказати, мрійливою. Ось тут, біля нас, де я зараз живу, була колись дуже гарна левада і надзвичайно багато верб. Цей куточок найбільше любила Ганнуся. Тут вона збирала менших від себе дітей і вчила рахувати й читати. Ще змалку мріяла стати вчителькою. Батьки підтримали свою доньку й пішли їй назустріч: віддали до Львова вчитися. Під час канікул виділялася своєю активністю: працювала у читальні «Просвіти», була учасником драмгуртка. Завжди весела, компанійська. Ганна стала душею молодіжного творчого колективу».

Навчаючись у Львові, дівчина дружила зі старшою курсом Оленою Степанів, яка так описувала зовнішність і характер подруги: «…чорнява, темноволоса, темноока, щира, пряма, без застережень віддана справі, розуміла життя інстинктивно і не манила себе рожевими сподіванками, любила свій народ і бажала своїми руками піднести каміння під фундамент власної держави».

У 1913 році Гандзя, як її називали рідні і близькі, вступила до «Пласту». Була також учасницею товариства «Українських січових стрільців», а наприкінці серпня 1914 року дівчина зголосилася добровольцем до однієї із сотень легіону Українських січових стрільців.

У 1914–1915 роках працювала сестрою милосердя в госпіталі, а з середини 1915 року служила в курені Григорія Коссака. Брала участь у

боях біля Лисович і річки Стрипи. Воювала, як згадували її побратими, нарівні з чоловіками. Була десятником УСС, а згодом Української Галицької армії. Ганна служила в «Коші», а з 1918 по 1920 року – в допоміжній службі бригади Українських січових стрільців. Тут вона познайомилася з вістуном УСС Василем Ратичем. У 1919 році одружилися. У подружжя було четверо синів. Двоє з них – Олег і Володар – служили у Першій українській дивізії під час Другої світової війни. У липні 1944 року Володар загинув. Він був військовим кореспондентом.

Після Першої світової війни Ганна деякий час учителювала. Жила з сім'єю у Балті на Одещині, а згодом повернулася на Галичину. Поблизу Підберезців роботи не знайшлося, тому оселилися в Рогатині. Обоє вчителювали, але наступ більшовиків змусив рятувати дітей втечею за кордон. Жили у США.

Ганна й там вела активну педагогічну й громадську діяльність. Опікувалася «Пластом», була почесним членом Братства Українських січових стрільців, Спілки колишніх вояків України. Відомо, що за два місяці до смерті українська патріотка сказала чудові слова про жіноцтво України: «Подвиг жінки-українки в долі нашого народу став історичною традицією. Вона бере початок ще від великої княгині Ольги. Впродовж століть жінка-українка зберігала в собі прагнення до волі, яке поєднувалося з почуттям високої гідності й відповідальності за щастя рідного народу». До таких героїчних жінок, безперечно, належить і Ганна. «Гандзя Дмитерко, – писала Олена Степанів, – була взірцем для всіх жінок. Це була прекрасна дружина, ніжна мати. Добра і чуйна порадниця і невтомна трудівниця. Але найголовніше – вона залишилась українською патріоткою».

Покинула цей світ Ганна Дмитерко 3 квітня 1981 року в місті Едісон (США). Її славне ім'я повернулося в Україну і житиме в пам'яті нащадків.

575 слів

Пояснити значення слів: *вістун* (тут: підофіцерський ступінь в УСС; вищий від ступеня старшого стрільця); *десятник* (тут: підофіцерський ступінь в УСС, вищий від ступеня вістуна); *інстинктивно* (від *інстинктивний* – зумовлений інстинктом; мимовільний, підсвідомий).

Дібрати синоніми до слів: *взірець* (зразок, приклад, ідеал); *компанійський* (товариський, дружній, дружелюбний, приятельський, злагідний); *фундамент* (підвалини, основа, підмурівок, підмурок).

Довідка. *Марія Остромира* (псевдонім, дівоче прізвище Лоза, в заміжжі Маковська) народилася 18 жовтня 1900 року неподалік від Львова в селі Підберізці (сучасний Пустомитівський район) – померла 28 жовтня 1969 року в Ланчестері (США) – українська письменниця, авторка оповідань, повістей, роману «Лемківщина у вогні» про національно-визвольну боротьбу УПА на Лемківщині.

Скласти план стислого переказу. *Орієнтовний план.*

І. Жінка із плеяди славних українок.

ІІ. Життєва доля Ганни Дмитерко.

1. Марія Остромира про дитинство Ганнусі.
2. Ганна Дмитерко – доброволець УСС.
3. Пошуково-дослідницька робота вчителів та учнів Підберезцівського навчально-виховного комплексу:
а) запис спогадів про славну землячку;
б) опрацювання історичних джерел про жінку-стрільця.
4. Слова Олени Степанів про подругу.
5. Ганна Дмитерко – десятник УСС і УГА.
6. Одруження з вістуном Василем Ратичем.
7. Вимушена еміграція родини до США.
8. Активна громадсько-педагогічна діяльність Ганни за кордоном.

III. Життя жінки-патріотки – взірець для нащадків.

10 клас
Ілько Стебельський – учасник Української революції на Калущині

Рід Стебельських походить із села Волоща колишнього Самбірського повіту.

Тут 1 серпня 1877 року й народився Ілля. Хлопець був допитливим і розумним, старанно вчився. Закінчивши три класи «школи посполитої» у Вишневі, продовжив навчання в Рогатині.

У 1898 році Ілля Стебельський, здобувши кваліфікацію учителя, почав свою педагогічну діяльність. Спочатку на Рогатинщині в Куропатниках, Явчі, де зустрів дочку учителя Прокопа Коцана Елеонору, яка стала його дружиною, а відтак працював директором шкіл у селах Калуського повіту: Цвітові, Томашівцях-Кам'янці, а з 1912 року в Голині.

Ілля Федорович всюди був у вирі громадського життя, умів організувати людей, зацікавити, дбав про зростання їх свідомості, організовував хати-читальні «Просвіти», курси «анальфабетів», різні гуртки (хорові, драматичні, господарські, спортивні), закликав учитися, трудитися, читати, щоб здобути собі «красну долю». За таку активну діяльність, яка, звісно, не подобалася владі, його й «перекидали» з одного місця роботи на інше.

Але діяльність педагога перервала Перша світова війна. Іллю забрали до австрійського війська. Він воював проти Італії в Альпах над річкою П'явою.

Після повернення з армії знову працював керівником Голинської школи.

З великим піднесенням, як пише у своєму щоденнику «Спомини з мойого життя» Ілля Стебельський, зустріли мешканці Калущини, як і всієї Галичини і Буковини, проголошення Великої України незалежною державою 22 січня 1918 року й прагнули до створення самостійної держави й на західноукраїнських землях, які були у складі Австро-Угорської імперії.

31 жовтня 1918 року Ілля Стебельський отримав від полковника Дмитра Вітовського наказ допомогти ліквідувати австрійську владу в Калуському повіті та сприяти проголошенню тут Української держави.

Ілько одразу поїхав до Калуша. Там зібралися, як він згадує, чільні громадяни міста, обговорили план дій на 1 листопада, обрали його «отаманом», доручивши організувати якнайбільше мешканців з навколишніх сіл для походу на Калуш (і найперше зібрати всіх колишніх жовнірів), дали присягу: «Одержаний наказ виконаємо, не злякаємось нічого. А в разі потреби принесемо в жертву наше життя».

1 листопада Ілля Стебельський проголосив українську владу в Голині. Про цю подію пізніше напише його син, легендарний командир Української повстанської армії Степан «Хрін» у книгах спогадів «Зимою в бункері» та «Крізь сміх заліза».

А напередодні Ілля розіслав гінців у навколишні села з повідомленням про похід на Калуш. Розпочинати його мали до схід сонця, через годину після того, як побачать у Голині вогонь (підпалили голиняни тоді стару напівзруйновану хату на околиці), і дві ракети в Калуші, випущені на північно-східній горі. У Голині селяни роззброїли місцевий жандармський постерунок, а відтак, маючи «50 крісів», зробили це і в Брошневі, де було близько сотні озброєних «мадярів». Роздобувши вже понад «500 крісів», рушили до повітового міста. Одразу підтримали повстанців калуські залізничники, а відтак і жовніри-українці, які служили в австро-угорській армії і на час вранішнього приходу повсталих селян були в казармах під Калушем. До міста під проводом учителів і священиків, серед яких був отець Андрій Бандера, сходилися люди з усього повіту: з Грабівки, Яворівки, Мислова, Льдзяного, Голиня, Тужилова, Кадобни, Новиці, Брошнева, Красного, Топільська, Каменя, Берлогів та ін.

Так була встановлена українська влада на теренах Калущини. З листопада 1918 року по червень 1919 року цивільним керівником Західно-Української Народної Республіки у Калуському повіті був повітовий комісар і голова Української Народної Ради доктор Микола Желехівський, правником з 23 січня 1918 р. – доктор Осип Дудикевич, судовим радником – Юліан Білинський, міським комісаром – Михайло Дідошак, делегатом до УНРади – отець Андрій Бандера.

Іллю Стебельського обрали головою «харчевого уряду» в Калуші.

Тоді ж в усіх школах у повіті ввели українську мову навчання, змінили польські назви вулиць на українські.

Але тріумфували українці недовго. Польща знову окупувала наші землі. Прийшовши до Голиня, поляки відразу заарештували Іллю Стебельського і закованого повезли в концтабір у Домб'є.

Ще два роки після звільнення йому не дозволяли вчителювати. Він утримував немалу сім'ю, займаючись пасічництвом і столярством.

У 1922 році польські власті врешті-решт дали Іллі Стебельському дозвіл учителювати, але не в Голині, а в одному з найвіддаленіших сіл повіту – Болохові. У 1928 році сім'я Стебельських переїхала в село Татари

(тепер Залужани) Самбірського повіту, де батькові дали посаду управителя місцевої школи. Пізніше Стебельські поселилися в Самборі. Кінець 30-х років був тривожним для родини: польські власті заарештували і відправили в Березу Картузьку сина Степана, ув'язнили в Самбірській тюрмі синів Романа і Богдана. Батьки всіляко підтримували дітей у їх боротьбі за волю України.

Останні роки життя Ілля Стебельський провів у Старому Мізуні. Як згадувала дружина Романа Софія, він ніколи не сидів на місці: ходив по селах, спілкувався з людьми, милувався чудовою природою бойківського краю. Мальовничий куточок над річкою Мізункою уподобав собі найбільше й заповів там його поховати.

Серце Іллі Федоровича Стебельського перестало битися 6 травня 1955 року. Похоронили великого патріота, мудрого педагога, активного громадського діяча, борця за волю України саме там, де він заповідав: де срібними хвильками виграє на сонці Мізунка і Карпати підносяться до неба.

762 слова

Пояснити значення слів: *анальфабет* (неписьменна, неграмотна людина); *жовнір* (солдат); *постерунок* (відділок поліції в Західній Україні за часів панської Польщі); *чільний* (який вважається центральним, найвиднішим, головним; важливий за своїм значенням).

Дібрати синоніми до слів: *тріумфувати* (тут: радіти, торжествувати, тішитися); *цивільний* (невійськовий).

Скласти план стислого переказу. *Орієнтовний план.*

I. Волоща на Самбірщині – мала батьківщина Іллі Стебельського.

II. Стежками подвижництва великого патріота України.

1. Учительська праця Іллі.
2. Активне громадське життя Іллі Стебельського.
3. На фронтах Першої світової війни.
4. Повернення до мирної праці.
5. Участь у Листопадовому зриві.
6. Арешт і ув'язнення в концтаборі в Домб'є.
7. Переслідування українського патріота польською владою.
8. Арешт поляками синів Степана, Романа, Богдана.

III. Останні роки життя Іллі Стебельського у Старому Мізуні на Долинщині.

11 клас

Міністр військових справ Західно-Української Народної Республіки Дмитро Вітовський

На мальовничих пагорбах Дністра розкинувся древній Галич, а неподалік від нього – невелике село Медуха. Тут 8 листопада 1887 року народився хлопчик Дмитрик, якому судилося стати визначним українським політиком і військовиком, полковником легіону Українських січових стрільців, полковником Української Галицької армії, державним секретарем військових справ ЗУНР.

Він з дитинства пишався тим, що живе біля стародавньої столиці Галичини. Навчався в польській гімназії у Станиславові (нині – Івано-Франківськ – *авт.*), а відтак у Львівському університеті, де студіював право, але за участь у студентському виступі за Український університет 1 липня 1910 року його відрахували. Вищу юридичну освіту здобув у Кракові.

Восени 1911 року завдяки старанням Дмитра Вітовського було звільнено з тюрми Мирослава Січинського, якого австрійська влада засудила на 20 років каторги. «Роль Вітовського у моєму звільненні, – згадував пізніше Мирослав Січинський, – була надзвичайно важлива, й хтозна, чи без нього вдалась би операція».

Дмитро Вітовський, за словами побратима Дмитра Паліїва, був неспокійною натурою, «надихав, будив, вів за собою. Всюди сіяв нове добродане зерно».

Велика любов до України, бажання бачити свій народ вільним привели Дмитра Вітовського на початку Першої світової війни до легіону Українських січових стрільців. Він формував перший курінь УСС. Разом з ним до куреня увійшли три брати Коссаки – професор Іван, учитель Гриць, журналіст Василь, а також редактор Сень Горук, адвокат Степан Шухевич, композитор Михайло Гайворонський, піснетворець Роман Купчинський, письменник Андрій Баб'юк, військовий інженер, син Івана Франка Петро.

Дмитро Вітовський був одним із лідерів УСС, стрілецьким ідеологом, сотником, брав участь у багатьох боях, зокрема на Маківці.

З початку 1916 до 1917 року разом з чотарями Миколою Саєвичем і Михайлом Гаврилком перебував на Волині з культурно-освітньою місією. Завдяки січовим стрільцям там було відкрито 46 українських шкіл.

Цього ж року Дмитро одружився з дочкою отця Ліщинського, народною учителькою із села Брошнів (нині – Рожнятівського району Івано-Франківської області) Марією.

Після повернення з Волині Вітовський активно займався вишколом вояків, а 18 жовтня 1918 року став керівником Центрального військового комітету.

1 листопада 1918 року під його безпосереднім керівництвом здобуто владу у Львові, проголошено Західно-Українську Народну Республіку. Над магістратом затріпотів на вітрі український синьо-жовтий стяг. Дмитра Вітовського призначили міністром військових справ ЗУНР.

Здавалося б, таке широке поле військової діяльності не залишало вільного часу, але Дмитро Вітовський ще й видавав часопис січових стрільців «Шляхи», писав художні твори, які публікував під псевдонімом Гнат Буряк.

Дуже рано обірвалося життя цієї непересічної особистості, українського витязя визвольної боротьби. Повертаючись з берлінських перемовин до Кам'янця-Подільського, Дмитро Вітовський і його ад'ютант Юрій Чучман загинули в авіакатастрофі. Донедавна вважали, що це сталося 4 серпня 1919 року, але київський історик Павло Гай-Нижник на

основі раніше не відомих документів встановив, що Дмитро Вітовський загинув 2 серпня 1919 року. Був похований 14 серпня у Берліні, на цвинтарі Гугенотів. 1 листопада 2002 року його прах, як і тлінні останки Юрія Чучмана, завдяки зусиллям Юрія Ференцовича урочисто перепоховали на Личаківському кладовищі у Львові.

Син України повернувся на рідну землю.

473 слова

Пояснити значення слів: *ад'ютант* (військовослужбовець (зазвичай офіцер), який перебуває при командирі для виконання службових доручень); *ідеолог* (виразник, захисник якого-небудь світогляду чи ідеології); *чотар* (командир чоти; *чота* – загін, військовий підрозділ, що входить до складу роти, батареї в різних родах військ; у «Легіоновому приказі ч[исло] 167» від 27 грудня 1916 року читаємо, що *чотар* – це офіцерський чин в УСС, вищий від чину *хорунжого*; *чета* – (у болг., серб.) – загін; відома українська народна пісня має назву «Чета крилатих», а в письменника, січового стрільця Юрія Шкрумеляка так само називається пригодницька повість).

Дібрати синоніми до слів: *непересічний* (особливий, незвичайний, винятковий); *студіювати* (вивчати, опановувати, оволодівати).

Довідка. Мирослав Січинський (народився 11 жовтня 1887 року в селі Чернихівці Збаразького району Тернопільської області – помер 16 березня 1979 року у місті Вестленд (штат Мічіґан, США) – український громадсько-політичний діяч.

Скласти план докладного переказу. *Орієнтовний план.*

I. Дмитро Вітовський – визначний український політик і військовик.

II. Основні етапи життя і боротьби патріота України.

1. Дитинство у селі Медуха поблизу Галича.
2. Здобуття освіти.
3. Одержима праця на користь громади.
4. Дмитро Вітовський – один із лідерів Українських січових стрільців.
5. Участь у боях проти ворогів України.
6. Культурно-освітня місія на Волині.
7. Одруження.
8. Боротьба за Україну: Листопадовий зрив.
9. Видавнича та літературна діяльність.
10. Встановлення правдивої дати загибелі українського витязя.

III. Повернення на рідну землю.

Роман Купчинський – український лицар духу і чину

Роман Купчинський – письменник, журналіст, композитор, громадський діяч, старшина Українських січових стрільців (поручник) та Української Галицької армії. Його ім'я, як і багатьох інших українських лицарів, довгі роки замовчувалося. Лише із постанням незалежності України він повернувся на рідну землю, повернувся у книжках спогадів, у піснях, у власних творах.

Народився Роман Купчинський 24 вересня 1894 року в селі Розгадів Зборівського району Тернопільської області в родині греко-католицького священика. У 1896 році Купчинські мешкали в селі Кадлубиська Бродівського повіту на Львівщині. Тут і минули дитячі роки Романа.

Навчався хлопець у Перемишльській гімназії. Після того, як склав іспит зрілості, вчився в духовній семінарії у Львові (1913–1914 рр.).

Багато років був активістом українського спортивного руху. На одних із перших змагань, які проводило Товариство студентів вищих шкіл «Україна», виграв суперництво з метання диска та штовхання ядра, став рекордсменом із легкої атлетики на Запорозьких ігрищах, чемпіоном Галичини з легкої атлетики.

У 1914 році Роман Купчинський записався добровольцем до легіону УСС, з яким пройшов усі шість років визвольної стрілецької епопеї – від рядового до команданта чоти, сотні, ад'ютанта полку в ранзі поручника. Був сміливим і відчайдушним. У сотні Василя Дідушка брав участь у боях на Маківці, а відтак на Тернопільщині біля річки Стрипа.

У 1918 році Роман Купчинський командував сотнею Вишколу УСС на румуно-буковинському кордоні, а в січні 1919 року – пішим полком УГА, який воював за Львів. З цією армією розділив всі перемоги і поразки.

Із середини 1920 до лютого 1921 року був інтернований у польському таборі для старшин УГА в Тухолі.

Після звільнення з польського полону знову вчився. Спочатку студіював філософію у Віденському університеті, а опісля продовжив студії з гуманітарних наук у Львові в Українському таємному університеті (1922–1924).

У Львові працював журналістом і продовжив літературну працю.

Як відомо, перший вірш стрільця Романа Купчинського був опублікований в 1915 році у Відні в часописі «Вісник Союзу визволення України», а в рукописі передавали з рук у руки його стрілецьку «Новініяду», яку називали початком стрілецької преси.

Разом із поетами, композиторами, істориками Левом Лепким, Осипом Назаруком, Михайлом Гайворонським, Антіном Лотоцьким, Степаном Чарнецьким, Юрієм Шкрумеляком з 1915 року Роман Купчинський належав до «Пресової кватири», а також до «Артистичної горстки» УСС.

Невдовзі Роман Купчинський здобув славу талановитого поета і прозаїка.

Він активно публікував свої твори у стрілецькій періодиці, львівських часописах «Шляхи», «Діло».

І стрільці, і мешканці населених пунктів, через які проходило українське військо, знали прекрасні пісні на слова Романа Купчинського. До багатьох він написав і музику.

«Ой там при долині», «Заквітчали дівчатонька», «Гей там, у Вільхівці» (спільно з Левом Лепким, написана після бою під селом Потутори), «Як з Бережан до Кадри» (написана під час переїзду УСС з Бережан до «Коша»),

«Вдаряй мечем», «Пиймо, друзі», «Ірчик», «Лети, моя думо», «Ой впав стрілець» (музика Михайла Гайворонського) – це далеко не повний перелік тих пісенних творів Романа Купчинського, які підтримували дух стрілецтва, вселяли віру в перемогу над ворогом.

Знають його пісні і в обробках композиторів Станіслава Людкевича, Михайла Вериківського, Нестора Нижанківського, Миколи Леонтовича, Пилипа Козицького, Василя Барвінського, Миколи Колесси, Богдана Вахнянина та інших.

Плідною була і журналістська діяльність Романа Купчинського.

З 1924 по 1939 рік в газеті «Діло» він вів постійну рубрику «Відгуки дня». Під псевдонімом Галактіон Чіпка друкував тут фейлетони. Також тісно співпрацював з редакціями часописів «Новий час», «Кооперативна родина», «Неділя», «Господарсько-кооперативний часопис», «Світ».

У 1921 році у Львові з'явилася драматична поема «Великий день», яку Роман Купчинський написав у польському полоні 10–25 жовтня 1920 року.

Надзвичайно багато він зробив як співзасновник і редактор, постійний член редакційної колегії львівської видавничої кооперативи «Червона калина» (1921–1939), яка видала 17 історичних календарів-альманахів, випускала місячник «Літопис "Червоної калини"» (1929–1939).

У 1922 році разом із Василем Бобинським та Павлом Ковжуном організував літературно-мистецьку групу «Митуса», що видавала однойменний місячник літератури й мистецтва, у якому Роман Купчинський опублікував свій роман-трилогію зі стрілецького життя «Заметіль».

Коли Лев Лепкий у 1926 році організував у Львові ляльковий театр гумору і сатири «Вертеп наших днів», Роман почав писати тексти вистав.

З 1933 до 1939 року Роман Купчинський очолював Товариство письменників і журналістів імені Івана Франка. Під час німецької окупації працював у Кракові в Українському видавництві, а згодом, знаючи, чого можна чекати від більшовиків, емігрував до Австрії, Німеччини і в 1949 році виїхав до США.

Тут одразу відновив свою рубрику «Відгуки дня» у часописі «Свобода».

У 1952 році був співорганізатором Спілки українських журналістів Америки (СУЖА) і її головою з 1958 по 1960 рік.

Упродовж багатьох років працював у дирекції й редакційній колегії відновленого за передвоєнним львівським зразком видавництва «Червона калина», був членом управи Літературно-мистецького клубу в Нью-Йорку, а також працював у головній колегії журналу «Вісті комбатанта», що виходив у Нью-Йорку.

Незважаючи на постійну зайнятість такими важливими справами, не полишав пісенної творчості: написав слова і мелодії до 84 пісень – патріотичних, ліричних, жартівливих, маршових та ін. Його твір «Боже Великий, Творче Всесвіту…» став національно-релігійним гімном українського народу.

У 1964 році митець видав «Мисливські оповідання», а в 1965 – гумористичну поему «Скоропад», написану в 1919–1922 роках.

Помер Роман Купчинський 10 червня 1976 року в місті Оссінг, а на рідну землю повернувся аж на початку дев'яностих.

У червні 1990 р. в селі Розгадів урочисто відкрито меморіальну таблицю Романові Купчинському, у вересні цього ж року в його родинній оселі освячено музей, а в жовтні 1994 р. до 100-ліття від дня народження славного сина України відкрито пам'ятник, авторами якого є львів'яни – скульптор Петро Кулик та архітектор Володимир Блюсюк. «Роман Купчинський 1894–1976. Співець стрілецької слави». Такий напис зроблено на пам'ятнику.

Щорічно (з 1989 року) в Розгадові відбувається пісенний фестиваль «Стрілецька слава», під час якого у піснях на рідні стежини повертається з далеких країв Роман Купчинський – український лицар духу і чину.

914 слів

Пояснити значення слів: *альманах* (збірка літературних творів різних авторів-сучасників); *горстка* (невеликий пучок чого-небудь; жмут; маленький сніп чого-небудь; перен. невелика кількість кого-небудь чи чого-небудь); *інтернований* (про людину, яка була затримана в якійсь країні до закінчення війни й перебуває в умовах обмеженої свободи); *колегія* (офіційно визначена група осіб, які утворюють певний адміністративний, розпорядчий або дорадчий голос; об'єднання осіб деяких професій; у Західній Європі, Україні в XVI – XVIII ст. – назва деяких закритих середніх і вищих навчальних закладів); *фейлетон* (тут: невеликий літературно-публіцистичний твір, у якому висміюються та засуджуються якісь вади, потворні явища суспільного життя).

Дібрати синоніми до слів: *рубрика* (розділ, підрозділ); *суперництво* (змагання, конкуренція); *часопис* (газета, журнал).

Довідка. Митуса – придворний співець перемишльського єпископа (1240). У Галицько-Волинському літописі він згадується як «славетний співець». «Митуса, – писав Михайло Максимович, – був знаменитий у свій час церковний співець, що належав до півчих перемишльського владики, але не побажав вступити до півчих князя Данила Романовича». Натомість історик Дмитро Іловайський (1832–1920) вважав Митусу придворним поетом з числа князівських дружинників.

Скласти план стислого переказу. *Орієнтовний план.*

І. Повернення українському народові замовчуваного імені Романа Купчинського.

ІІ. Життя та діяльність українського патріота.

1. Дитячі роки.
2. Активна участь в українському спортивному русі.
3. Добровільний вступ до легіону Українських січових стрільців.
4. Стрілецька епопея.
5. Роман Купчинський – талановитий поет, прозаїк, пісняр.
6. Журналістська діяльність.
7. Видавнича і редакторська праця.

8. Створення мистецької групи «Митуса».
9. Трилогія «Заметіль».
10. Вимушена еміграція за кордон.
11. Продовження багатогранної творчої діяльності.

III. Вшанування славного сина України на рідній землі.

Навчально-методичне видання

**«Під синьо-жовтим прапором свободи
з'єднаєм весь великий нарід свій…»
(матеріали до навчально-виховних занять)**

Відповідальний за випуск *Роман ЗУБ'ЯК*
Технічний редактор *Богдан МИСИК*
Коректори *Наталія УМАНЦІВ, Ярослава КОЗЛЕНКО,
Світлана ХУДЕЦЬКА*
Комп'ютерна верстка *Валерія ОСТРОВСЬКОГО*
Дизайн обкладинки *Олега СТЕЛЬМАХА*

Підп. до друку 02. 07. 2018.
Гарнітура «Bookman Old Style». Формат 60x84/8.
Віддруковано на цифровому дуплікаторі. Тираж 100 прим.

Віддруковано в Івано-Франківському обласному інституті
післядипломної педагогічної освіти
76018, м. Івано-Франківськ, пл. А. Міцкевича, 3

ББК 74.266
П 62

«Під синьо-жовтим прапором свободи з'єднаєм весь великий нарід свій» (матеріали до навчально-виховних занять) / упорядники Н. Уманців, Я. Козленко, С. Худецька, В. Островський. – Івано-Франківськ : ІФОІППО, 2018. – 144 с.